

Gällivare tingsrätt
Box 23
982 21 GÄLLIVARE

GÄLLIVARE TINGSRÄTT

INKOM: 2010-05-03
MÅLNR: T 323-09
AKTBIL: 18

Svaromål i mål T 323-09

Stockholm den 29 april 2010

- Kärande:** Girjas sameby, Box 130, 981 22 KIRUNA
- Ombud:** Advokat Peter Danowsky och jur. kand. Nicolina Bacirtzis, Danowsky & Partners Advokatbyrå KB, Box 16097, 103 22 STOCKHOLM, telefon 08-614 64 00, fax 08-678 09 25
- Svarande:** Staten genom Justitiekanslern, Box 2308, 103 17 STOCKHOLM
- Ombud:** Advokaterna Hans Forssell och Jonas Löttiger, Eversheds Södermark Advokatbyrå AB, Box 14055, 104 40 STOCKHOLM; telefon 08-545 322 00, telefax 08-545 322 01; e-post: hans.forssell@eversheds.se; jonas.lottiger@eversheds.se;
- Saken:** Rätt till jakt och fiske m. m.

Som ombud för staten enligt tidigare ingiven fullmakt inger vi följande svaromål.

Girjas sameby kallas nedan för Samebyn. Det område som beskrivs i Samebyns yrkande under punkt 1.1 i stämningsansökningen kallas nedan för Området.

Hänvisningar som görs nedan avser, om ej annat sägs, stämningsansökningen.

Innehållsförteckning

1.	STATENS INSTÄLLNING TILL SAMEBYNS YRKANDEN OCH STATENS EGET YRKANDE.....	4
1.1.	Statens inställning till Samebyns yrkanden	4
1.2.	Statens eget yrkande.....	4
2.	PROCESSUELLA FRÅGOR	4
2.1.	Oklarheter i Samebyns yrkanden	4
2.2.	Oklarheter i Samebyns grunder för talan	6
2.3.	Oklarheter beträffande det geografiska området	7
2.4.	Nödändig processgemenskap för process om kollektiv rätt	7
3.	BAKGRUND	10
3.1.	Samerna och renskötseln.....	10
3.2.	Inflyttning i Norrland och uppodling av marken.....	11
3.3.	Befolkningsutvecklingen i Norrland	12
4.	LAGSTIFTNING UNDER 1800-TALET	13
4.1.	Avvittringarna i Härjedalen och Jämtland.....	13
4.2.	Skattefjällsbrevet	14
4.3.	1873 års avvittringsstadga	15
4.4.	Den internationella lagstiftningen 1883.....	16
4.5.	1886 års renbeteslag	19
4.6.	1898 års renbeteslag	27
5.	1928 ÅRS RENBETESLAG	28
5.1.	Reformbehovet.....	28
5.2.	Jakt och fiske.....	29
6.	1971 ÅRS RENNÄRINGSLAG.....	30
6.1.	Sammanfattning	30
6.2.	Bakgrund.....	30
6.3.	Justitieombudsmannens framställning	31
6.4.	Rennäringssakkunniga	32
6.5.	Propositionen	34
7.	SKATTEFJÄLLSMÅLET	39
7.1.	Inledning	39
7.2.	Äganderättsanspråket	40
7.3.	Rätten till jakt och fiske	42
8.	PROPOSITION 1992/93:32 OM SAMERNA OCH SAMISK KULTUR M.M.	46
8.1.	Sammanfattning	46

8.2.	Närmare om ändringarna i 1 § rennäringslagen	46
8.3.	Ökade upplåtelse av jakt och fiske.....	48
9.	SOU 2005:116 JAKT OCH FISKE I SAMVERKAN	50
9.1.	Inledning	50
9.2.	Sammanfattning av utredningens slutsatser.....	51
9.3.	De sakkunnigas slutsatser.....	52
10.	URMINNES HÄVD TILL RENSKÖTSEL ENL. SOU 2006:14, SAMERNAS SEDVANEMARKER .	54
10.1.	Utgångspunkter.....	54
10.2.	Hävdebegreppet	54
10.3.	Historisk bakgrund	55
10.4.	Grundläggande förutsättningar för urminnes hävd enligt äldre jordabalken.....	55
10.5.	Urminnes hävd till renskötsel.....	55
11.	JAKT- OCH FISKELAGSTIFTNINGEN	60
11.1.	Äldre rätt.....	60
11.2.	1852 års fiskestadga, 1864 års jaktstadga och 1896 års fiskelag.....	62
11.3.	1912 års jaktlag	63
11.4.	1915 års jakt- och fiskesakkunniga	64
11.5.	1927 års jaktlag	69
11.6.	Statens jakträtt på egen mark.....	69
11.7.	Regleringen av jakten efter älg	71
12.	KOMMENTARER TILL MATERIALET.....	75
12.1.	Urminnes hävd till renskötsel.....	75
12.2.	Kollektiv rätt och individuell rätt	76
12.3.	Rätt till jakt eller fiske på grund av sedvana	77
12.4.	Statliga dispositioner till skydd för rennäringsen.....	79
12.5.	Kommentar till Jakt- och fiskerättsutredningens slutsatser	81
13.	STATENS GRUNDER FÖR BESTRIDANDE I SAK	82
13.1.	Inledning	82
13.2.	Tolkningen av rennäringslagen.....	82
13.3.	Vissa särskilda påståenden av Samebyn	84
13.4.	Samebyns påstående om hävd	88
13.5.	Påståendet att upplåtelsereglerna innefattar diskriminering av samerna.....	90

1. STATENS INSTÄLLNING TILL SAMEBYNS YRKANDEN OCH STATENS EGET YRKANDE

1.1. *Statens inställning till Samebyns yrkanden*

1.1.1. Staten yrkar i första hand att Samebyns talan skall avvisas.

1.1.2. I andra hand bestrider staten Samebyns yrkanden i sak, såväl

1.1.2.1. Samebyns anspråk på ensamrätt till jakt och fiske på Området, som

1.1.2.2. Samebyns yrkanden om fastställelse av förfoganderätt över rätt till jakt och fiske, vare sig detta gäller ensam förfoganderätt för Samebyn eller att staten inte ensam, utan gemensamt med Samebyn, skall ha förfoganderätt över jakten och fisket.

1.1.3. Staten bestrider också Samebyns yrkande om ersättning för rättegångskostnader.

1.2. *Statens eget yrkande*

1.2.1. Staten yrkar för egen del ersättning för sina rättegångskostnader med belopp som kommer att anges senare.

2. PROCESSUELLA FRÅGOR

2.1. *Oklarheter i Samebyns yrkanden*

2.1.1. Enligt 42 kap. 2 § rättegångsbalken skall en ansökan om stämning innehålla bl.a. ett bestämt yrkande och en utförlig redogörelse för de omständigheter som åberopas till grund för yrkandet. Om stämningsansökningen inte uppfyller dessa krav eller i övrigt är ofullständig, skall rätten enligt 3 § förelägga käranden att avhjälpa bristen. Följer käranden inte ett sådant föreläggande, skall ansökningen enligt 4 § avvisas, om den är så ofullständig att den inte utan väsentlig olägenhet kan läggas till grund för en rättegång.

2.1.2. På ett yrkande i rättegång kan ställas kravet att det är formulerat så, att tingsrätten kan ta ställning till yrkandet, utan att tingsrätten skall behöva redigera yrkandet inför domslutet. Om yrkandet upptas till prövning, och inte avslås,

skall det kunna bifallas i den formulering det framställts. De av Samebyn framställda yrkandena uppfyller i flera hänseenden inte detta krav.

- 2.1.3. Samebyn yrkar att "tingsrätten fastställer att samebyn (och därigenom dess medlemmar) har ensamrätt till jakt och fiske" på Området.
- 2.1.3.1. Vad menas med parenteser: och därigenom dess medlemmar? Om meningen är att Samebyns medlemmar också gör gällande anspråk i processen måste de individualiseras och uppträda som parter i rättegången. I annat fall bör de inte nämnas i yrkandet på det sätt som nu sker. Staten begär ett klarläggande.
- 2.1.3.2. Vad menas med ensamrätt? Staten begär ett klarläggande.– För övrigt är ett yrkande om fastställande av ensamrätt oförenligt med svensk rätt från såväl processuell som materiell synpunkt. Som tingsrätten redan antytt i sin skrivelse till Samebyn den 13 maj 2009 kan det bli problematiskt att definiera vilka som är motparter i en sådan process, och även civilrättsligt uppstår problem, eftersom rättigheter kan finnas endast i förhållande till andra rättssubjekt.
- 2.1.3.3. I stämningsansökningens punkt 3.1.1 talas inte om ensamrätt utom om "bättre rätt framför staten". Så beskrivs talan även i Samebyns yttrande till tingsrätten den 5 juni 2009, punkt 3. Om innebörden i Samebyns anspråk är fastställande av bättre rätt bör yrkandet formuleras i enlighet härmed, och preciseras (se statens fråga om vad som menas med ensamrätt i p. 2.1.3.2 ovan).
- 2.1.4. Vad som anförs i stämningsansökningens punkt 1.1 är egentligen två olika yrkanden, ett om fastställande av ensamrätt till jakt och fiske, ett annat om fastställande av ensam förfoganderätt. Sakligt sett har yrkandet i punkt 1.1 om fastställande av ensam förfoganderätt närmare samband med yrkandet i punkt 1.2, än med det tidigare yrkandet i punkt 1.1.
- 2.1.5. I yrkandet i punkt 1.1 om fastställande av ensam förfoganderätt påstås att förfoganderätten är en konsekvens av ensamrätten till jakt och fiske. Sambandet mellan den yrkade ensamrätten och förfoganderätten är emellertid tvistigt, och man kan fråga sig om det är så lämpligt att inkludera den frågan, d.v.s. grunden för yrkandet, i själva yrkandet om fastställande av ensam förfoganderätt.
- 2.1.6. Vad menas i yrkandet under punkt 1.1., senare delen, med "ensam förfoganderätt"? Är avsikten att tingsrätten skall fastställa att staten inte får upplåta

jakt- och fiskerätt med stöd av 32 och 33 §§ rennäringslagen? Eller är avsikten att det skall fastställas att Samebyn får upplåta jakt- och fiskerätt på Området utan statens samtycke? Avses med "förfogande", utöver upplåtelse, även något annat, såsom rätt att pantsätta rättigheter eller överlåta rättigheterna till tredje man? Staten begär ett klargörande från Samebyn om innebörden i uttrycket "ensam förfoganderätt".

- 2.1.7. Samebyn yrkar dels fastställande av att Samebyn har ensamrätt till jakt och fiske på ett på visst sätt bestämt område, som ägs av staten (punkt 1.1, inledningen), dels fastställande av att Samebyn skall ha ensam förfoganderätt över jakt- och fiskerätten, om det rör sig om ensamrätt (punkt 1.1, in fine), eller att staten inte ensam, utan gemensamt med Samebyn, har förfoganderätten, om rätten till jakt och fiske är delad med staten (punkt 1.2). Staten tolkar det i punkt 1.2 upptagna yrkandet så att även det avser rätten till jakt- och fiske på Området. Om den tolkningen är riktig bör kvalifikationen också upptas i yrkandet.
- 2.1.8. Vad menas med att staten och Samebyn skall ha förfoganderätten "gemensamt"? Det framgår inte av stämningsansökningen, hur Samebyn tänker sig att rättigheterna skall fördelas mellan staten och Samebyn. Är det fråga om hälftindelning med ideella andelar? I så fall på vilken grund? Staten begär ett klargörande av hur Samebyn ser på dessa frågor.
- 2.1.9. Är frågan, hur en mellan staten och Samebyn på något sätt "delad" jakt- och fiskerätt skall administreras, över huvud taget någonting som kan fastställas av domstol?
- 2.2. *Oklarheter i Samebyns grunder för talan*
- 2.2.1. Enligt punkt 2.1.1 ii) i stämningsansökningen grundas yrkandena om ensamrätt till jakt, fiske och förfogande på att samer i egenskap av ursprungsfolk bedrivit renskötsel på Området (som ligger på Gällivare kronoöverloppsmark 2:1), utan avseende på att verksamheten bedrivits på viss fastighet. I den följande punkt 2.1.1 iii) synes grunden vara densamma, bortsett från att ensamrätten där sägs följa av bruket av en viss fastighet, nämligen Gällivare kronoöverloppsmark 2:1. Samebyn beskriver skillnaden mellan dessa grunder på det sättet att i det senare fallet ett "mer traditionellt fastighetsrättsligt perspektiv tillämpas ... till stöd för urminnes hävd".

- 2.2.1.1. Vilken betydelse påstår Samebyn att egenskapen av ursprungsfolk har för käromålet?
- 2.2.1.2. Vad menas med att ett mera fastighetsrättsligt perspektiv tillämpas i grunden under 2.1.1. iii)? Är det här den äldre jordabalkens begrepp urminnes hävd som avses, eller något annat?
- 2.2.1.3. På vad sätt skiljer sig grunden under 2.1.1 ii) från den under iii)?

2.3. *Oklarheter beträffande det geografiska området*

- 2.3.1. Det finns anledning att påpeka att det geografiska område som Samebyn hänför sig till beskrivs på olika sätt i olika delar av stämningsansökningen, och att det är oklart för staten om det är samma område eller olika områden som avses i olika fall. Således kan nämnas att det talas

- 2.3.1.1. i själva yrkandet om "samebyns område på Gällivare kronoöverloppsmark 2:1",
- 2.3.1.2. i punkt 2.1.1 ii) om "det som idag är Girjas samebyns renskötselområde, som finns på kronomark ovan odlingsgränsen",
- 2.3.1.3. i punkt 2.1.1 iii) om "bruket av en viss fastighet - i detta fall Gällivare kronoöverloppsmark 2:1",
- 2.3.1.4. i punkt 3.1.1 om "sådan kronomark ovanför odlingsgränsen där samebyn har rätt att bedriva renskötsel",
- 2.3.1.5. i punkt 4.2.2 om "aktuellt område",
- 2.3.1.6. i punkt 4.2.3 ospecificerat om "samers faktiska användning av marken",
- 2.3.1.7. i punkt 4.2.12 om "samebyns marker", samt
- 2.3.1.8. i punkt 4.2.13 (rubriken) om "bruk av mark och vatten inom Girjas område".

- 2.3.2. Tingsrätten bör förelägga Samebyn att klargöra vad som menas.

2.4. *Nödvändig processgemenskap för process om kollektiv rätt*

- 2.4.1. Renskötselrätt tillkommer enligt 1 § rennäringslagen den samiska befolkningen och grundas på urminnes hävd. Av 1 och 3 §§ samma lag framgår att den som är av samisk härkomst (same), och som är medlem i sameby, enligt bestäm-

melsema i lagen får använda mark och vatten inom renskötselområdet till underhåll för sig och sina renar. Renskötselområdet, som sammanlagt omfattar ca en tredjedel av Sveriges yta, indelas enligt 3 § i åretruntmarker och vinterbetesmarker. Till åretruntmarkerna hör bl.a. marken ovanför odlingsgränsen i Norrbottens läns lappmarker, och således även Området. Enligt 6 § är åretruntmarkerna fördelade mellan samebyarna i särskilda byområden, och kan ett byområde också omfatta vinterbetesmark. Indelningen i byområden skall göras så att områdena blir lämpade för sitt ändamål med hänsyn till betestillgång och övriga omständigheter. Indelningen i byområden beslutades tidigare av länsstyrelserna men sköts numera (efter lagstiftning 2006) av Sametinget, som är en statlig myndighet. Områdesindelningen kan ändras, om det gagnar renskötseln (7 §).

- 2.4.2. Renskötselrätten är således en kollektiv rättighet som tillkommer den samiska befolkningen, men en rättighet som får utövas endast av medlemmar i samebyar, och som utövas av de enskilda samebyarna till stor del på administrativt tilldelade byområden. Samebyns Område är tilldelat Samebyn i administrativ ordning.
- 2.4.3. Till grund för Samebyns yrkande om fastställande av ensamrätt till jakt och fiske på Området åberopas urminnes hävd enligt tre "alternativa synsätt". I punkt 2.1.1. i) hävdas att en sådan ensamrätt följer direkt av rennäringslagen. I punkt 2.1.1. ii) och iii) åberopas "samers, i egenskap av ursprungsfolk, bruk av det som idag är Girjas samebys renskötselområde, som finns på kronomark ovan odlingsgränsen". I punkt ii) förklaras detta synsätt inte vara avhängigt av bruket av en viss fastighet, medan det i punkt iii) handlar om bruket av en viss fastighet, i detta fall Gällivare kronoöverloppsmark 2:1.
- 2.4.4. Staten konstaterar att grunderna för talan i sin helhet hänför sig till *den kollektiva renskötselrätten* som sådan. Frågan uppkommer då, om Samebyn är behörig att processa med staten om dessa frågor, alltså om Samebyn har tale rätt.
- 2.4.5. Om flera personer äger andelar i en fastighet råder nödvändig processgemenskap mellan dem. Endast gemensamt är andelsägarna behöriga att processa om fastigheten. Under vissa omständigheter kan en andelsägare processa om sin egen andel. Han kan t.ex. föra process mot övriga andelsägare om hur stor andel i fastigheten som han äger, eller mot en fångesman, om han köpt in sig i fastigheten genom förvärv av en andel. En förutsättning för att han skall vara behörig att föra talan om sin egen andel är emellertid att hans grunder för ta-
8

lan är hänförliga endast till denna andel. Om hans grunder för talan är hänförliga till hela fastigheten, råder nödvändig processgemenskap. Delägarna i fastigheten kan under sådana omständigheter processa endast som ett kollektiv.

- 2.4.6. Det sagda belyses av rättsfallet NJA 1992 s. 859. En fastighet som ägdes av flera ägare gemensamt hade sålts genom god man enligt samäganderättslagen. Två av flera säljare förde talan mot köparna med yrkande att köpet av deras andelar skulle ogiltigförklaras. Talan avvisades, eftersom deras grund för talan – bl.a. att den gode mannen godtagit ett för lågt pris - var hänförlig, inte endast till deras andel utan till hela köpet.
- 2.4.7. Se angående avvisning vid nödvändig processgemenskap också Hovrättens för Övre Norrland beslut 2009-02-09 i mål Ö 433-08, som vunnit laga kraft genom att Högsta domstolen vägrade prövningstillstånd 2009-12-10 i mål Ö 1086-09 ([bilaga](#)).
- 2.4.8. Reglerna om nödvändig processgemenskap motiveras främst med att det annars finns risk för att det meddelas motstridiga domar och att det uppkommer orealiserbara juridiska förhållanden. Exempelvis kan ett fastighetsköp inte vara både giltigt och ogiltigt.
- 2.4.9. Staten gör gällande att nämnda principer medför att det råder nödvändig processgemenskap även då processföremålet är en del av renskötselområdet och grunden för talan är en kollektiv rättighet som den med renskötselrätten följande rätten till jakt och fiske på renskötselområdet. Grunden för talan är i detta fall hänförlig, inte endast till Samebyns eget anspråk på jakt- och fiskerätt på Området, utan till hela renskötselområdet och den kollektiva rätten som sådan, nämligen frågan om innehållet i och rätten att förfoga över de i renskötselrätten ingående jakt- och fiskerättigheterna. Samebyn bör därför inte tillåtas att ensam föra en fastställsetalan om sin rätt till jakt och fiske på Området.
- 2.4.10. Statens inställning vinner ytterligare stöd av det förhållandet att Samebyns rätt till Området inte är civilrättsligt grundad utan resultatet av en administrativ indelning, som kan ändras.
- 2.4.11. Staten gör gällande att det föreligger risk för motstridiga domar och oreda i de juridiska förhållandena, om enskilda samebyar tillåts att var för sig processa med staten om renskötselrättens innehåll på skilda delar av renskötselområdet. Dessutom vore det olämpligt om staten tvingades att delta i en rad successiva processer om liknande frågor.

- 2.4.12. Med hänvisning till nu beskrivna förhållanden föreligger enligt statens uppfattning i det här aktuella fallet nödvändig processgemenskap, och bör Samebyn inte tillåtas att föra en fastställsetalan om en del av renskötseområdet, grundad i den kollektiva rätt till jakt och fiske som följer av renskötserätten.
- 2.4.13. Med detta synsätt tillkommer talerätten i frågor som rör innehålllet i och rätten att förfoga över den kollektiva renskötserätten och därur härflytande rättigheter endast den samiska befolkningen som sådan. Det är inte statens uppgift i målet att ange vem som har behörighet att företräda den samiska befolkningen, men det kan tänkas att Sametinget, Samefonden och/eller en totalitet av befintliga samebyar har sådan behörighet.
- 2.4.14. Till saken hör att samebyarnas medlemmar – sammanlagt ca 2 500 personer – utgör endast en liten del av vad som antages vara den samiska befolkningen, som beräknas uppgå till ca 20 000 personer, och att frågan om möjligheten till jakt och fiske inom renskötseområdet även för de utanför samebyarna stående samerna är kontroversiell.
- 2.4.15. Ingenting torde hindra Samebyn, eller åtminstone dess medlemmar, att på individuell grund föra talan om sin rätt till jakt och fiske på Området, exempelvis under påstående om urminnes hävd baserad på de egna förfädernas jakt och fiske på ett närmare beskrivet område på marken. Någon sådan talan förs dock inte här.

3. BAKGRUND

3.1. *Samerna och renskötsein*¹

- 3.1.1. Det samiska folket anses ha funnits i norra Skandinavien långt innan nationsbildningar som Sverige, Norge och Finland kom till stånd. Samerna levde huvudsakligen på fiske, jakt och vad naturen gav i övrigt. De anses ha utnyttjat tama renar redan under första årtusendet e. Kr., men fram till början av 1600-talet anses renarna ha använts främst som drag- och klövvedjur. En familj hade ett fåtal renar, kanske något tiotal, som även kunde mjölkas och användas

¹ SOU 2006:14 s. 91 ff. samt 109 ff; Prop. 1992/93:32 s. 24 och 178; Prop. 1971:51 s 24 f.

som lockdjur vid vildrensjakt. Med renarna förflyttade sig samerna runt under året inom relativt begränsade områden².

- 3.1.2. Under 1600-talet växte en nomadiserande rensköttsel fram som ersatte jakt och fiske som samernas huvudnäring. Samerna lät hjordar av tamrenar växa för att i högre grad kunna leva på renkött och renmjölkprodukter. Mot slutet av 1600-talet var den nya försörjningsformen, som byggde på sommarförflyttningar till fjällen och den norska kusten i väster och vinterförflyttningar till skogslandet i öster, utbredd i Lappmarken. Vissa samer bedrev dock rensköttsel uteslutande i skogslandet. Man skiljer därför mellan fjällsamer och skogssamer.
 - 3.1.3. I äldre tid var renskötseln intensiv. Renarna hölls väl samlade i hjordar under noggrann bevakning. När renarna flyttade följde samerna med i flyttbara tältkåtor. Renhjordarna var vanligen förhållandevis små. Samerna levde i stor utsträckning i naturhushållning.
 - 3.1.4. I slutet av 1800-talet kom dock den intensiva renskötseln under press i samband med att penninghushållningen trängde fram och gjorde samernas traditionella produkter mindre efterfrågade. Renskötseln kom därigenom alltmer att inriktas på köttproduktion för försäljning. För lönsamhet krävdes större hjordar. Detta ledde till en övergång till alltmer extensiv rensköttsel, med stora hjordar som rörde sig friare i terrängen och under mindre övervakning. I slutet av 1930-talet var övergången till den extensiva renskötseln genomförd i hela renskötsealområdet.
 - 3.1.5. Förflyttningarna har varierat i olika områden och tider. Förflyttningarnas längd har bestämts av de årliga växlingarna i väderlek, tillgången på bete, framkomligheten och många andra förhållanden. Särskilt så kallad flen, d.v.s. isbildning som gör laven svåråtkomlig för renen, kan framtvinga långa förflyttningar³.
- 3.2. *Inflyttning i Norrland och uppodling av marken*
- 3.2.1. Inflyttningen av svensk befolkning och uppodling av marken, som påbörjades i liten skala redan under 1600-talet, tog fart i mitten av 1700-talet. Nybyggarna var, liksom samerna, för sin försörjning till stor del beroende av jakt och fiske, och det förutsattes vid insyningar av nybyggen att nybyggaren skulle ha rätt att jaga och fiska på den omgivande marken, i första hand den som låg när-

² SOU 2006:14 s 92

³ SOU 2006:14 s 97.

mast det egna nybygget.⁴ I praktiken bedrev såväl kustbefolkningen som nybyggarna omfattande jakt och fiske i Norrlands inland.

3.2.2. Nybyggesverksamheten tog fart efter utfärdandet av 1749 lappmarksreglemente, och några år senare drogs den s.k. *lappmarksgränsen*, vars syfte var att dra en gräns, ovanför vilken nybyggen inte skulle få anläggas.⁵

3.2.3. Lappmarksgränsen kom i praktiken inte att förhindra nybyggen på de områden som därigenom skulle reserveras för renskötseln. Ett nytt försök i samma syfte gjordes i slutet av 1800-talet genom uppdragandet av den s.k. odlingsgränsen, ett arbete som påbörjades 1867 och fortgick i samband med avvitrningarna men inte var avslutat förrän 1890.

3.3. *Befolkningsutvecklingen i Norrland*⁶

3.3.1. Fram till omkring år 1750 var Norrlands inland befolkat praktiskt uteslutande av samer, medan den svenska befolkningen fanns i kustlandet. Endast ca 5 procent av Sveriges befolkning bodde 1750 i Norrland, vilket med tanke på den stora ytan gjorde regionen som helhet utomordentligt glest befolkad. Befolkningsstillväxten var emellertid snabb. År 1930 hade Norrlands andel av landets befolkning vuxit till drygt 13 procent. Därefter har den minskat något. År 1980 hade de fyra nordliga länens andel av befolkningen sjunkit till ca 11 procent. Räknet i antal individer ägde huvuddelen av tillväxten rum i kustlandsområdena och i Storsjöbygden i Jämtland. Urbaniseringen har i Norrland varit lika påtaglig som i övriga Sverige. De norrländska städerna hade 1805 sammanlagt endast 7 257 invånare. I dag bor 888 000 invånare i städer och tätorter.

3.3.2. I procent räknat var dock befolkningstillväxten allra snabbast i Norrlands inland. Tiden 1750 – 1900 innebar dramatiska förändringar. En socken som Vilhelmina hade 791 invånare år 1805. Därav var hälften, närmare bestämt 399, samer. År 1890 hade invånarantalet vuxit till 4 873 personer varav samerna endast utgjorde 546, motsvarande ca 11 %. Utvecklingen var densamma i övriga socknar i Västerbottens och Norrbottens inland. Även i Jämtlands och Härjedalens fjällområden kan man konstatera en långsammare befolkningstillväxt för samerna än för befolkningen i övrigt.

⁴ Se vidare nedan 11.1.4.

⁵ Se vidare nedan 11.1.4.

⁶ Ur SOU 2006:14 Samernas sedvanemarker s. 84 ff.

- 3.3.3. Antalet renskötande samer har minskat successivt. Enligt en beräkning av 1964 års rennäringsakkunniga uppgick antalet egentliga renskötare 1880 till 1 169 personer, vilket innebar att 4 456 personer då försörjdes i rennärigen.⁷ År 1950 hade antalet sjunkit till 840 respektive 2 577.
- 3.3.4. I förarbetena till 1928 års renbeteslag redovisas statistiska uppgifter om antalet samer, renskötande och icke renskötande, i början av 1920-talet. Enligt vad som redovisas där fanns det då 8 129 samer, varav 34 % eller 2 775 var renskötande, medan återstående 66 % var icke renskötande. Upplysning lämnas också om att särskilt de icke renskötande samernas ekonomiska situation var utsatt.⁸
- 3.3.5. År 2000 var antalet egentliga renskötare endast 523. Uppgift saknas om antalet familjemedlemmar. Det antas att orsaken till minskningen varit sämre försörjningsmöjligheter i rennärigen, snarare än demografiska grundfaktorer, som fertilitet och mortalitet.⁹
- 3.3.6. Under 1900-talet har samerna blivit alltmer integrerade i det svenska samhället och återfinns numera inom alla yrkeskategorier. Detta förhållande gör det svårt att med säkerhet avgöra vilka som kan räknas som samer men man har uppskattat det totala antalet samer i Sverige till omkring 20 000, varav ca 2 500 försörjs av renskötsel. Antalet renar, som sedan 1880 varierat mellan drygt 150 000 och närmare 300 000 stycken, uppskattades år 2000 till ca 220 000 stycken.¹⁰

4. LAGSTIFTNING UNDER 1800-TALET

4.1. *Avvittringarna i Härjedalen och Jämtland*

- 4.1.1. Redan i slutet av 1600-talet vidtogs åtgärder för att skilja statens mark från enskildas (avvittring). Avvittringen innebar att hemman och nybyggen, som tidigare till husbehov tagit skogsfång samt jagat och fiskat på den omgivande marken, i mån av behov och tillgång istället tilldelades egen skog. Samtidigt

⁷ SOU 2006:14 s. 85. Se dock också 1882 års kommitté, motiven s. 59, som redovisar 6 112 renskötande samer år 1880. Ang. kommittén, se vidare nedan 4.5.1.

⁸ Prop. 1928:43 s. 44.

⁹ SOU 2006:14 s. 85 med hänvisningar.

¹⁰ SOU 2006:14 s. s. 86 ff. Se också 1882 års kommitté, motiven s. 59, som redovisar 255 885 renar år 1880.

avsattes för statens räkning kronoparker och s.k. överloppsmark. Efter ett längre uppehåll togs nya initiativ till avvitrning i början av 1800-talet.

- 4.1.2. I Jämtland genomfördes avvitrning enligt 1820 års avvitringsstadga. I denna finns inte ett ord om samerna eller deras renbete. Ej heller togs vid själva avvitrningen någon notis om samerna. Olika omständigheter medförde att tilldelningen av skog till enskilda hemman i denna avvitrning blev mycket generös, vilket innebar att samerna trängdes undan från sina betesområden.¹¹
- 4.1.3. Till följd av avvitrningen uppstod misshälligheter mellan bofasta och samer. Medan samerna klagade över att de inte längre hade tillräckligt utrymme för renbetet, klagade de bofasta över skador som renarna åstadkom på skördarna. Visserligen var samerna ersättningskyldiga för skador på grödan, men det var ofta svårt att bevisa vem av flera tänkbara samer som var den skyldige.¹² Båda grupperna klagade genom skrivelser hos Kungl. Maj:t.

4.2. Skattefjällsbrevet

- 4.2.1. Klagomålen över avvitrningarna i Jämtland och Härjedalen medförde att frågan uppmärksammades på högsta ort. I ett kungligt brev den 26 mars 1831 uppmärksammades frågan om samernas behov av särskilda renbetesmarker, dock utan något praktiskt resultat.¹³
- 4.2.2. Först genom ett kungligt brev den 20 april 1841, det s.k. *skattefjällsbrevet*, angående grunderna för avvitrningen i Härjedalen, och ett samtidigt brev angående renbetestrakterna i Jämtland, togs hänsyn till samernas behov av renbete. I skattefjällsbrevet bestämdes att nybyggen fortsättningsvis inte skulle få upplåtas i fjälltrakterna, förrän samernas betesmarker blivit behörigen utstakade.¹⁴ Genom brevet avvärjdes det överhängande hot mot de jämtländska samernas försörjningsmöjligheter som nybyggesverksamheten på fjällen medförde. Därefter tog man helt annan hänsyn till samernas intressen än under avvitrningarna på 1820- och 1830-talen.¹⁵

¹¹ SOU 2006:14 s. 163 ff.

¹² 1882 års kommitté, motiven s. 74, i Bihang till Riksdagens protokoll 1886, Andra samlingen, 2:dra Afdelningen, Första bandet, Komitébetänkanden, m.m. ("Kommittémotiven 1886") s. 74.

¹³ Kommittémotiven 1886 s 47 f.; NJA 1981 s. 1 (210 ff), SOU 2006:14 s. 175 ff.

¹⁴ SOU 2006:14 s. 165 ff.; Skattefjällsbrevet är citerat i NJA 1981 s. 1 (s. 70-72; kommenterat av HD s. 211-216)

¹⁵ NJA 1981 s. 1 (216).

4.2.3. På 1880-talet framfördes förslag om att samerna i Jämtland och Härjedalen skulle kompenseras för tidigare förluster av betesmark i samband med avvitt-ringarna. Förslaget innebar att inkomster från statens skogsavverkning skulle få användas till markinköp för samernas räkning. På så sätt tillkom de s.k. utvidgningshemmanen, mark som av staten inköptes för samernas behov av renbete under sommartid.¹⁶

4.3. 1873 års avvittningsstadga

4.3.1. I 1873 års avvittningsstadga för Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker beaktades lapparnas intressen genom olika föreskrifter. Vid avvittningen skulle bestämmas en gräns mellan de delar av lappmarken som var tjänliga för odling, och den mark där nybygges anläggningar icke vidare skulle tillåtas (den s.k. *odlingsgränsen*, § 1).¹⁷ Efter den allmänna avvittningen skulle nybyggen således kunna upplåtas och utbrytas endast på odisponerad mark inom de till odling tjänliga delarna av landet, d.v.s. nedanför odlingsgränsen (§ 6). Samerna skulle även efter avvittningen, "såsom hittills", vara berättigade att för renhjordarna begagna bete å all skogsmark inom lappmarkernas område, "dock å enskildes skogar inom de till odling tjänliga delarna av landet endast vintertiden, ävensom äga att, i den mån för betesrättens utövande är nödigt, till hushållsbehov begagna skogen." Befintliga renbetesland nedanför odlingsgränsen skulle få finnas kvar (§ 8). Lapparna skulle kallas till förekommande avvitt-ringssammanträden (§ 12).¹⁸ - Ingenting särskilt sägs i 1873 års avvittningsstadga om jakten eller fisket.

4.3.2. Två problem stod i förgrunden i propositionen angående 1873 års avvittningsstadga. Dels ville man förhindra att den skogsmark som tilldelades nybyggarna skövlades genom alltför stor avverkning. Dels ville man skydda samernas rätt till renbete. Dessa två syften hade ett samband, eftersom skogsvård, som motiverades på flera sätt, bl.a. med omsorg om klimatet, också blev ett skydd för

¹⁶ SOU 2006:14 s. 171 ff.

¹⁷ En motsvarande bestämmelse fanns redan i 1850 års avvittningsstadga. Nytt beslut om en provisorisk odlingsgräns hade fattats 1867. Slutligt kom odlingsgränsen att fastställas av Kungl. Maj:t först 1890. Förhistorien och tillämpningen, som inte blev effektiv, beskrivs av Prawitz, Gunnar, i *Svensk Lantmäteritidskrift* 1 och 6:1968 s. 480, *Odlingsgränsens rättsverkningar*. Del 1, s. 40 ff. och s. 480 ff.

¹⁸ Prawitz, Gunnar, redovisar i a.a. hur man under förarbetena till 1873 års avvittningsstadga tänkte sig att renbetesland skulle "upplåtas" till samerna, med konsekvensen att sommarbete skulle vara tillåtet endast å de upplåtna renbeteslanden (s 488 ff.). Någon föreskrift om upplåtelse av renbetesland till samerna upptogs dock inte i 1873 års stadga. - Prawitz redovisar också problem med tolkningen av stadgan. 15

renbetet. Begränsningar infördes därför i skogsvårdande syfte i dispositionsrätten till utdelad skog, något som också kom samerna till godo.

- 4.3.3. I propositionen¹⁹ kommenterade departementschefen samernas utsatta position:

“En af de omständigheter, som för afvittringen i lappmarkerna påkalla särskilda bestämmelser, väsendtligen afvikande från dem, som gälla för det nedre landet, är, att i lappmarkerna, jemte den i sednare tider inflyttade bofasta befolkningen, finnes en stam af nomader, det lappska folket, som af ålder innehaft landet, och som betraktar hvarje odlingens framsteg såsom ett ingrepp i Lapparnes ursprungliga rättigheter.”

- 4.3.4. Departementschefen erinrade också om att lapparnas ”urgamla rätt till begagnande av Lapplands mark” också hade erkänts genom flera författningar. Han konstaterade att denna rätt visserligen stundom trätts för nära, men att det nu inte kunde komma ifråga att genom lagstiftningsåtgärder frånhända lapparna någon rätt, som de fortfarande hade i sin besittning.

- 4.3.5. Omsorgen om samernas behov av renbete framträdde också under riksdagsbehandlingen. I det utlåtande som i lagstiftningsärendet avgavs av Riksdagens lagutskott²⁰ försäkrades att meningarna inte var delade när det gällde vikten av att man bevarade lapparnas av ålder begagnade betesrätt, som varit förutsatt vid de under sistförflutna två århundraden gjorda upplåtelse för nybyggen. Lika ostridigt var att lapparna också måste ha rätt att till husbehov nyttja skogen.²¹

- 4.3.6. Även under debatterna om lagförslaget i riksdagens båda kamrar betonades vikten av att lapparnas möjlighet till renbete inte begränsades.²²

4.4. *Den internationella lagstiftningen 1883*

- 4.4.1. I samband med 1751 års fredstraktat mellan Sverige och Norge reglerades samernas förhållanden i en s.k. kodicill, som säkerställde de norska samernas fortsatta betesmöjligheter i Sverige och de svenska samernas fortsatta betesmöjligheter i Norge:

¹⁹ Prop. 1873:4.

²⁰ Lagutskottets utlåtande nr 11, 1873.

²¹ Utlåtandet s. 4.

²² Första kammarens protokoll I, 1873, s. 437 f. (von Sydow), s. 440 (Rydin), s. 441 (Hasselrot), s. 448 (Sprengtporten). Andra kammarens protokoll II, 1873, s. 223 (Malmberg), s. 225 (Nils Petersson), s. 227 (Åstrand), s. 242 (Hjelm), s. 247-249 (Carlén), s. 254 (Philipsson)

"Aldenstund Lapparne behöfva bägge Rikens land, skall det dem, efter gammal sedvana, vara tillåtit höst och vår att flytta med deras Renhjordar öfver Gränsen in uti ett annat Rike, och hädanefter såsom tillföre, lika med Landets undersåtar ... få betjena sig af Land och strand till underhåll för deras djur och sig sjelfva ..." (10 §).

- 4.4.2. I kodicillen omnämns också samernas rätt att jaga och fiska. Efter en föreskrift om de svenska samernas skyldighet att respektera vissa jakträttigheter på den norska sidan anfördes i lagtexten:

"... På alla andra ställen blifver dem sådant och allt annat skytteri och fiskeri lika med Norske undersåtare tillåtit. Även njuta de Norske Lappar en sådan frihet uti Lappmarken på den Svenska sidan." (§ 12)

- 4.4.3. Tvistigheter mellan nomadiserande renskötare och den bofasta befolkningen hade redan 1843 lett till att de båda länderna förordnade en gemensam kommitté för en reformering av kodicillen. Meningsskiljaktigheter mellan de båda länderna ledde dock till att kommitténs förslag (1844) aldrig ledde till lagstiftning. En ny kommitté förordnades 1866, som året därpå framlade ett förslag till ny lagstiftning.

- 4.4.4. 1871 framlades en proposition²³, baserad på sistnämnda kommittés förslag, kallad "författning rörande Lapparne i de förenade Konungarikena Sverige och Norge". Propositionen avslogs dock av riksdagens andra kammare.

- 4.4.5. I den föreslagna lagens 3 § förklarades lapparna vara "berättigade att årligen med sina rena flytta från det ena riket in i det andra och uppehålla sig å de trakter, hvilka hvardera rikets Lappar efter gammal sedvana hitintills hafva besökt, samt att der ... betjena sig af land och vatten såväl till underhåll för sig och sina renar som till jagt och fiske." Här uppmärksammas således även samernas rätt att jaga och fiska. Den rätten kommenterades dock inte särskilt i motiven.²⁴

- 4.4.6. I enlighet med samernas sedvana utgick man från att renarnas sommarbete skedde på fjället, medan vinterbetet måste sökas längre ned i det som utvecklats till jordbruksbygd. Utan jordägarens samtycke fick de svenska samerna därför inte uppehålla sig i Norge med sina renar under annan del av året än maj – september. Motsvarande regel gällde för de norska samerna.

²³ Prop. 1871:8.

²⁴ Kommitténs betänkande i Bihang till Riksdagens protokoll 1871, 1 Saml. 1 Afd., s. 19 ff., som endast uppehöll sig vid skillnaderna i förhållande till 1751 års kodicill.

- 4.4.7. Såväl i utredningen som i propositionen framhölls "nödvändigheten för Lapparnes existens att bibehålla den dem från urminnes tider tillerkända rätt att till sitt eget och sina djurs underhåll begagna båda rikenas land och vatten"²⁵. Att samernas rättigheter inte ansågs vara av helt beständig art framgår dock bl. a. av att det i propositionen upptogs en bestämmelse om att konungen, om renskötseln ansågs på någon mark vara synnerligen betungande för den jordbrukande befolkningen, kunde undanta detta från renbete, mot att erforderlig och tjänlig betesmark anvisades samerna på annat håll.²⁶ Bestämmelsen var dock avsedd som skydd för samerna. Härigenom markerades att mark inte kunde undantas från renbete genom beslut av någon lokal myndighet, utan att det krävdes beslut på högsta ort.²⁷
- 4.4.8. Vid utskottsbehandlingen i riksdagen uttalade flera ledamöter oro för att lapparnas rättigheter trädades för när och några utskottsledamöter reserverade sig till förmån för avslag på propositionen med hänvisning att lapparnas rättigheter inte till tillgodosetts i tillräcklig mån.²⁸ Även i riksdagens båda kamrar uttalades farhågor för att lapparnas rätt inte tillvaratagits.²⁹
- 4.4.9. Först 1883 ersattes 1751 års kodicill genom en förordning "rörande de Lappar, som med renar flytta emellan de förenade konungarikena Sverige och Norge" (den s.k. internationella lagen). Formuleringarna i lagtexten från 1871 års proposition, baserade på 1751 års kodicill, återkommer något förändrade här. Samerna i båda länderna gavs rätt att årligen med sina renar flytta från det ena riket till det andra och uppehålla sig på de trakter vilka vartdera rikets samer efter gammal sedvana dittills hade besökt. Där hade de rätt att betjäna sig av land och vatten såväl till underhåll för sig och sina renar, som till jakt och fiske, på samma sätt som rikets egna undersåtar. Utan jordägares eller brukares samtycke fick de dock inte uppehålla sig i det andra riket under annan del av året än maj-september, om inte ovanliga väderförhållanden hindrade flyttningar. Om i någotdera riket lapparna på grund av särskild lagstiftning hade

²⁵ Kommittén, inledningen s. 2 y.

²⁶ 25 §.

²⁷ Kommittén s. 28.

²⁸ Kommittén s. 38 ff.

²⁹ FK prot., Tredje bandet, S. 108 ff.

större rätt till renbete eller skogsfång skulle detta gälla även för det andra rikets lappar, på de marker som de hade rätt att uppehålla sig.³⁰

4.5. 1886 års renbeteslag

4.5.1. 1882 tillsattes således en kommitté med uppgift att utarbeta förslag till bl. a. en renbeteslag, som skulle reglera förhållandet mellan samerna och de bofasta, i synnerhet samernas rätt till renbete. Kommittén lämnade sitt förslag 1883, och förslaget resulterade efter remissbehandling i 1886 års renbeteslag.³¹

4.5.2. Bakgrunden till 1886 års renbeteslag beskrivs av det Särskilda Utskottet vid 1886 års riksdag på följande sätt:

"Behovvet att genom lag ordna den inom skandinaviska halföns norra hälft nomadiserande befolkningens ställning är gammalt. Redan i förra århundradets midt gaf sig detta behof, för så vidt angick de mellan Sverige och Norge flyttande lapparne, ett uttryck i första bihanget eller codicillen till den mellan dessa rikena den 7/18 Oktober 1751 afslutade gränse-traktat. Denna codicill afsåg emellertid hufvudsakligen att trygga och begränsa vardera landets lappars rätt att uppehålla sig i det andra landet, således att reglera lapparnes flyttningar mellan båda rikena, och meddelade allenast få bestämmelser angående den sida av lappväsendet, hvilken sedermera blifvit den viktigaste, eller den som rör lappens förhållanden till den bofaste. Praktisk anledning dertill saknades nemligen, så länge icke odlingens och renbetesmarkernas gränser ännu hunnit mötas. Men sedan odlingen uppnått och börjat intränga på de områden, der lappen sedan urminnes tid varit van att fritt ströfva omkring med sina renar, har frågan om mitt och ditt väckts till lif, och rättsregler funnits behöfliga till biläggande eller förekommande af tvister mellan lapparne och de bofaste. För åstadkommande af sådana rättsregler, i hvad angick förenämnda flyttande lappar, påbörjades omkring 100 år efter tillkomsten af omförmälda codicill, eller år 1843, omfattande arbeten, hvilka, tidtals afbrutna, ej hunno bringas till slut förr än 40 år senare, då den 6 juni 1883 nådig förordning angående de lappar, som med renar flytta emellan de förenade konungarikena Sverige och Norge, blef af Kongl. Maj:t utfärdad. – Till närmaste föremål hade nyssnämnda arbeten visserligen haft de mellan de båda rikena flyttande lapparne och förhållandena å de trakter, förnämligast i Norge, hvilka desse plägat besöka. Men de verkställda undersökningarne och utredningarne hade jemväl varit i hög grad egnade att tydliggöra behovvet af ett ordnande af de olikartade förhållandena mellan lapparne under deras vistelse här i landet och dettas bofasta befolkning. Vål förefunnes bestämmelser angående hithörande ämnen uti lappfogdeinstruktioner, afvittringsstadgar och Kongl. Bref, men spridda i flere urkunder, otillräckliga för sitt ändamål och föråldrade behöfvde de sammanföras, fullständigas och ersättas med nya, dertill förarbetena för den internationella lagen ... jemväl erbjödo en del material. Och den 16 juni 1882 uppdrog Kongl. Maj:t åt en komité att utarbeta förslag till sådana lagbestämmelser angående de svenska lapparne och deras

³⁰ 3 § i 1883 års lag.

³¹ Proposition den 11 december 1885, prop. Nr 2 för 1886.

förhållanden till landets bofasta befolkning, som ansåges böra tillhöra området för Kongl. Maj:ts och Riksdagens gemensamma lagstiftningsmakt.³²

- 4.5.3. I kommitténs 1883 avlämnade förslag³³ till vad som skulle bli 1886 års renbeteslag lämnades först en ingående redogörelse för förhållandena i olika delar av renskötselområdet. Därefter övergick kommittén till en redogörelse för de allmänna grunderna för förslaget. Den första frågan var då, på vilka områden samerna fortsättningsvis skulle få vistas med sina renar. Kommittén diskuterade därvid inledningsvis frågan om man kunde och borde hänvisa den jordbrukande befolkningen och samerna till helt olika områden. Att genomföra en sådan tanke ansågs dock vara varken möjligt eller lämpligt. En viss uppdelning var dock enligt kommittén angelägen, men en sådan hade redan skett. Kommittén beskrev gällande rätt på följande sätt:

"De Lappar, som tillhöra Norrbottens och Vesterbottens län, skola, i kraft af bestämmelser i 8 § af Kongl. Stadgan den 30 Maj 1873 om afvittring i nämnda läns lappmarker, för framtiden ega att såväl sommar som vinter för bete åt sina renar använda först och främst all skogsmark inom de delar af lappmarkerna, som vid afvittring förklaras icke vara tjenliga för odling. ... Nämnda läns Lappar ega vidare att inom de delar af länens lappmarker, hvilka komma att ligga nedom odlingsgränsen, använda under hvarje tid af året sådana områden, hvilka blifvit till särskildt bruk för Lapparne från staten upplåtna, och hvilka förekomma under benämningarna renbetesland, lappskatteländ eller skattefjäll. Dessa land äro för framtiden i mån af behof åt Lapparne uttryckligen förvarade genom den i nämnda § af 1873 års stadga innehållna bestämmelsen att, om efter kulturgränsens fastställande renbetesland finnes vara beläget nedom densamma, det må, så vidt för Lapparnes behov af renbete erfordras, fortfarande dertill användas. Slutligen ega Lapparne inom berörda tvänne län att under hvarje årstid till bete för renarene anlita statens i länens lappmarker belägna skogar. Å andra marker än nu är sagdt hafva de ej rätt att sommartiden vistas. ... Grundsatsen, att Lapparne under sistnämnda tid af året må hålla sig utom enskildes marker, är alltså inom nämnda län i allt väsentligt genomförd. Om vintern ega deremot ifrågavarande Lappar att vistas jemväl utom nu angifna områden, att flytta såsom de af ålder gjort samt dervid anlita äfven enskildes egor. I den mån dessa deras vinterflyttningar ej gå utom lappmarkerna, äro de genom afvittningsstadgans anförda paragraf uttryckligen medgifvna. Många af Lapparne utsträcka emellertid dessa sina vandringar ned inom det norrländska kustlandet. Något särskilt lagbud tillerkänner dem väl ej rättighet härtill; men dessa Lapparnes flyttningar måste, då de af ålder allt hitintills opåtaladt egt rum, anses vara grundade på sedvanerätt."³⁴

- 4.5.4. Kommittén räknade dock med att påståendet om sedvanerätt skulle kunna komma att möta gensägelse såvitt gällde Jämtland. 1841 års skattefjällsbrev

³² Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1886. Åttonde samlingen, 1:sta Afdelningen s. 1 f.

³³ Bihang till Riksdagens protokoll vid lagtima riksdagen i Stockholm år 1886, Andra samlingen, 2:dra Afdelningen, Första Bandet, Komitébetänkanden, m.m.

³⁴ Kommittémotiven 1886 s. 65 f.

tolkades av många på det sättet att de skattefjäll som avsatts för rensköttsel i Jämtland var avsedda att fullständigt tillgodose lapparna med det utrymme de behövde. Kommittén delade dock inte den uppfattningen och utvecklade utförligt varför 1841 års skattefjällsbrev inte skulle tolkas på det sättet.³⁵

- 4.5.5. Härefter övergick kommittén till frågan om organiserandet av lappbyar. Den enskilde lappen borde inte ha befogenhet att godtyckligt anlita den del av rensköttselområdet "som likar honom bäst". Liksom i äldre tider skulle istället lappen på grund av födsel tillhöra en viss by, och skulle byns område inte vara fördelat mellan medlemmarna. Ett dylikt förhållande, framhöll kommittén, hade sin motsvarighet på flera områden under tider av föga framskriden odling. För nomadväsendet syntes en sådan ordning vara den allra naturligaste.³⁶
- 4.5.6. Kommittén konstaterade vidare att å ena sidan äldre författningar föreskrivit skyldighet för lapparna att flytta till annat byområde, om skatter eller utrymmesförhållanden föranledde detta, medan lapparna å andra sidan numera i viss omfattning ansågs ha på grund av upplåtelse från statens sida en mera individuell rätt till renbeteslandet än tidigare, även om den inte var en ensamrätt. Kommittén ansåg dock att utvecklingen mot individuella rättigheter varit olycklig. Åtskilliga lappskatteländ innehades nu av lappar som inte hade tillräckligt med renar för att kunna utnyttja områdets naturliga tillgångar, medan på andra områden renarna var för många. Alltså trängsel och brist på ett håll, överflödigt utrymme på ett annat. Risken fanns att sådana missförhållanden kunde öka i framtiden. Därför borde man återgå till den äldre ordningen, som innebar att lapparna på myndighets order skulle vara skyldiga att flytta från en by till en annan. Vissa större områden skulle därför bestämmas, inom vilka en samfällighet av lappar skulle ha rätt att utesluta andra, men där den enskilde ej skulle ha rätt till någon bestämd del. Därtill skulle myndigheterna kunna "reglera lappantalet mellan byarna", dock ej i vidare mån än behovet fordrade och i allmänhet endast under sommartiden.³⁷ – Som framgår nedan (4.5.15) var Högsta domstolen starkt kritiskt till förslagen om kollektivisering och flyttningsskyldighet.

³⁵ Kommittémotiven 1886 ss 66-71

³⁶ Kommittémotiven 1886 s.72 ö.

³⁷ Kommittémotiven 1886 s. 73.

- 4.5.7. Kommittén ville också reglera de nomadiserande lapparnas upplåtelser av beteslägenheter och slåtter till bofasta. Sådana upplåtelser föranledde trängsel och olägenheter. För renskötseln, men ej för annat ändamål, hade staten avsatt mark åt samerna, och där särskilda inrymningsbrev givits hade också i de flesta fall uttryckligen sagts, att marken skulle användas uteslutande för renbetes. Att missförhållanden kunnat uppstå berodde på att lapparna tolkat sina rättigheter enligt inrymningshandlingarna som långt vidsträcktare än dessa, rätt uppfattade, hade inneburit. En rätt för lapparna att upplåta betesrätt till bofasta skulle vara helt oförenlig med de av kommittén föreslagna bestämmelserna om lappbyar. Ett förbud mot sådana upplåtelser föreslogs därför.³⁸ Av samma skäl – att den ena lappen inte skulle skada den andra – ville Kommittén förbjuda lapparna att upplåta rätt till jakt eller fiske, om inte samtycke förelåg från den som kunde lida skada.³⁹
- 4.5.8. Slutligen tog kommittén i sina allmänna kommentarer upp sitt förslag om införande av en av staten tillsatt tjänsteman som medlande och kontrollerande myndighet, d.v.s. det som blev lappfogdeorganisationen (lappväsendet).
- 4.5.9. I kommittéförslaget hade 1 § följande lydelse:
- "Lapparne äro berättigade att ... uppehålla sig med sina renar icke allenast å de för dem afsatta land utan även å de trakter i öfrigt, de efter gammal sedvana hitintills hafva besökt, och att der betjena sig af land och vatten till underhåll för sig och sina renar."
- 4.5.10. Uttrycket "för dem afsatta land" blev dock kritiserat av Högsta domstolen, som påpekade att uttrycket inte var definierat någonstans. Förhållandena var olika i olika delar av renbetesområdet, och uttryckssättet kunde föranleda osäkerhet om tolkningen, som kunde syfta inte bara på skattefjällen i Jämtland utan också på genom inrymning av länsstyrelse upplåtna renbetesland och lappskatte-land, medan stora delar av lappmarken skulle falla utanför.⁴⁰ Lagtexten ändrades därför i propositionen, så att den särskilt angav dels Västerbottens och Norrbottens läns lappmarker, dels de för lapparna i Jämtlands län "afsatta land".
- "Lapparne äro berättigade att ... uppehålla sig med sina renar icke allenast inom Norrbottens och Vesterbottens läns lappmarker och å de för dem inom Jemtlands län afsatta land,

³⁸ Kommittémotiven 1886 s. 74.

³⁹ Kommittémotiven 1886 s. 106.

⁴⁰ Bihang till Riksdagens protokoll 1885, 1 Saml. 1 Afd., s. 13, vid 1 §.

utan äfven å de trakter i öfrigt, hvilka de efter gammal sedvana hitintills hafva besökt, och att der betjena sig af land och vatten till underhåll för sig och sina renar...⁴¹

- 4.5.11. Lagtexten hänvisade således till *gammal sedvana*. I propositionen utvecklade departementschefen utförligt detta tema, och uttalade han också, att lagförslaget i många delar kunde karaktäriseras som en kodifikation och närmare bestämning av vad som redan förut meddelats i spridda stadganden eller som eljest iaktogs av gammal sedvänja.⁴²
- 4.5.12. Den antagna sedvanerätten var dock kontroversiell vid remissbehandlingen. I Högsta domstolen var flera justitieråd mycket kritiska till påståendet om sedvanerätt i detta hänseende. Kritiken avvisades emellertid av departementschefen, som framhöll att

"Lapparnes flyttning under vintern å de trakter, som de af gammal sedvana hittills hafva besökt, måste vara icke blott ett af den bofasta befolkningen tåldt intrång utan en verklig rätt, äfven om något uttryckligt lagstadgande till stöd för denna rätt hittills icke förefunnits. De i 15 kap. 1 § Jordabalken uppställda villkor för att en rättighet skall kunna grundas å urminnes häfd eller att man en 'rättighet i så lång tid oqvald och ohindrad besuttit, nyttjat och brukat hafver, att ingen minnes eller af sanna sago vet, huru hans förfäder eller fångesmän först dertill komne äro', hafva tydligen i fråga om denna sedvana blifvit uppfyllda. Lapparnas rätt till renbete vintertiden utom gränserna för de till deras uteslutande begagnande upplåtna fjelltrakterna synes derföre fullt jemförlig med den betesrätt, som enligt lag tillkommer en by inom en annan bys område, då visas kan, att en dylik rättighet sedan urminnes tid oqvald och ohindrad brukats."⁴³

- 4.5.13. Nedanför odlingsgränsen skulle lapparna utan samtycke av jordägaren få uppehålla sig endast under vintern (oktober – april), med visst undantag. – Här anknöt lagen således både till 1873 års avvittringsstadga och till 1883 års förordning om lappar som med sina renar flyttar mellan Sverige och Norge.
- 4.5.14. Bland andra frågor som uppmärksammades särskilt under lagstiftningsarbetet var indelningen i lappbyar, skyldighet för lappar att på myndighets order flytta från en lappby där det var trängsel till annan lappby som hade mera plats, en reglering av lapparnas skadeståndsskyldighet vid skador på jordbruket, och förbud för lapparna att upplåta bete eller slåtter till bofasta, vilket ansågs medföra risk för att lapparna skulle förlora sin självständiga ställning som renägare och bli beroende av de bofasta.

⁴¹ Inledningen av § 1. Uttrycket "afsatta land" återkom emellertid i 21 och 22 §§, som handlade om jakten och fisket och innehöll förbud mot upplåtelse av bl.a. jakt och fiske till annan.

⁴² Prop. s. 36.

⁴³ Ingressen till prop., s. 34 f.

- 4.5.15. Möjligheten att i administrativ ordning flytta lappar från den ena lappbyn till den andra kritiserades starkt av vissa justitieråd vid lagförslagets behandling i Högsta domstolen.⁴⁴ Förslaget försvarades emellertid av departementschefen i propositionen på följande sätt:

"Häremot bör dock erinras att någon tvekan icke lär kunna förefinnas derom, att eganderätten till de för Lapparne afsatta land och bibehållna områden fortfarande tillhör kronan; att den för särskilda Lappar meddelade inrymningsrätt å vissa trakter endast innebär rättighet för dem att med sina renar beta inom den trakt, som blifvit åt dem upplåten, och att derinom idka jagt och fiske, men icke omfattar någon rättighet att, derest de sjelfva upphört att idka renskötsel, förhindra upplåtelse till annan Lapp af betesrätt inom samma trakt."⁴⁵

- 4.5.16. Av särskilt intresse är här lagens bestämmelser om rätt till jakt och fiske samt regleringen av frågan om upplåtelse av rättigheter till bofasta. Rätten till jakt och fiske reglerades i renbeteslagens 21 och 22 §§. Enligt 21 § var lapparna berättigade att till jakt och fiske betjäna sig av land och vatten inte bara på "de för dem afsatta land och sådana områden i Norrbottens och Vesterbottens läns lappmarker, som för dem bibehållas", utan också på annan utmark inom dessa lappmarker under den tid de äger att uppehålla sig med sina renar på sådan utmark. I Kommittéförslaget anfördes i detta sammanhang följande (§ 25):

"Å trakter, der Lappar vistats, hafva de af ålder utöfvat jagt och fiske. Deras befogenhet dertill har inom lagstiftningen varit snarare förutsatt än uttryckligen erkänd. Efter gällande rätt är fördenskull omfånget av nämnda befogenhet obestämdt och tarvar att närmare angifvas. – I afseende å de för Lapparne afsatta land lærer väl rättighet till jagt och fiske böra utan tvekan Lapparne medgifvas. Enahanda synes komiterade böra gälla om annan utmark inom Norrbottens och Vesterbottens läns lappmarker. Helt visst befinna sig Lapparne derstädes för det nuvarande i faktisk utöfning af dylik befogenhet, och detta, der jagten och fisket utöfvas å enskild mans egor, opåtaladt av denne. Intranget i dennes rätt är för öfrigt ej större än att det, i likhet med de öfriga inskränkningar, dem den bofaste inom lappmarkerna är till Lapparnes förmån underkastad, med fog betingas af hans ställning såsom innehafvare af områden, dem en gång Lapparne ensamme tillgodogjort sig."⁴⁶

- 4.5.17. Enligt 22 § fick lapparna inte till bofasta upplåta bete eller slätter eller rätt till jakt eller fiske på de för dem "afsatta land". Om sådan upplåtelse ansågs kunna ske utan skada för dem, ankom det på länsstyrelsen ("Konungens Befallningshafvande") att besluta om upplåtelse, beträffande jakt och fiske dock endast om berörda lappar samtyckte därtill.

⁴⁴ Bihang till Riksdagens Prot. 1885, 1 Saml. 1 Afd. s. 18.

⁴⁵ Departementschefen vid § 7, prop. s. 39 f.

⁴⁶ Kommittémotiven 1886 s. 105.

- 4.5.18. Noteras skall att upplåtelseparagrafen (§ 26 i kommittéförslaget) utsattes för kritik av tre justitieråd under lagförslagets behandling i Högsta domstolen, eftersom den ansågs inte ha sin plats i civillagen och därför inte borde upptas i denna lag. Det var kronans mark, och lapparna hade inte någon rätt att upplåta jakträtt eller fiskerätt på denna, om de inte undantagsvis fått rätt att göra detta genom avtal:

"Med naturen af den rätt Lapparne ega att för renskötselns behof begagna mark, som ostridigt är kronans tillhörighet, låter det visserligen icke förena sig att Lapparne å nämnda mark upplåta rätt till bete, slätter, jagt eller fiske åt bofaste, förutsatt att de Lapparne tilldelade inrymningsbref icke undantagsvis kunna innebära rätt till dylika upplåtelser; men då erforderlig rättelse af de missbruk, som i frågavarande hänseende yppat sig, torde kunna ske utan att något lagstadgande derom är af nöden, och den föreslagna ordningen för dylika upplåtelser af kronans mark, der sådana anses kunna ega rum, icke faller inom civillagens område, torde denna § böra utgå"⁴⁷

- 4.5.19. I propositionen kommenterade departementschefen justitierådets anmärkning. Av kommentaren framgår att departementschefen i och för sig delade justitierådets uppfattning om upplåtelsereglernas karaktär, men att han ändå av praktiska skäl ansåg att bestämmelserna borde upptas i lagen:

"Tre af Högsta Domstolens ledamöter hafva anmärkt, att denna paragraf borde utgå, enär den deri föreslagna ordningen för upplåtelse af rätt till bete, jagt eller fiske å de för Lapparne afsatta land, icke fölle inom civillagens område. Då emellertid det måste vara en synnerlig fördel att ifrågavarande bestämmelser, hvilka så nära beröra den rätt Lapparne ega till de för dem afsatta land, af dem kunna återfinnas i den lag, som ordnar deras förhållanden i öfrigt till befolkningen i de renbeteslanden angränsade trakter, synes stadgandet lämpligen kunna i lagen bibehållas".⁴⁸

- 4.5.20. Med avseende på de bestämmelser som lagförslaget innehöll rörande lapparnas rätt till jakt och fiske anförde Särskilda Utskottet bl.a. följande.

"Vidare hafva lapparne enligt 21 § erhållit rätt till jagt och fiske å de för dem afsatta land, sådana områden inom Norrbottens och Vesterbottens läns lappmarker, som för dem bibehållas, och å annan inom dessa lappmarker belägen utmark under den tid de der ega uppehålla sig. Uti 22 § äro uppdragna gränser för lapparnes rätt att förfoga öfver bete och slätter samt jagt och fiske å de för dem afsatta land, hvilka gränser naturligtvis bort bestämmas efter den rätt lapparne i dessa hänseenden ega. Ehuru lapparnes befogenhet att till underhåll för sig och sina renar betjena sig af land och vatten å de trakter, der de ega att vistas, är grundad på deras naturliga rätt till de för deras existens nödiga förutsättningar, så är med afseende å dessas beskaffenhet denna rätt likväl icke ens inom de för lapparne afsatta land att anse såsom en eganderätt. Den är endast en nyttjanderätt till det omfång, som bestämmas af vilkoren för renskötselns bedrivande. Hvad dertill icke erford-

⁴⁷ Bihang till Riksdagens Prot. 1885, 1 Saml. 1 Afd. S. 29.

⁴⁸ Ib. s. 45.

ras, bör således falla utom gränsen för denna rätt. Det bör därför icke ligga i lapparnes fria skön att, på sätt hittills i vissa trakter af Jemtlands län egt rum, upplåta betes- eller slåtterlägenheter å skattefjellen åt bofaste, hvilket gifvit anledning till inrättande af fåbodar och dermed följaktig skogsförödelse. Om å något område finnes större tillgång på bete och slåtter, än som för de till området hörande lappar behöfves, så bör det vara den myndighet, hvilken har högsta tillsynen öfver lappväsendet inom landet och är i tillfälle att mera i stort öfverskåda lapparnes behof, som skall förfoga öfver den öfverskjutande tillgången. Jemte det att i 22 § förbudits lapparne å de för dem afsatta land åt bofaste upplåta bete eller slåtter eller upplåta rätt till jakt eller fiske åt annan, har det därför blifvit uppdraget åt Konungens Befallningshafvande att, der sådan upplåtelse mot lega kan utan skada för lapparne ske, densamma verkställa.⁴⁹

4.5.21. Vad beträffar reglerna om upplåtelse av jakt och fiske till annan genom länsstyrelsens försorg anmärkte utskottet att jakten och fisket torde böra betraktas som under alla omständigheter väl behöfliga binärningar till renskötseln, varför upplåtelse därav till annan icke borde utesluta rätt för lapparna att fortfarande själva begagna sig därav. Utskottet förordade därför en ändring av lagtexten, så att det framgick att upplåtelsen skulle avse att "jemte dessa lappar" utöva jakt och fiske.⁵⁰

4.5.22. Enligt 1 § i 1886 års lag var samerna

"... berättigade att, under iakttagande af de i denna lag meddelade föreskrifter, uppehålla sig med sina renar icke allenast inom Norrbottens och Vesterbottens läns lappmarker och å de för dem inom Jemtlands län afsatta land, utan äfven å de trakter i öfrigt, hilka de efter gammal sedvana hitintills hafva besökt, och att der betjena sig af land och vatten till underhåll för sig och sina renar ..."

4.5.23. Enligt 21 § i 1886 års lag var samerna

"... berättigade att till jakt och fiske betjena sig af land och vatten icke allenast å de för dem afsatta land och sådana områden i Norrbottens och Vesterbottens läns lappmarker, som för dem bibehållas, utan äfven å annan utmark inom dessa lappmarker under den tid de ega att å sådan utmark uppehålla sig med sina renar."

4.5.24. Enligt 22 § gällde dock följande.

"...(bete och slåtter)

Rätt till jakt och fiske å de för Lapparne afsatta land må ej af dem till annan upplåtas. Finnes upplåtelse af rätt till jakt eller fiske å dylikt land kunna ske utan skada för Lapparne, ege Konungens Befallningshafvande att, der de Lappar, hvilka ega rätt att å landet uppehålla sig, dertill samtycka, tills vidare tillåta annan att emot afgift å landet utöfva jakt eller fiske; ..."

⁴⁹ Särskilda Utskottet s. 31.

⁵⁰ Särskilda Utskottet s. 32.

- 4.5.25. Genom avgifter för upplåtelse av bete, slätter, jakt och fiske influtna medel skulle användas till förmån för samerna enligt särskilda bestämmelser.
- 4.5.26. 1886 års lagstiftning trädde ikraft den 1 januari 1887 för Norrbottens och Västerbottens län men först två år senare i Jämtlands län. Anledningen till att ikraftträdandet var senare i Jämtlands län var det extra rådrum som behövdes för det inköp av s.k. utvidgningshemman som i detta skede gjordes i statlig regi för att tillgodose de därvarande samernas behov av renbetesmark.⁵¹
- 4.6. *1898 års renbeteslag*
- 4.6.1. Särskilt i Jämtlands län hade den bofasta befolkningen svårt att acceptera den sedvanerätt till renskötsel som bekräftats och kodifierats genom 1886 års renbeteslag, och det ställdes krav på dess avskaffande. Det tillsattes en 1895 års lappkommitté, vars arbete så småningom utmynnade i 1898 års renbeteslag.⁵²
- 4.6.2. Den nya lagen innehöll inte några större nyheter. En praktiskt viktig förändring var att samerna i Jämtlands och Västerbottens län inte längre skulle få ha skötesrenar, tillhöriga bofasta, i sin vård, ett förbud som syftade till att minska belastningen på betesmarkerna.
- 4.6.3. En omständighet som här är av intresse är kommitténs beskrivning av året-runtmarkerna i bestämmelsen om upplåtelse av jakt- och fiskerätt. Beskrivningen av samernas jakt- och fiskeområden i 1886 har nyss återgivits. I § 31 i det av 1895 års lappkommitté framlagda förslaget beskrevs motsvarande områden på följande sätt:
- "Ej må å de områden, som blifvit till lapparnes uteslutande begagnande anvisade, bete, slätter, jakt eller fiske af lapparne till annan upplåtas."
- 4.6.4. Detta är – såvitt kunnat utrönas – första gången formuleringen *till lapparnas uteslutande begagnande* används i lagstiftningssammanhang. I sin kommentar till bestämmelsen förklarade lappkommittén att de i lagen givna bestämmelserna angående upplåtelse av bete, slätter, jakt- eller fiskerätt "äro, med några

⁵¹ SOU 2006:14 s. 187.

⁵² Prop. 1898:56. Riksdagens protokoll 1898, 2 Saml., 2 Afd. 1 Bandet, Motiven s. 26 ff. SOU 2006:14 s. 187 ff.

ändringar beträffande redaktionen, i sak oförändradt bibehållna uti förevarande förslag".⁵³

- 4.6.5. Från förarbetena till 1898 års renbeteslag kan noteras att 1895 års lappkommitté hade ingående kontakter med olika företrädare för samerna, vilka finns redovisade i riksdagstrycket med protokoll. Frågan om jakt och fiske uppmärksammas inte i dessa diskussioner.

5. 1928 ÅRS RENBETESLAG

5.1. Reformbehovet

- 5.1.1. Under förarbetena till 1928 års renbeteslag, som initierades ganska snart efter ikraftträdandet av 1898 års lag⁵⁴, och som pågick under flera decennier, diskuterades många olika frågor. Det konstaterades att renantalet ökat, trots att antalet renskötande samer minskat. Detta berodde på att den bofasta befolkningen höll skötesrenar hos de renskötande samerna. Lagstiftaren ansåg det därför angeläget att begränsa antalet renar genom att reglera möjligheten att hålla skötesrenar för den delen av den jordbrukande befolkningen som inte kunder räknas som samer. Frågan blev därför vilka som kunde räknas som samer. I valet mellan den ena ytterligheten, att räkna alla för samer som hade något sådant inslag i sin härkomst, och att "från lappbefolkningen utsöndra envar, som i någon mån hade annan härkomst än lapsk", ville man finna en medelväg genom att ta hänsyn, förutom till härkomsten, också till levnadsyrket "så att såsom en förutsättning för att någon i lagens mening skall räknas för lapp kräves, att han själv eller vissa av hans förfäder ägnat sig åt renskötsel".⁵⁵
- 5.1.2. Sådana resonemang ledde till att renskötselrätten i 1928 års renbeteslag begränsades till samer, "vars fader eller moder eller någon av dessas föräldrar såsom stadigvarande yrke drivit renskötsel eller biträtt däri etc."⁵⁶
- 5.1.3. Andra frågor som behandlades i 1928 års lagstiftning var samernas rätt till bosättning på kronojord, rennäringens organisation (lappbyarna), ersättningsfrå-

⁵³ Riksdagstrycket 1898, kommittébetänkanden, 2. saml., 2. avd., 1. bandet s. 69. Angående tolkningen av uttrycket "till lapparnas uteslutande begagnande", se nedan 12.4.2 och 13.3.9.

⁵⁴ Prop. 1928:43 s. 34 ff.

⁵⁵ Prop. 1928:43 s. 53 ff, referatet från s. 55 (ett förslag från 1916).

⁵⁶ 1 §, en regel som ursprungligen upptogs också i 1971 års rennärlingslag, se nedan. Detta kallades för "begränsning av lappprivilegiet, se departementschefens rubrik på 1 §, prop. s. 54.

gor vid skördeskador, fattigvård bland samerna m.m.⁵⁷ Genom en begränsning av möjligheten till medlemskap i lappby till att gälla endast för renskötande samer, uteslöts icke renskötande samer genom 1928 års lagstiftning från den förmån av jakt och fiske som de haft ännu enligt 1898 års renbeteslag.⁵⁸

5.2. *Jakt och fiske*

5.2.1. Noteras kan att frågorna om jakt och fiske inte ägnades någon särskild uppmärksamhet i propositionen. Departementschefen anmärkte lakoniskt:

"I förslaget har möjlighet betetts de renskötande lapparna att uppföra renvaktarstugor m.m. och verkställa odlingar. Till lappby hörande lappar hava i viss utsträckning tillförsäkrats rätt till skogs fång samt till jakt och fiske. Bestämmelser äro meddelade om ersättnings skyldighet, då skada genom renar uppstått å den jordbrukande befolkningens gröda."⁵⁹

5.2.2. Regler om jakt och fiske upptogs i lagens 55 och 56 §§. Samerna förklarades berättigade att på utmark jaga och fiska inte endast på områden där de hade rätt att vistas under varje tid på året, utan även på andra områden inom lappmarkerna under den tid de ägde uppehålla sig där med sina renar. Lapp fick dock inte upplåta rätt bete, slätter, grustäkt, jakt eller fiske eller annan därmed jämförlig nyttighet till annan på de områden som blivit till lapparnas uteslutande begagnande anvisade. Upplåtelse av bete, slätter och grustäkt m.m. kunde mot avgift göras av länsstyrelsen, om det kunde ske utan intrång eller skada för renskötelsen. Upplåtelse av rätt att jämte lapparna utöva jakt och fiske kunde göras om det kunde ske utan fara för tillgången på vilt eller fisk och utan besvärande intrång för lapparna. Inflytande medel skulle användas till förmån för lapparna.

5.2.3. I det till grund för lagstiftningen liggande kommittéförslaget hade föreslagits att statens befattningshavare skulle ha befogenhet att under tjänsteresor i obebyggd trakt för sitt uppehälle under färden jaga och fiska. Kommittén hade också föreslagit en ny form för upplåtelse av fiske i kronans vatten, kallad "sportfiske", varvid företogs viss jämkning av bestämmelserna om lapparnas hörande vid fråga om upplåtelse av dylikt fiske. Detta förslag hade hämtats

⁵⁷ SOU 2006:14 s. 191 ff.

⁵⁸ Prop. 1928:43 s. 89 ff. och s 135 f.

⁵⁹ Prop. 1928:43 s. 42.

från 1915 års jakt- och fiskesakkunniga. Förslagen fick emellertid falla under det fortsatta lagstiftningsarbetet.⁶⁰

6. 1971 ÅRS RENNÄRINGSLAG

6.1. *Sammanfattning*

6.1.1. 1971 genomfördes betydande ändringar i rennäringslagstiftningen, då 1928 års lag ersattes av en helt ny lag. Den nya lagen byggde visserligen i stora delar på den gamla, men den gavs en ny utformning. Nyheterna var till stor del organisatoriska. Lappbyarna omorganiserades till samebyar med utökade befogenheter och huvudsaklig uppgift att bedriva renskötsel. Lappväsendet avskaffades. Istället inrättades vid var och en av lantbruksnämnderna i de berörda länen en rennäringsdelegation. Lantbruksstyrelsen förblev dock central administrationsmyndighet för rennäringen. Genom omorganisationen av renskötseln och avskaffandet av lappväsendet gavs samerna själva ökat inflytande över denna. Lappfonden namnändrades till Samefonden och försågs med en styrelse med uppgift att besluta om användningen av fondens medel. Samerna själva fick stark representation i fondens styrelse. I vissa avseenden infördes också bestämmelser syftande till ökat skydd för renskötselrätten. Ändringar gjordes i fördelningen av ersättning för intrång och upplåtelse, så att Samefonden fick dela med sig till berörda samebyar. Det statliga stödet för rennäringens utveckling utvidgades på olika sätt med förebild i existerande former av stöd till jordbruket. Det centrala innehållet i samernas renskötselrätt är dock enligt 1971 års lag detsamma som enligt 1928 års lag.⁶¹

6.2. *Bakgrund*

6.2.1. Efter initiativ av Svenska Samers Riksförbund tillsattes de s.k. 1964 års Rennärings-sakkunniga med uppdrag att göra en översyn av rennäringslagstiftningen i syfte att åstadkomma ett regelsystem som kunde underlätta rennäringen anpassning till samhällsutvecklingen genom ändringar i rennäringens driftsformer och andra rationaliseringsåtgärder. De sakkunnigas förslag finns publicerade i SOU 1968:16, Rennäringen i Sverige.

⁶⁰ Prop. 1928:43 s. 170 ff. Se vidare i avsnittet om jakt- och fiskelagstiftningen, nedan under 11.4.1.

⁶¹ Prop. 1971:51 s. 1.

- 6.2.2. Efter ett initiativ av Justitieombudsmannen till förmån för samerna fick de sakkunniga också i uppdrag att föreslå åtgärder i syfte att dels ge de renskötande samerna bättre möjligheter att själva tillvarata sina rättigheter enligt rennäringslagen, dels hindra andra att göra intrång i dessa rättigheter.

6.3. *Justitieombudsmannens framställning*

- 6.3.1. I sin skrivelse anförde Justitieombudsmannen bl.a. följande.

"Vid antagandet av 1928 års renbeteslag har man förutsatt att det i vissa fall kunde vara ur allmän synpunkt befogat att inskränkning i annan ordning än genom expropriationsrättsliga förfaranden ägde rum i samernas hävdvunna rättigheter att för sig och sina renar begagna fjällmarkerna, t.ex. genom att vissa områden undantogs deras begagnande, genom att flyttningsvägarna ändrades, genom att upplåtelse av jakt och fiske åt andra skedde på deras marker m. m. Under tiden efter lagens antagande har samhällsförhållandena i många avseenden radikalt förändrats. Den snabba sociala, ekonomiska och tekniska utveckling som särskilt efter andra världskriget präglat samhället har helt naturligt inte kunnat undgå att få återverkningar även med avseende på samernas förhållanden. En exploatering av fjällvärlden har påbörjats, som man vid lagens antagande helt visst inte kunde förutse. Industriföretag byggs ut eller tillkommer, nya kommunikationsleder genom hittills orörd mark anläggs, bostads- och fritidsbebyggelse expanderar, turismen söker sig i ökad utsträckning till fjällvärlden osv. Genom denna utveckling — som väl får antas komma att i stegrat tempo fortsätta — aktualiseras på ett helt annat sätt än tidigare de spörsmål rörande samernas rätt att i möjligaste mån bibehållas vid sitt hävdvunna näringsfång, som reglerats i 1928 års lag. Den frågan anmäler sig därför om denna reglering numera på ett ändamålsenligt sätt tillgodoser samernas rätt och intressen.

Med hänsyn till de förändrade förhållanden som tidsutvecklingen medfört i fråga om fjällvärldens utnyttjande och till beskaffenheten och omfattningen av de intressekollisioner mellan samernas och andra intressen som med tidens gång kan förväntas uppkomma, synes önskvärt att en översyn och precisering nu sker av de materiella regler efter vilka dessa intressekollisioner skall bedömas och av de allmänna grundsatser på vilka reglerna vilar. En sådan med hänsyn till tidsutvecklingen betingad översyn synes påkallad för att klargöra samernas rättsliga ställning i dagens och morgondagens samhälle och också — och inte minst — för att ge de tillämpande myndigheterna erforderlig ledning för deras förvisso vanskliga och maktpåliggande prövning av uppkommande frågor. Spörsmålet om de materiella reglernas innebörd och tillämpning är av essentiell betydelse för frågan om samerna skall kunna fortsätta sitt urgamla näringsfång eller om de efter hand skall trängas undan till allt mindre reservat för att till slut upphöra att existera som speciell befolkningsgrupp med säreget kulturarv.⁶²

- 6.3.2. På annat ställe i propositionen refereras Justitieombudsmannen på följande sätt:

"Då renbetesområden undantas från samernas begagnande eller då intrång eljest sker i samernas rättigheter, synes de vederlag som härför utgå — av myndigheterna bestämda

⁶² Prop. S. 50.

ersättningar eller uttagna avgifter eller av enskilda frivilligt erlagd gottgörelse — i allmänhet inte tillkomma de samer, som lider skada genom intrånget, utan tillförs lappfonden. Härigenom torde visserligen utgående ersättningar i sinom tid komma rennärigen i dess helhet till godo, men alltså inte förbehållas dem som drabbats av intrånget.

Denna ordning kan enligt JO:s mening möjligen ha varit godtagbar i en tid, då man knappast hade anledning räkna med att förekommande intrång skulle få mera menliga konsekvenser för de samer som omedelbart berördes av åtgärden. Med hänsyn till utvecklingen torde emellertid dessa synsätt böra revideras. I likhet med vad fallet är i fråga om ersättningar som utgår i expropriationsrättsliga sammanhang synes även nu ifrågavarande vederlag åtminstone i princip böra tillfalla de skadelidande.

JO framhåller, att det för honom framstår som i hög grad stötande att t. ex. en lappby som genom intrång i sin renskötsel kanske orsakas avsevärda direkta utgifter, inte får uppbära och disponera härför beräknad ersättning. En omprövning av förevarande fördelningsfråga synes fördenskull i samernas intresse påkallad.

JO nämner att i detta sammanhang bör även övervägas huruvida inte samernas egna organ bör få inflytande på hur man skall disponera de medel, som även efter en omreglering av rätten till ersättning finnas böra tillföras lappfonden och användas till förmån för samerna.⁶³

6.4. Rennäringssakkunniga

6.4.1. De sakkunniga identifierade som den grundläggande orsaken till rennärings lönsamhetsproblem att driftsenheterna var för små. Enligt de sakkunniga borde huvudpunkterna i ett reformprogram för rationalisering av rennärigen vara dels en ny organisationsform för näringsutövarna, dels en ändrad regional administration, dels ett ökat stöd till rennärigen.⁶⁴

6.4.2. I prop. 1971:51 sammanfattas huvudgrunderna i de sakkunnigas förslag på följande sätt:

"Enligt de sakkunnigas uppfattning är det bästa sättet att få till stånd lämpliga driftsenheter att överlämna renskötselns handhavande till särskilda lokala organisationer, av de sakkunniga benämnda renbyar, med näringsutövarna som medlemmar. Renbyarna bör bl. a. få behörighet att i medlemmarnas ställe bestämma i frågor som rör nyttjandet av de betesmarker där renbetesrätt tillkommer medlemmarna. Renbyarna får därigenom fria händer att med bortseende från äganderättsförhållandena indela medlemmarnas renhjordar i driftsenheter, vilkas storlek och sammansättning kan anpassas efter årstid, betestillgång och övriga föreliggande omständigheter. Renbyarna bör också besluta om anställande av den arbetskraft som fordras för renskötseln. Härigenom bör det vara möjligt att avpassa arbetsstyrkan efter föreliggande behov och väsentligt öka det genomsnittliga antalet renar per årsarbetare.

⁶³ Prop. S. 99.

⁶⁴ S. 32.

De sakkunnigas förslag om en ändrad regional administration innebär att lappväsendet avvecklas. Den specialadministration för rennärningen och den renskötande befolkningen som lappväsendet utgör är enligt de sakkunniga knappast förenlig med nutida uppfattning om förvaltningsmyndigheternas arbetsuppgifter och befogenheter. Att lappväsendet likväl ännu består och fortfarande har stor praktisk betydelse förklaras åtminstone delvis av att rennäringsutövarnas egna lokala organisationer, lappbyarna, har en alltför svag ställning såväl inåt som utåt för att kunna fullgöra uppgiften att få till stånd en långsiktig och ordnad samverkan mellan renägare med gemensamma betesområden. Bristen på en verkligt beslutsmässig företrädare för alla renägare inom en lappby har med andra ord medfört att avgörandena i viktiga frågor överlämnats till de administrativa myndigheterna. Om förslaget till en ny organisationsform för renskötseln blir genomfört, bör i huvudsak samma synpunkter på administrationen anläggas som då fråga är om annan näringsadministration. Avsikten är att en renbys medlemmar själva inom byns ram skall äga bestämma om sättet för renskötselns utövande samt att byns styrelse skall ha behörighet att i gemensamma angelägenheter företräda medlemmarna gentemot myndigheter och andra utomstående. Vid sådant förhållande saknas enligt de sakkunniga anledning att behålla en särskild administration för rennäringsfrågor. De administrativa uppgifter som även i fortsättningen blir erforderliga bör kunna övertas av de vanliga länsmyndigheterna, såsom länsstyrelse, lantbruksnämnd, länsarbetsnämnd och länsbostadsnämnd.

I fråga om förslaget om ett ökat stöd till rennärningen framhåller de sakkunniga följande. Även om rennärningens nuvarande ekonomiska svårigheter till stor del, kanske huvudsakligen, beror på att den däri sysselsatta arbetskraften som följd av driftsenheternas alltför ringa storlek är dåligt utnyttjad, har läget med säkerhet avsevärt förvärrats genom att närningen släpat efter andra näringsgrenar i rationaliseringshänseende. I samband med en övergång till en ny organisationsform för rennäringsutövarna, som gör del möjligt att indela renhjordarna i lämpliga driftsenheter, bör enligt de sakkunniga en kraftig insats göras för att även på annat sätt främja rennärningens rationalisering. Målsättningen bör därvid vara att rennärningen så långt möjligt skall bli jämställd med annan husdjursskötsel. Vid sidan av de rationaliseringsfrämjande stödåtgärderna är del också angeläget att för rennärningens del få till stånd en motsvarighet till jordbrukets skördeskadskydd.

De sakkunniga anmärker slutligen att förslaget till ändrad organisationsform för rennäringsutövarna och till upplösning av lappväsendet som specialadministration för rennärningen och de renskötande samerna innebär ett frångående i väsentliga delar av två för renbeteslagen grundläggande principer, nämligen om varje enskild renägars ansvar för och sysslande med sina egna renar samt om myndigheternas befogenhet och skyldighet att träffa avgöranden i ett flertal frågor som rör näringsidkarna enskilt. Omfattande ändringar behöver därför göras i renbeteslagen. Eftersom renbeteslagen även i andra hänseenden än sådana som direkt hänger samman med rennärningens lokala organisation och med den regionala administrationen är i starkt behov av översyn, har de sakkunniga funnit del mest ändamålsenligt att föreslå en helt ny lagstiftning.⁶⁵

- 6.4.3. Vid sin behandling av JO:s framställning, erinrade de sakkunniga om att omfattningen och beskaftenheten av de renskötande samernas ursprungliga rättigheter inom renskötselområdet sedan gammalt var en omtvistad fråga. De

⁶⁵ S. 32 ff.

sakkunniga framhöll för sin del att de enligt sina direktiv hade att utgå från renbeteslagens huvudsakliga innehåll rörande samernas särskilda rättigheter i förhållande till kronan och andra rättsinnehavare och att det klarläggande av samernas rättsställning som behövde göras således måste ske på grundval av gällande lagstiftning. Med denna begränsning av utredningsuppdraget ansåg sig de sakkunniga inte ha anledning att ingå i bedömning av frågan om innebörden av de rättigheter som de renskötande samerna av ålder haft inom skilda delar av renskötseområdet. De sakkunniga framhöll att det ända sedan tillkomsten år 1886 av den första renbeteslagen i lagstiftningen konsekvent hävdats att samernas rätt är inskränkt till sådant nyttjande av land och vatten som fordras för renskötelsens bedrivande. Åt denna ståndpunkt gavs, framhöll de sakkunniga, klart uttryck redan av särskilda utskottet vid 1886 års riksdag, när frågan om befogenhet för samerna att upplåta nyttjanderätt inom de för dem anvisade områdena behandlades.⁶⁶

- 6.4.4. De sakkunniga framhöll också att de renskötande samernas rättigheter i överensstämmelse med detta motivuttalande i de olika renbeteslagarna beskrivits som en befogenhet att "betjena sig af land och vatten till underhåll för sig och sina renar" (1 § 1886 års lag) resp. att "begagna sig av land och vatten till underhåll för sig och renarna" (1 § 1898 och 1928 års renbeteslagar).⁶⁷

6.5. Propositionen

- 6.5.1. I propositionen sammanfattade departementschefen reformen på följande sätt:⁶⁸

"Rätten till renskötsel är förbehållen samerna. De har rätt att för sin försörjning begagna mycket stora områden främst i norra och västra Norrland för renbete, jakt, fiske och andra ändamål som har samband med renskötsel. Den renskötande befolkningen uppgår till omkring 2 500, fördelade på ca 700 familjer. Ungefär fyra femtedelar av de renskötande samerna finns i Norrbottens län. Totala antalet renar uppgår till ungefär 200 000— 250 000. Sammanlagt produceras årligen drygt 2 000 ton renkött, vilket svarar mot 0,6 procent av den totala produktionen av kött och fläsk inom landet.

Rennäringen regleras genom 1928 års renbeteslag. I lagen finns, utöver bestämmelser om vilka som omfattas av renskötselrätten och denna rätts innebörd, detaljerade föreskrifter om formerna för renskötselns bedrivande. Sålunda innehåller lagen bestämmelser om rennäringens lokala organisation i lappbyar och om ordningen för renskötselns drivande.

⁶⁶ Se citatet ovan 4.5.20 (2.5.23?). Prop. s. 51.

⁶⁷ Prop. s. 51.

⁶⁸ S. 111 ff.

Länsstyrelserna och den särskilda administrationen för rennäringsområdet, lappväsandet, som är knuten till länsstyrelserna har enligt renbeteslagen vittgående befogenheter i fråga om renskötseln. Föreskrifterna för rennäringsområdet tillkom vid en tid när samernas möjligheter att själva ta tillvara sina intressen var väsentligt mindre än nu och ett av huvudsyftena med föreskrifterna var att skydda samernas intressen.

Sedan lång tid tillbaka har särskilda åtgärder vidtagits i syfte att gagna rennäringsområdet och, om än i mindre utsträckning, den samiska kulturen. Sålunda åtnjuter rennäringsområdet ett betydande ekonomiskt stöd som numera uppgår till omkring 7 milj. kr. om året.

Enligt de sakkunniga är rennäringsområdets lönsamhet dålig inom stora delar av renskötselområdet. Många av rennäringsområdets utövare har påfallande låga inkomster. Rennäringsområdet är, som den f. n. bedrivs, otillräcklig som försörjningsunderlag för åtskilliga av näringsutövarna. En av anledningarna härtill är att näringen inte kunnat tillgodogöra sig rationaliseringsvinster i samma utsträckning som exempelvis jordbruket. Detta har medfört att lönsamheten stadigt minskat. Inom näringen förekommer en betydande undersysselsättning som en följd av alltför små driftsenheter och dåliga möjligheter till kompletterande sysselsättning. I fråga om rennäringsområdets framtidsutsikter framhåller de sakkunniga att det finns goda möjligheter att genom olika rationaliseringsåtgärder nå en tillfredsställande och i förhållande till andra jämförbara näringar konkurrenskraftig lönsamhet. Detta bedöms av de sakkunniga kunna ske med stöd av insatser från det allmänna som — om hänsyn tas även till rennäringsområdets betydelse för samekulturen — inte behöver överstiga vad som i andra jämförbara fall anses godtagbart. De sakkunniga förordar därför att det allmänna genom administrativa insatser och ekonomiskt stöd medverkar till den förbättring av näringen som fordras för att renskötselområdet skall kunna lämna ett tillfredsställande utbyte. Huvudpunkterna i ett program härför bör vara en omorganisation av renskötseln med övergång till en ny driftsform inom ramen för särskilt organiserade lokala sammanslutningar, s. k. renbyar. För att reglera byarnas verksamhet fordras en speciell associationsrättslig lagstiftning, som tillsammans med huvuddelen av den nu gällande renbeteslagen — med vissa ändringar och tillägg — föreslås ingå i en helt ny rennäringslag. Vidare måste det ekonomiska stödet åt näringen enligt de sakkunniga byggas ut, samtidigt som den statliga administrationen bör omorganiseras för att möta de nya krav som reformprogrammet medför. Remissinstanserna är överlag ense med de sakkunniga om att det är ett väsentligt intresse att genom åtgärder av olika slag främja en rationalisering av renskötseln. Åtskilliga remissinstanser framhåller rennäringsområdets betydelse för samerna som folkgrupp.

I likhet med de sakkunniga och en enhällig remissopinion anser jag det vara ett angeläget intresse från såväl rennäringsområdets som samhällets synpunkt att genom rationaliseringsåtgärder av olika slag skapa förutsättningar för en effektivare och mera lönsam renskötsel. Det är ett samhällsintresse, inte bara från näringspolitiska synpunkter, att rennäringsområdets lönsamhet förbättras. Rennäringsområdet är en förutsättning för bevarande av den samiska kulturen. Som de sakkunniga framhållit torde det endast i begränsad omfattning vara möjligt för samerna att, om renskötseln skulle upphöra, hålla sitt språk, sin slöjd och övriga kulturyttringar levande under någon längre tid. Det allmänna bör därför genom olika åtgärder medverka till att förbättra förutsättningarna för renskötselns rationalisering. Därvid är det av största vikt att rennäringsutövarna själva aktivt deltar i rationaliseringssträvandena. Om ett effektivt samarbete mellan renägarna kan komma till stånd och staten på olika sätt främjar rationaliseringssträvandena, är enligt min mening framtidsutsikterna för rennäringsområdet goda.

De riktlinjer för reformer inom rennäringsområdet som de sakkunniga angett har i huvudsak godtagits under remissbehandlingen. Det anses allmänt att ett genomförande av de sakkunnigas förslag bör kunna avsevärt förbättra möjligheterna att driva renskötseln rationellt. Särskilt framhålls att den ekonomiska och den tekniska utvecklingen lett till att renskötseln

behöver bedrivas i allt större enheter för att rationaliseringsfrämjande åtgärder skall kunna planeras och genomföras på ett effektivt sätt. Både samerna och övriga remissinstanser delar de sakkunnigas uppfattning att de renskötande samerna själva bör svara för renskötselns rationalisering och att detta lämpligen bör ske inom ramen för särskilt organiserade lokala sammanslutningar, som bör få större befogenheter både i förhållande till sina medlemmar och utomstående än vad de nuvarande lappbyarna har. Även de förslag som de sakkunniga lägger fram om ett utvidgat stöd åt rennäringen och om en ändrad statlig administration godtas av de flesta remissinstanserna.

Även jag kan i princip ansluta mig till de allmänna riktlinjer för rennäringens rationalisering som de sakkunniga dragit upp. Jag delar alltså de sakkunnigas uppfattning att det krävs åtgärder av administrativ, ekonomisk och rättslig art för att komma tillrätta med rennäringens bekymmersamma ekonomiska läge."

6.5.2. Vad beträffar förslagen om ökat skydd för renskötselrätten anförde departementschefen bl.a. följande:

"Huvuddragen av samernas rättigheter enligt renbeteslagen är följande. Renskötsel med utnyttjande av annans mark får utövas endast av same. Rätten till renskötsel innefattar i första hand befogenhet för same att på de trakter, där han har rätt att uppehålla sig med sina renar, begagna sig av land och vatten till underhåll för sig och renarna. Bestämmelserna om betesområdenas omfattning och betestidens längd innebär i stora drag att samerna har rätt att driva renskötsel dels året runt ovanför odlingsgränsen i Norrbottens och Västerbottens lappmarker och på renbetesfjällen i Jämtland, dels vintertid nedanför odlingsgränsen och utom renbetesfjällen på trakter som de av gammal sedvana besöker med sina renar. Skogssamerna har i viss omfattning rätt till renbete året runt även nedanför odlingsgränsen. Vidare har samerna rätt att flytta med sina renar mellan de områden där de har betesrätt. Inom renbetesområdena får de, i vissa fall efter särskilt medgivande, uppföra stängsel för märkning och skiljning av renarna liksom vissa byggnader. I viss utsträckning har samerna rätt att ta virke till husbehov. De har dessutom rätt att jaga och fiska på utmark inom lappmarkerna och på renbetesfjällen, när de har betesrätt där. Rätten till renskötsel är inte överlåtbar. Inte heller får same åt annan upplåta rättighet som innefattas i rätten till renskötsel. I förarbetena till den första renbeteslagen uttalas att renskötselrätten är en nyttjanderätt till det omfång som bestäms av villkoren för renskötselrättens bedrivande och att vad som inte fordras för renskötseln faller utanför denna rätt. Som exempel på rättigheter över vilka staten som ägare av större delen av renbetesområdena disponerat kan nämnas skogsavverkning och rätten till vattenkraft.

SSR gör i sitt remissyttrande gällande att samerna har en starkare rätt till renbetesområdena än som framgår av renbeteslagen. Denna uppfattning grundas framför allt på historiska skäl. SSR åberopar att samerna sedan äldsta tid har hävdad marken inom renskötselområdet, och att denna hävd medfört att samernas rätt till marken i fråga rätteligen bör karakteriseras som en medäganderätt. SSR hemställer att i vart fall samernas rätt till jakt och fiske på de jämtländska skattefjällen och de gamla lappskatteländen i Lappland m.fl. områden klart erkänns i den nya lagen som en samebyarnas tillhörighet. ... Alternativt har yrkats bl. a. att samerna tillerkänns ensamrätt till vissa särskilt angivna nyttigheter, såsom jakt, fiske, vattenkraft, skogsfång, grustäkt och annan täkt. Jag vill erinra om att det inte har ingått i de sakkunnigas uppgift att ta ställning till frågan om samernas rättigheter enligt äldre rätt eller hävd. I direktiven till utredningen anfördes sålunda att syftet med utredningen i stort bör vara att — med utgångspunkt från att rennäringen alltjämt skall vara förbehållen samerna och från renbeteslagens huvudsakliga innehåll rörande samernas särskilda rättigheter i förhållande till kronan och andra rättsinnehavare — samerna bör i all den ut-

sträckning som är möjlig äga själva bestämma rörande renskötselns rationella organisation. Vid sådant förhållande är jag inte beredd att nu i hela dess vidd förorda en omprövning av frågan om samernas rätt till mark och vatten inom renskötselområdet. Endast på vissa punkter innebär mina förslag smärre jämkningar i samernas rättigheter enligt renbeteslagen utan att de för den skull rubbar de principiella grundvalarna för den nu gällande rättsliga regleringen. Dessa jämkningar är främst föranledda av förslaget till ny organisation för renskötseln.”⁶⁹

6.5.3. Vid remissbehandlingen av de sakkunnigas förslag hade framförts krav på ökat utrymme för användning av mark för annat ändamål än renskötsel. Den dittillsvarende snäva tillämpningen av bestämmelserna om nyttjanderättsupplåtelse på statens marker ovanför odlingsgränsen ansågs ha hämmat turismens utveckling i fjälltrakterna. Enligt remissinstanserna borde en mera mångsidig markanvändning vara till stort gagn för samerna ur sysselsättnings- och försörjningssynpunkt.⁷⁰

6.5.4. Departementschefen anförde bl.a. följande:

”Avvägningen mellan intresset att använda renbetesmarkerna för andra ändamål än renskötsel och de renskötande samernas berättigade anspråk på trygghet i sin näring är en ömtålig fråga. Det sammanhänger inte bara med att dessa intressen ofta bryts utan även med de skiftande förhållanden som råder inom olika betesområden. Vissa områden är mera känsliga för ingrepp än andra. Betestillgången varierar inom olika områden liksom från ett år till ett annat. Vissa lappbyar har ont om vinterbete, andra har brist på sommarbete. Det är inte ovanligt att vissa renhjordar förflyttar sig mer än 50 mil varje år, andra renhjordar är mera stationära. Betet utnyttjas alltså olika intensivt och även driftsformerna varierar mellan lappbyarna. På en del håll drivs renskötseln mera extensivt än på andra håll. Renhjorden får ströva fritt större delen av sommarhalvåret. Därtill kommer att de befogenheter som ingår i renskötselrätten varierar i styrka inom olika delar av renskötselområdet.

Som en allmän utgångspunkt bör enligt min mening gälla, att renskötselrätten liksom enligt gällande lagstiftning bör vika endast om så behövs för att genomföra ändamål som framstår som angelägna från allmän synpunkt. Om de remissinstanser som uttalar sig för ett mera effektivt markutnyttjande inom renskötselområdet menar att renskötselrätten bör vika för enbart enskilda behov — där alltså allmänintresset är ringa — med anledning av att marken t. ex. kan väntas ge högre avkastning, kan jag sålunda inte biträda deras uppfattning. Nu angivna grundsats bör emellertid förse med vissa modifikationer. I fråga om mark som sällan eller aldrig behöver användas för renbete eller som på grund av sin beskaffenhet har dåligt renbete eller som annars väsentligen saknar betydelse för renskötseln bör som remissinstanserna anförts finnas utrymme för en mera förutsättningslös avvägning av de motstående intressenas inbördes betydelse. I sådana fall då marken inte fyller något verkligt behov för renskötseln tar således enligt min mening intresset av ett ur andra synpunkter ändamålsenligt utnyttjande av marken överhanden. I detta sammanhang

⁶⁹ Prop. S. 120 f.

⁷⁰ Prop. S. 125.

bör anmärkas att enligt Renbetesmarksutredningens uppgifter renbetesmarkerna omfattar en sammanlagd bruttoareal av ca 165 000 km, större sjöar ej inräknade, och att nettoarealen av de regelbundet utnyttjade betesområdena är i runt tal 137 000 km².⁷¹

6.5.5. En reservant bland de sakkunniga hade föreslagit att nyttjanderättsupplåtelser på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällarna skulle kunna ske med utgångspunkten att markerna skulle kunna ges optimal användning från samhällsekonomisk synpunkt. Ett flertal remissinstanser hade anslutit sig till den uppfattningen. Häremot hade Svenska Samers Riksförbund yrkat, i första hand att samebyarna själva skulle få svara för alla slags upplåtelser av nyttjanderätt på ifrågavarande mark, i andra hand att gällande bestämmelser skulle lämnas oförändrade.⁷²

6.5.6. Härom anförde departementschefen följande:

"Enligt min mening saknas anledning att nu frånga de principer som ligger bakom bestämmelserna om nyttjanderättsupplåtelser. Även i fortsättningen bör alltså bestämmelserna om upplåtelse på dessa marker — som i första hand är avsedda för de renskötande samerna — endast gälla mindre omfattande nyttjanderättsupplåtelser som inte medför skada för renskötseln. För nyttjanderättsupplåtelser av större omfattning får man falla tillbaka på de bestämmelser om upphävande av rätt till renskötsel som jag nyss behandlat. Vissa remissinstansers önskemål att bestämmelserna utformas så att de främjar en från samhällsekonomisk synpunkt optimal användning av markerna går alltså enligt min mening för långt. En annan sak är att nuvarande bestämmelser måhända tillämpas väl restriktivt. Så t.ex. torde det finnas utrymme för ett större antal fiskeupplåtelser utan att samernas rättigheter träds för nära.

SSR:s yrkande att samebyarna själva skall få svara för alla slag av nyttjanderättsupplåtelser i de trakter där frågan är om kan jag av flera skäl inte biträda. Yrkandet synes delvis grunda sig på SSR:s uppfattning att samerna har en starkare rätt till dessa marker än som framgår av renbeteslagen. Enligt de sakkunniga bör man vid frågans bedömning i första hand anlägga praktiska synpunkter. På vad sätt tillgodoses bäst de intressen som både samerna och övriga befolkningsgrupper numera har inom dessa vidsträckta områden? De sakkunniga anser det vara uppenbart att endast en statlig förvaltning kan komma i fråga för uppgiften. En samisk förvaltning torde i praktiken inte kunna utformas så att den innefattar tillräckliga garantier för att övriga befolkningsgruppers intressen blir tillgodosedda i skäligen omfattning. Denna uppgift bör därför enligt de sakkunniga liksom f. n. handhas av statlig myndighet. Jag finner inte skäl att föreslå ändring i det system som nu tillämpas."⁷³

6.5.7. Departementschefen kommenterade också Justitieombudsmannens framställning rörande en fördelning mellan lappfonden och samebyarna av ersättning som utgår med anledning av att renbetesmark undantas från samernas begag-

⁷¹ Prop. S. 127.

⁷² Prop. S. 131.

⁷³ Prop. S. 132.

nande eller intrång eljest sker i samernas rättigheter. Härom uttalade departementschefen följande:

"Givetvis bör den ersättning som utgår när renskötselrätt upphävs eller intrång eljest sker i rättighet som innefattas i renskötselrätten tillfalla de skadelidande. Det är dock att märka att renskötselrätten tillkommer samer i allmänhet som en för folkgruppen kollektiv rätt och inte enbart särskild sameby eller dess medlemmar, något som är av grundläggande betydelse för frågan vem som i själva verket är skadelidande och vem ersättningen till följd härav bör tillkomma. Jag delar de sakkunnigas uppfattning att ersättningarna i fråga adekvat kan komma de skadelidande till del genom att tillföras den eller de samebyar som drabbas av intrång och samefonden. Den del som tillfaller fonden blir ett skydd för den kollektiva folkgruppsrätten, medan den del som tillfaller samebyn tjänar som personlig ersättning för dem som vid skadetillfället driver renskötsel inom en sameby. Att i fall av skada som avser all framtid tillföra samebyn skadeersättningen i dess helhet skulle innebära all kollektivtillgången överfördes till personlig förmögenhet. Samtidigt är det klart att om skadeersättningen avser högst personliga besvär som drabbar enskild renägare ersättningen bör tillfalla denne. I detta sammanhang kan nämnas att det från samehåll uttalats att det är värdefullt att fondmedlen används så att en utjämning mellan olika samebyars ekonomiska ställning kommer till stånd.

Flertalet remissinstanser tillstyrker de sakkunnigas förslag om en schablonregel med lika fördelning av ersättningarna i fråga mellan fonden och den eller de byar som lider skada, bortsett då från den ersättning som utgår till enskild renägare. Vissa skäl talar för en sådan lösning. Härigenom undviks intresse motsättningar mellan byarna och fonden. Trots det vill jag förorda att det blir domstolens sak — liksom det exempelvis i vattenmål som berör rennäringen ankommer på vattendomstol — att avgöra vem som är rätt skadelidande och i vad mån med hänsyn härtil ersättningarna bör tillfalla samefonden, gå ut till enskilda samebyar och via dessa till enskilda renägare eller direkt tilläggas enskilda renägare. Någon särreglering av civilrättslig natur beträffande dessa skadeersättningar bör alltså inte komma i fråga utan man får falla tillbaka på vad som f. n. gäller och tillämpas av domstolarna."⁷⁴

- 6.5.8. I enlighet med de sakkunnigas förslag fördelades inkomster från fiskeupplåtelser med 75 % till Samefonden (för fiskevårdsåtgärder) och 25 % till berörd sameby, medan inkomster från jakträttsupplåtelser, liksom inkomster från andra typer av upplåtelser, fördelades lika mellan fonden och byn.⁷⁵

7. SKATTEFJÄLLSMÅLET

7.1. Inledning

- 7.1.1. Samebyns talan företer vissa likheter med den talan som fördes av sameparterna i det s.k. skattefjällsmålet, NJA 1981 s. 1. En stor skillnad mellan skatte-

⁷⁴ Prop. S. 147 f.

⁷⁵ Prop. S. 149.

fjällsmålet och Samebyns talan är visserligen att sameparterna i skattefjällsmålet i första hand gjorde gällande bättre rätt än staten till renbetesfjällen i Jämtland som sådana (äganderätt). I andra hand gjorde sameparterna emellertid där gällande privaträttsliga befogenheter till marken, grundade på en ursprunglig nyttjanderätt, motsvarande s.k. stadgad åborätt. I tredje hand yrkade sameparterna i skattefjällsmålet fastställelse av att bl.a. *all rätt till jakt och fiske* på den omtvistade marken skulle förklaras tillkomma dem med privaträttslig rätt.

- 7.1.2. Som grund för yrkandena åberopade sameparterna att samerna förvärvat äganderätt till marken genom att de tidigt tagit ifrågavarande marker, som sedan istiden varit herrelöst land, i bruk genom tamboskapsbete, jakt, fiske, skogs fång, hö- och lavtäkt m.m. samt genom att bebo, innehava och besitta områdena (s. 9). Sameparterna åberopade att samerna förvärvat sina rättigheter genom ockupation, specifikation, urminnes hävd och statens erkännanden m.m. (jfr s. 232 f). Beträffande de begränsade rättigheterna, särskilt med avseende på rätten till jakt och fiske, gjorde sameparterna i sista hand gällande att inskränkningarna i samernas förfoganderätt stod i uppenbar strid med både den tidigare och den nuvarande regeringsformen och därför inte skulle tillämpas. Här åberopades diskrimineringsförbudet i 2 kap. 15 § regeringsformen.
- 7.1.3. Noteras skall, att sameparterna i skattefjällsmålet i första hand gjorde gällande att rättigheterna tillkom ett samekollektiv (s. 233 ö).
- 7.1.4. Det skall också noteras att sameparternas talan gällde endast renbetesfjällen i Jämtland, en begränsning som också framhölls i Högsta domstolens dom.

7.2. Äganderättsanspråket

- 7.2.1. Sameparternas yrkande om bättre rätt till renbetesfjällen (äganderätt) ogillades i alla instanser. Tingsrätten fann att samerna hade haft äganderätt till marken i äldre tid (1645). Staten hade visserligen i mitten av 1700-talet tillagt sig äganderätten men först i slutet av 1860-talet uppnått verklig äganderätt. Tingsrätten fann att samerna, vars äganderättsanspråk aldrig vunnit uttryckligt erkännande i författning eller rättspraxis, hade en särskild slags, evärdelig nyttjanderätt till marken, innefattande vidsträckta befogenheter, och för vilken tingsrätten myntade termen "lapprätt" (s. 137). Någon delad äganderätt fanns det inte heller utrymme för i den inom svensk lagstiftning, rättspraxis och doktrin utbildade civilrättsliga systematiken (s. 138).

- 7.2.2. Hovrätten kom till ett liknande resultat (s. 165). Från Högsta domstolens dom kan antecknas följande.
- 7.2.3. Genom lagstiftning 1789 anses skattebönder ha förvärvat äganderätt i modern mening till den mark de då besatt med skattemannarätt. Sameparterna gjorde i målet gällande att "samerna och deras menigheter" (s. 9) omedelbart efter is-tiden tagit den av dem brukade marken, som då var herrelös, i anspråk, och att de därigenom kommit att förvärva en rätt till marken som motsvarade skattemannarätt.
- 7.2.4. Härom anförde Högsta domstolen bl. a. följande. Huvudregeln för förvärv av äganderätt genom bruk av herrelös mark var i äldre tider otvivelaktigt, att marken måste uppodlas. I senare rättspraxis (NJA 1932 s. 314 - slätteräng, 1952 s. 199 - betesholme) hade visserligen ansetts möjligt att förvärva äganderätt genom urminnes hävd, när markområdena väl inte uppodlats men dock nyttjats på det sätt som varit naturligt med hänsyn till markens art (s 190). Detta är emellertid undantag från eljest gällande fastighetsrättsliga principer, och ett motsvarande undantag beträffande så vidsträckta områden som de omtvistade skulle vara påtagligt. Vid bedömningen av om samerna i äldre tid förvärvat skattemannarätt genom sitt bruk av marken bedömde Högsta domstolen det som osäkert, vad som allmänt sett fordrades för att samer genom sin markanvändning skulle förvärva sådan rätt. När samerna var bosatta på området ansågs det naturligt om det inte krävdes en lika markerad besittning i övrigt. Då ett sådant kärnområde för besittningen saknades, antogs att det bruk som med dåvarande betraktelsesätt kunde jämföras med uppodling av landet i princip måste ha varit intensivt, stadigvarande och väsentligen ostört av utomstående. Det kunde enligt Högsta domstolen inte gärna ha ansetts tillräckligt för förvärv av stora fjällvidder, att bara en mindre del av dem användes regelbundet. Man fick vidare utgå från att någorlunda fasta gränser fordrades för det brukade området. När inte äganderättsanspråket framgick av utsatta gränsmärken, måste rimligen ha krävts att områdets utsträckning klart framgick av terrängförhållandena (s. 191). Samerna kunde därför inte i äldre tider anses ha brukat fjällen under sådana förhållanden att det kunde grunda förvärv av skattemannarätt (motsvarande äganderätt) eller liknande enligt reglerna om urminnes hävd (s. 227)
- 7.2.5. I sin dom godtog Högsta domstolen statens ståndpunkt att statens äganderättsanspråk ytterst grundades på 1683 års skogsordning, som utgick från att all herrelös mark tillhörde staten, och att rättsläget genom statens tilltagan-

de maktutövning vid tiden för 1886 års rennäringslagstiftning var så entydigt, att staten då måste anses ha varit ägare till skattefjällen, medan samernas rätt inskränkt sig till en stark bruksrätt (s. 229).

7.3. *Rätten till jakt och fiske*

- 7.3.1. Staten vitsordade i skattefjällsmålet att samerna hade förvärvat rätt till renbete, jakt och fiske redan 1645. Statens ståndpunkt var emellertid att dessa rättigheter kodifierats och numera fullständigt reglerades genom rennäringslagstiftningen (s. 21).
- 7.3.2. Tingsrätten konstaterade att lapprätten med renbetesrätten som viktigaste moment lämnats i huvudsak oförkränkt vid kodifieringen 1886, men att inskränkningar ifråga om rättens utövande vidtagits i åtskilliga hänseenden; det var dessa inskränkningar som sameparterna ville undanröja genom sin talan i målet (s. 139). Rätten till jakt och fiske reglerades i 1886 års lagstiftning på det sättet att det dels positivt utsades att "lapparne" var berättigade till jakt och fiske på för dem avsatta land m.m., dels infördes förbud för samerna att upplåta sina rättigheter till andra. Dessutom stadgades att KB (länsstyrelsen) ägde, om det kunde ske utan intrång eller skada för samerna, upplåta sådana rättigheter mot avgift, varvid dock inflytande medel skulle användas till samernas förmån. Motsvarande bestämmelser hade upptagits i senare lagstiftning. Tingsrätten konstaterade att de inskränkningar som gjorts i samernas rättigheter kunde ses som resultat av avvägningar mellan ett allmänt samhällsintresse, statens markägarintresse och samernas intresse. Sameparterna kunde därför inte anses ha någon av de yrkade rättigheterna i vidare mån än vad som framgick av rennäringslagen (s. 141).
- 7.3.3. Hovrätten konstaterade kortfattat att samernas rätt fick anses vara i princip uttömmande reglerad genom rennäringslagen och därmed sammanhängande författningar (s. 162). Som en följd av statens äganderättsanspråk hade samernas rätt i vart fall från andra hälften av 1700-talet behandlats som ett speciellt slags nyttjanderätt, innefattande rätt till bl.a. jakt och fiske. 1886 års lag var enligt hovrätten en kodifiering av då rådande rättsläge (s. 165).
- 7.3.4. I Högsta domstolens dom antecknades beträffande samernas anspråk på begränsade rättigheter att staten medgett att samerna redan före 1886 års lagstiftning på civilrättslig grund hade ensamrätt till renbete, samt rätt att ta skog till husbehov, ävensom jakt- och fiskerätt. I övrigt hade staten bestritt same-

nas anspråk med hänvisning till att samernas rättigheter numera reglerades av rennäringslagstiftningen (s 233).

- 7.3.5. Högsta domstolen började med att betona svårigheterna att efter nära ett sekel avgöra vilka närmare befogenheter samer hade på skattefjällen före 1886 års lagstiftning. Domstolen antog emellertid att samernas rättigheter från början vilat på urminnes hävd. Tyngdpunkten hade från början legat på jakt och fiske men sedan förskjutits, så att den efter samernas övergång till helnomadism låg på renskötsel (s. 233). Även efter nybyggesanläggningarnas och avvittringarnas tid var rättsläget väsentligen oförändrat. Samernas befogenheter sammantagna utgjorde därför vid tillkomsten av 1886 års lag en starkt skyddad bruksrätt av speciellt slag. Det väsentliga i denna bruksrätt var rätten till renbete, vartill samerna hade ensamrätt. Samernas rätt till skogsfång var dock begränsad till husbehov (s. 234). Av stor betydelse med hänsyn till samernas levnadsförhållanden var jakten och fisket, som dock på 1800-talet väsentligen kunde betraktas som binäringar till renskötseln. Det närmare innehållet i samernas rättigheter till jakt och fiske syntes inte alldeles klart. Domstolen hänvisade till förarbetena till 1886 års lagstiftning, där det uttalades att lapparna på de trakter där de vistats av ålder utövat jakt och fiske men att befogenhet därtill inom lagstiftningen snarare varit förutsatt än uttryckligen erkänd. Omfånget av denna rätt ansågs därför obestämt och behöva preciseras. Högsta domstolen ansåg emellertid att rättsutvecklingen under 1800-talet gav stöd för uppfattningen att samerna före 1886 års lagstiftning hade ensamrätt till fiske på de i målet aktuella skattefjällen, medan det fick anses osäkert vilka befogenheter jakträtten innebar för samerna. I vart fall fanns det anledning att räkna med att både jakträtten och fiskerätten inbegrep fångst till avsalu och alltså inte bara fångst till husbehov (s. 235).
- 7.3.6. Vad beträffade upplåtelser av jakt- och fiskerätt till tredje man antecknade Högsta domstolen följande. Det tidigare rättsläget var i detta hänseende oklart. Upplåtelser av rätt till fiske hade från samers sida förekommit i äldre tid, och sådant måste antas också ha förekommit på 1800-talet, synbarligen utan att myndigheterna reagerat häremot. Å andra sidan hade också staten under 1700-talet och början av 1800-talet, i vart fall fram till tiden för skattefjällsbrevet (1841), gjort upplåtelser av fiske på fjällen. Det var dock oklart hur dessa upplåtelser gått att förena med samernas hävdvunna fiskerätt. Vad jakträtten beträffade antog Högsta domstolen att denna haft ganska ringa ekonomisk betydelse under 1800-talet. Stöd fanns inte för antagande av några upplåtelser

av jakträtt från statens sida. När myndigheterna på 1860-talet började införa preciseringar och begränsningar av den inrymde samens rätt på fjället angavs, såvitt framkommit, inte något om rätt eller förbud för den inrymde att i sin tur upplåta rättigheter till annan. Sådana upplåtelser förekom dock i praktiken. Under åren närmast före 1886 års lagstiftning framträdde emellertid uppfattningen att den inrymde lappen inte hade rätt att överlåta sin rätt på annan eller att upplåta sin andel av fjället till annat bruk än det med inrymningen avsedda renbetet. I motiven till lagstiftningen åberopades mot sådan rätt att upplåtelser lett till skada för andra lappar och till skogsförödelse (s. 236).

7.3.7. Högsta domstolen konstaterade därefter att 1886 års lagstiftning syftade till att främja samernas och renskötselns intressen. I första hand var det fråga om ge samerna rätt till renbete. Grundsatsen var att lapparna borde åtnjuta de rättigheter som var nödvändiga för utövning av rätten till renbete. För lapparnas rätt till jakt och fiske för egen del angavs ingen begränsning. Däremot förbjöds de att upplåta såväl rätt till jakt och fiske som rätt till bete och slåtter till annan. Som grund för förbudet anfördes både ändamålsskäl som rättsliga argument. Staten hade avsatt marken åt lapparna för renskötsel, inte för annat ändamål, och lapparnas nyttjanderätt hade det omfång som bestämdes av villkoren för renskötselns bedrivande. Vad som inte fordrades därtill borde falla utom gränsen för rätten. Om enskilda lappar fick upplåta rätt till jakt eller fiske till andra, skulle det medföra skada för andra. Ett "lappsamfund" ansågs inte heller kunna anförtros uppgiften att "förhandla till gemensamt beslut och att ingå aftal samt till samfällt gagn använda inflytande medel". Istället befanns det lämpligast att uppdra åt länsstyrelsen (KB) att handlägga sådana ärenden. I lagstiftningen föreskrevs att länsstyrelsen kunde mot avgift upplåta rätt till annan att jaga och fiska på de för lapparna avsatta land, om det kunde ske utan skada för lapparna. Härvid skulle inflytande medel användas till lapparnas förmån enligt särskilda bestämmelser (s. 240).

7.3.8. I sin bedömning av sameparternas anspråk på rätt till jakt och fiske konstaterade Högsta domstolen, att lagstiftarens avsikt var att genom 1886 års lag uttömmande reglera de rättigheter och skyldighet som samerna hade vid utövning av sin näring, och att lagen i många delar kunde betraktas som en kodifikation av rådande rättsläge. Obestridligen hade lagen dock i särskilt ett avseende inneburit väsentliga förändringar i förhållande till det tidigare rättsläget, nämligen med avseende på den genomgripande omorganisation av samernas näringsverksamhet som skedde genom den indelning i lappbyar som före-

skrevs. Den rätt som tidigare tillkommit den inrymde samens ersattes nu av en lagstadgad rätt för honom att som medlem i en lappby utöva i huvudsak samma befogenheter som förut. Den nya organisationsformen genomfördes för att man skulle komma till rätta med allvarliga missförhållanden, och den anknöt till gamla förebilder. Vad jakten och fisket beträffade var det tidigare rättsläget oklart, och lagen tillgodosåg på flera sätt samernas intressen. Upplåtelser skulle få förekomma endast om de kunde ske utan intrång eller skada för samerna och skulle inte få utesluta rätt för dessa att själva jaga och fiska. Berörda samer skulle höras i ärendena och inflytande medel skulle användas till samernas förmån. Det skulle med lappbyarnas föga utvecklade organisation ha mött avsevärda praktiska svårigheter att upprätthålla en regel om att samerna skulle gemensamt samtycka till varje upplåtelse. Med hänsyn härtill kunde enligt Högsta domstolens mening lagens reglering inte anses ha inneburit något grundlagsstridigt övergrepp mot samerna. 1886 års lagstiftning innebar således att de befogenheter som renskötande samer hade på de för dem avsatta land uttömmande kom att regleras av lagen, och detta även i den mån de ytterst vilade på hävd (s. 243 f).

- 7.3.9. Vad det nuvarande rättsläget beträffade, konstaterade Högsta domstolen att de befogenheter som samer hade enligt 1886 års lag i huvudsak stod kvar enligt gällande rennäringslagstiftning. De ingick nu i eller var förenade med den i rennäringslagen stadgade renskötselrätten. Visserligen fanns skillnader, tillkomna under årens lopp genom en rad olika lagstiftningsåtgärder. I stor utsträckning hade dessa betingats av att förutsättningarna för rennäringen och samernas levnadsförhållanden i övrigt hade ändrats. Den grundläggande principen stod emellertid kvar oförändrad: rätten för samer att inom områden som lagen anger begagna mark och vatten till underhåll för sig och sina renar – en rätt som gav samer monopol på att där bedriva renskötsel. Kvar stod också otvivelaktigt principen att lagstiftaren uttömmande reglerat de rättigheter och skyldigheter som renskötselrätten innebär, alltså utom rätten till renbete bl.a. också rätten till jakt och fiske. Högsta domstolen tillade att man inte, såsom sameparterna påstått, kunde frångå rennäringslagen utan lagprövning enligt 11 kap 14 § regeringsformen.
- 7.3.10. Högsta domstolen tillade att bedömningen av samernas anspråk på att själva få bestämma över upplåtelser av rätt till jakt och fiske, och påståendena om diskriminering, måste ske med utgångspunkt i vår tids förhållanden och med hänsyn till de förutsättningar som nu råder. Mot den bakgrunden konstaterades

att de kritiserade reglerna utgör ett led i en omfattande lagreglering, som i allt väsentligt innebär en positiv särbehandling av de renskötande samerna och deras näringsutövning, och att med hänsyn till omständigheterna någon meningsfull jämförelse med andra grupper inte kunde göras. Lagstiftningens syfte var att dels främja rennäringen, dels tillgodose andra befolkningsgruppers behov att utnyttja de vidsträckta fjälltrakterna både i förvärvssyfte och för fritidsändamål, dels ock främja god jakt- och fiskevård. Reglerna kunde därför inte anses stå i strid med diskrimineringsförbudet i regeringsformen. Sameparternas talan ogillades därför av Högsta domstolen.

8. PROPOSITION 1992/93:32 OM SAMERNA OCH SAMISK KULTUR M.M.

8.1. *Sammanfattning*

8.1.1. I denna proposition framlades förslag om inrättande av Sametinget, vars främsta uppgift är att bevaka frågor som rör samisk kultur. Sametinget är en statlig myndighet som regleras av en särskild lag, Sametingslagen. Ledamöterna i tinget utses genom val bland den samiska befolkningen.

8.1.2. I denna proposition togs också initiativ till ändringar i 1 § rennäringenslagen, som ändrades så att det framgår att renskötselrätten är en för den samiska befolkningen kollektiv rätt som bygger på urminnes hävd.

8.1.3. I propositionen togs också initiativ till en kraftig utökning av möjligheterna till upplåtelse av rätt till jakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

8.2. *Närmare om ändringarna i 1 § rennäringenslagen*

8.2.1. En bakgrund till ändringarna i 1 § rennäringenslagen var Högsta domstolens konstaterande i skattefjällsdomen att samernas bruksrätt till renbetesmarkerna, renskötselrätten, bygger på urminnes hävd, och att de befogenheter som samerna sammantaget hade vid tiden för 1886 års lag utgjorde en starkt skyddad bruksrätt av speciellt slag.⁷⁶ Mot bakgrund härav konstaterade departementschefen i propositionen att renskötselrätten primärt inte grundas på lag-

⁷⁶ Prop. s. 89.

stiftning eller på upplåtelser i särskilda avtal, utan på urminnes hävd, och att detta var av betydelse för de renskötande samernas ställning och trygghet i sin näring. Tidigare oklarheter om arten av samernas rättigheter ansågs ha haft negativa konsekvenser för rennäringen, vilket kunde vara bakgrunden till många missförstånd och konflikter. Renskötselrättens natur borde därför komma till uttryck i lagtexten.⁷⁷

- 8.2.2. Enligt den lydelse av 1 § rennärlingslagen som infördes 1928 och som också väsentligen oförändrad upptagits i 1971 års lag tillkom renskötselrätt "den som är av samisk härkomst, om hans fader eller moder eller någon av hans far- eller morföräldrar haft renskötsel som stadigvarande yrke". Renskötselrätten som sådan medförde dock inte någon given rätt att bedriva renskötsel. En förutsättning för att den renskötselberättigade skulle få bedriva renskötsel var att han var medlem i en sameby, en begränsning som var betingad av näringsmässiga skäl och hade funnits sedan den första renbeteslagen 1886. Tillgången till bete bestämmer det antal personer som kan försörja sig på renskötsel.⁷⁸ Från principiell synpunkt var det enligt departementschefen riktigare att beskriva renskötselrätten som en rätt som tillkommer den samiska befolkningen och konstatera att varje medlem av den befolkningen, d.v.s. varje same, får bedriva renskötsel enligt rennärlingslagens bestämmelser, vilket innebär fortsatt krav på medlemskap i sameby. Renskötselrätten är därför enligt departementschefen förbehållen den som är same och en rätt som varken kan överlåtas eller upplåtas.⁷⁹ Kravet på att föräldrar eller far- eller morföräldrar haft renskötsel som stadigvarande yrke kunde därför slopas.⁸⁰ Hänvisningen till att renskötsel fick bedrivas enligt rennärlingslagens bestämmelser innebar enligt departementschefen att renskötselrätten var uttömmande reglerad i rennärlingslagen.⁸¹
- 8.2.3. Förslaget innebar att varje same, inte endast den vars släktingar i tidigare led ägnat sig åt renskötsel, kunde komma ifråga som medlem i sameby. Frågan

⁷⁷ Se också prop. s. 98 f, där det påpekas att renskötselrätten efter Högsta domstolens dom i skattefjällsmålet framstår som en betydligt mer konkret och påtaglig bruksrätt än den gjorde vid tiden för rennärlingslagens tillkomst, och att samerna kan på civilrättslig grund göra anspråk på ett bättre skydd mot ingrepp i deras rätt än det som hittills förelagat. Samtidigt framhålls emellertid att det är en vansklig uppgift att reglera förhållandet mellan de båda rättighetshavarna, d.v.s. markägaren och utövaren av renskötselrätten.

⁷⁸ Prop. s. 91 f.

⁷⁹ Prop. s. 92, 95, där det också påpekas att samerna inte kan avstå från renskötselrätten genom avtal.

⁸⁰ Prop. s. 92.

⁸¹ Prop. s. 91 ff och 182.

om medlemskap i samebyn skulle emellertid liksom dittills vara beroende av om den som avser att bedriva renskötsel inom byns område är eller har varit knuten till renskötseln inom byn. Med same skulle menas var och en som är av samisk härkomst, även om tillhörigheten till den samiska folkgruppen har sitt ursprung i avlägset led. Att med dessa utgångspunkter avgöra vem som är same överlämnades till rättspraxis.⁸²

8.2.4. I propositionen behandlades vidare olika former av stöd till rennärningen, såsom frågor om ersättning för intrång, och det gjordes en intresseavvägning mellan naturvården och renskötseln.⁸³

8.2.5. I propositionen erinrades om att bakgrunden till fördelningen av inflytande upplåtelseavgifter mellan samebyn och Samefonden är att renskötselrätten tillkommer samer i allmänhet som en för folkgruppen kollektiv rätt, och inte enbart en särskild sameby eller dess medlemmar, något som säges vara av grundläggande betydelse för frågan vem som är rätt mottagare av ersättningen. Den del som tillfaller Samefonden blir enligt förarbetena till rennäringslagen ett skydd för den kollektiva folkgruppsrätten, medan den del som tillfaller samebyn tjänar som personlig ersättning för dem som vid skadetillfället driver renskötsel inom en sameby.⁸⁴

8.3. *Ökade upplåtelser av jakt och fiske*

8.3.1. Den vid sidan av frågan om urminnes hävd för den kollektiva rätten till renskötsel, tillkommande den samiska befolkningen, viktigaste frågan i propositionen 1992/93:32 var frågan om utvidgning av upplåtelseerna av rätt till jakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällena. En utgångspunkt för departementschefen var att det fanns utrymme för betydligt fler upplåtelser av jakt och fiske på denna mark, utan att intrång behövde ske i samernas renskötselrätt eller dess binärningar⁸⁵, jakt och fiske. Redan i propositionen om ny jaktlag (1986/87:58) hade betonats den stora betydelse jakten och viltvården har som rekreationskälla. Det ansågs önskvärt att möjligheterna

⁸² På s. 103 i prop. hänvisas till ett fall, där FN:s kommitté, upprättad enligt konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, prövat klagomål från en enskild same, som nekats medlemskap i en sameby visserligen ansett att någon kränkning av konventionen inte skett men uttalat betänkligheter över avsaknaden i lagstiftningen av objektiva kriterier för fastställande av vem som skall anses vara same, d.v.s. tillhörig en minoritet.

⁸³ Prop. s. 122 ff.

⁸⁴ Prop. s. 108 f. Jfr departementsschefen i prop. till 1971 års rennäringslag, ovan 6.5.7.

⁸⁵ Prop.s. 179: "... jakt- och fiskerätt ingår som birättighet i renskötselrätten."

till jaktutövning togs tillvara, och det var nu dags att ta nästa steg. Den tillståndsgivning som dithills hade skett i länsstyrelsernas regi upplevdes som godtycklig, irrationell och omständlig. Ansökningarna kom ofta till länsstyrelserna kort tid före den tilltänkta jaktens början. Berörd sameby skulle innan beslut kunde meddelas ges tillfälle att yttra sig över varje ansökan. Handläggningstiden kunde därför bli lång. Om samebyn avstyrkte ansökningen angavs sällan skälet därför. Vid avstyrkan från samebyn måste länsstyrelsen ändå ta ställning till ansökningen. Detta krävde ofta kontakter med den berörda samebyn. Om ärendet var av principiell natur skulle det behandlas i länsstyrelsens rennäringsdelegation. Samtidigt kunde de som redan hade fått en upplåtelse normalt påräkna förnyelse. Denna ordning upplevdes av jägare och fiskare som orättvis. Administrationen var omständlig, dyrbar och tidskrävande för såväl jägare och samebyar som länsstyrelsen. Överklaganden av länsstyrelsens beslut kunde medföra ytterligare tidsutdräkt. Av dessa skäl borde upplåtelseförfarandet reformeras.⁸⁶ Bättre utnyttjande av möjligheten till upplåtelse av rätt till bl.a. jakt som rennäringslagen ger kunde ske, utan att det skydd som rennäringslagen gav renskötseln och samebymedlems rätt till egen jakt trädde för när.⁸⁷ Det ansågs uppenbart att småviltsjakten inom de aktuella områdena utgjorde en viktig utvecklingspotential som kunde utnyttjas i väsentligt större omfattning än tidigare utan att renskötselintresset trädde för när.⁸⁸ Undantag måste visserligen göras för vissa för renskötseln känsliga områden, men i övrigt borde i princip rätt till jakt alltid upplåtas om olägenhet av någon betydelse inte uppkom.⁸⁹ De ökade upplåtelseerna skulle också medföra ökade intäkter för samebyarna och Samefonden. Vid bestämmande av avgifternas storlek måste dock samernas intresse av höga avgifter vägas mot intresset av att jaktmark finns tillgänglig för upplåtelse till "rimliga priser", vilket länsstyrelserna skulle beakta.⁹⁰

- 8.3.2. När det gällde fisket ansågs utgångspunkten vara att upplåtelser kunde ske om det inte förelåg hinder med hänsyn till rennäringen och allmänna intressen, bl. a. naturvården. Undantag skulle dock göras för samebyarnas egna behov, och

⁸⁶ Prop. s. 138 f.

⁸⁷ Prop. s. 139.

⁸⁸ Prop. s. 140.

⁸⁹ Prop. s. 141.

⁹⁰ Prop. s. 147.

inkomsterna skulle fördelas med hälften till samebyn och hälften till Samefonden.⁹¹

- 8.3.3. De framlagda förslagen om utökade upplåtelser av jakt och fiske ansågs inte nödvändiggöra någon ändring i rennäringslagen utan kunde ske inom den ram som den gällande lagstiftningen medgav.⁹²

9. SOU 2005:116 JAKT OCH FISKE I SAMVERKAN

9.1. Inledning

- 9.1.1. I april 2003 tillsattes den s.k. Jakt- och fiskerättsutredningen med f.d. generalsekreteraren i Svenska Kyrkan, Sören Ekström, som särskild utredare. Uppdraget var bl.a. att klarlägga grunderna för och omfattningen av samebymedlemmars och markägares jakt- och fiskerätt i lappmarkerna och på renbetesfjällen. Utredningsmannen skulle också söka samförståndslösningar och möjligheter till samarbete mellan samebymedlemmar och markägare.
- 9.1.2. Utredningen publicerade i februari 2005 ett delbetänkande, *Vem får jaga och fiska? Rätt till jakt och fiske i lappmarkerna och på renbetesfjällen* (SOU 2005:17). I detta lämnade olika sakkunniga, nämligen professorn och f.d. justitierådet Bertil Bengtsson, f.d. hovrättsrådet Mauritz Bäärnhielm, jur.dr. Kaisa Korpijakko Labba samt chefsjuristerna Fredrik Bonde och Lars-Göran Lövgren, ävensom förbundsjuristen Håkan Weberöd, i fristående rättsutlåtanden sin syn på frågan om jakt- och fiskerätten i området.
- 9.1.3. I september 2005 publicerade utredningen ytterligare rapporter om historia, folkrätt och miljö. Docenten i historia, Lennart Lundmark, skrev en rapport om Jakt och fiske i Lappmarken och västra Jämtlands län under 300 år. Gudmundur Alfredsson, professor i internationell rätt och föreståndare för Raoul Wallenberginstitutet i Lund, Mattias Åhrén, jurist och ledare för Samerådets människorättsavdelning, och Göran Ternbo, kansliråd i Jordbruksdepartementet, skrev var sin rapport utifrån ett folkrättsligt perspektiv om samernas rätt till jakt och fiske. Slutligen bidrog docenten Lennart Nyman och handläggaren Lotta Samuelson, båda från WWF, med en rapport om uthålligt nyttjande av jakt- och fiskeresurserna inom renskötselområdet. Dessa rapporter publicera-

⁹¹ Prop. s. 149 ff.

⁹² Prop. s. 141.

des i september 2005 i delbetänkandet *Vem får jaga och fiska? Historia, folk- rätt och miljö* (SOU 2005:79).

9.1.4. I SOU 2005:116 levererade utredningen sitt slutbetänkande: Jakt och fiske i samverkan. Där markeras två utgångspunkter för utredningen. En utgångspunkt var att staten äger stora delar av marken ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. En annan var att uppdraget, såvitt gällde samerna, var begränsat till de *renskötande* samerna, d.v.s. medlemmarna i samebyar.

9.2. *Sammanfattning av utredningens slutsatser*

9.2.1. Såvitt gäller den här intressanta frågan, hur de renskötande samernas jakt- och fiskerätt på statlig mark ovanför odlingsgränsen är beskaffad, kom utredningen till resultatet, att samernas jakt- och fiskerätt är lika fullvärdig som statens, och således inte "underordnad" statens.⁹³ Utredningen konstaterade vidare att det inte var "helt klarlagt" att det finns en samisk ensamrätt till jakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen. Det förhållandet att staten under lång tid accepterat en ensamrätt för samebymedlemmar att jaga och fiske på den statliga marken behövde enligt utredningsmannen inte nödvändigtvis betyda att staten därmed definitivt av sagt sig sin jakt- och fiskerätt.⁹⁴ Några fastlagda fördelningstal beträffande statens respektive samebymedlemmarnas rätt ansåg sig utredningsmannen inte kunna konstatera, däremot att rättigheter som grundas på urminnes hävd kan tänkas variera lokalt, beroende på hur rättigheterna utövats. Utredningsmannen vågade sig dock på antagandet att samebymedlemmarnas andel av jakt- och fiskerätten på den statliga marken ovanför odlingsgränsen i lappmarkerna är "minst lika stor som markägarens", och utredningen kom efter ytterligare överväganden fram till att "jakt- och fiskerätten är jämnt fördelad mellan markägare och samebymedlemmar på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen". Utredningsmannen uttalade vidare som sin uppfattning att samebymedlemmarna borde ha samma inflytande över sina jakt- och fiskeupplåtelser som markägaren. Mot bakgrund av dessa konstateranden drog utredningsmannen slutsatsen att förekommande problem kan lösas endast genom samverkan i form av gemensam förvaltning

⁹³ Se särskilt s. 181, där utredningsmannen ansluter sig ett uttalande av Bertil Bengtsson i SOU 2005:17

⁹⁴ S. 191.

av jakt- och fiskerätten. Redan det förhållandet att dessa rättigheter är delade gör, enligt utredningsmannen, en sådan samverkan ofrånkomlig.⁹⁵

9.2.2. Utredningen redogjorde också för de praktiska problem som följer av att flera olika kategorier av intressenter är berättigade till jakt och fiske på samma mark, och det lämnas en redogörelse för hur licenser fördelas mellan dem ifråga om den viktigaste jakten, d.v.s. jakten på älg.⁹⁶

9.3. *De sakkunnigas slutsatser*

9.3.1. Vad gäller den här centrala frågan, om samerna har ensamrätt till jakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen kom de till utredningen knutnas sakkunniga till olika resultat enligt följande.

9.3.2. Kaisa Korpijakko Labba ansåg att samerna har ensamrätt till jakt och fiske på den aktuella marken, eftersom de har äganderätt till denna. Från utredningens synpunkt var detta ställningstagande av mindre värde, eftersom det var en utgångspunkt för utredningsarbetet att staten äger marken.

9.3.3. Mauritz Bäärnhjelm ansåg att samebymedlemmarna har ensamrätt till kronomarken ovanför odlingsgränsen, varvid han som rättskällor åberopade en tolkning av rennäringslagen med förarbeten och långvarig administrativ praxis. Uttalet i annan riktning i förarbeten till jaktlagen och propositionen om småviltsjakt rubbade honom inte i detta ställningstagande, eftersom han ansåg att rennäringslagen har tolkningsföreträde. Bäärnhjelm ansåg dessutom att oklarheterna i rättsläget är till statens nackdel, eftersom staten utformat rättssystemet. Bäärnhjelm menade att frågan om urminnes hävd inte behöver aktualiseras, eftersom redan en vedertagen tolkning av rennäringslagen ger samebymedlemmarna ensamrätt till jakt och fiske på statlig mark ovanför odlingsgränsen.

9.3.4. Enligt Bertil Bengtsson är det förhållandet att jakt- och fiskerätten vilar på urminnes hävd av grundläggande betydelse, men måste det ankomma på samerna att styrka påståendet om ensamrätt, eftersom markägaren enligt huvudregeln har jakt- och fiskerätt, och är det osäkert om en sådan rätt kan bevisas ha förelegat i tiden före den första renbeteslagens tillkomst 1886. Det finns enligt Bengtsson inte tillräckligt stöd för antagandet att staten avstått

⁹⁵ Se angående den juridiska analysen s. 13-16 samt 193 ff.

⁹⁶ S. 91 ff. Se vidare nedan angående regleringen av jakten på älg nedan 11.6.

från sin rätt som markägare genom att lagstiftningen under en längre tid tycks ha godtagit ensamrätt för samebymedlemmarna. Samernas rätt är enligt Bengtsson åtminstone likvärdig med statens. Bengtsson framhöll också att det är möjligt att statens rätt varierar lokalt, och han menade att det är möjligt att samernas rättigheter på grund av urminnes hävd skulle kunna gå längre än rennäringslagen anger. Bengtsson ifrågasatte om inte det förhållandet att samerna saknar rätt att upplåta sin jakt- och fiskerätt strider mot grundlagens och Europakonventionens bestämmelser om egendomsskydd och förbud mot diskriminering av etniska minoriteter.

- 9.3.5. Fredrik Bonde och Lars-Göran Lövgren pekade på att staten på olika sätt utövat eller tagit i anspråk sin jakt- och fiskerätt, bl.a. genom 1749 års lappmarksreglemente, som gav nybyggarna rätt att jaga och fiska på statlig mark, samt avvitringarna. Enligt dem talar rimlighetsskäl emot en tolkning av lagstiftningen som skulle innebära att samerna har ensamrätt till de mycket stora markområden som kronomarken utgör i lappmarkerna. De uttalanden som finns i förarbeten till lagstiftning är motsägelsefulla. Särskilt i perspektiv av hur markerna faktiskt använts och hur den samiska rättigheten regleras i rennäringslagen, nämligen att medlem i sameby får jaga och fiska, räcker materialet inte till för att konstituera ensamrätt för samerna till jakt och fiske. Fredrik Bonde erinrade också erinrat om att Högsta domstolen i skattefjällsmålet uttalade att samernas bruksrätt inte innefattar längre gående befogenheter än vad som följer av rennäringslagen och således är uttömmande reglerad av denna lag.
- 9.3.6. Håkan Weberyds uppfattning var att det inte finns något som ger anledning att ifrågasätta riktigheten av det sätt på vilket jakt- och fiskefrågorna är lösta i rennäringslagen. Det finns ingen ensamrätt för samerna till jakt och fiske, vare sig på statens eller enskildas mark och vatten. Att upplåtelse sker av staten är inget nytt utan för varit så redan från den första renbeteslagen 1886. Staten disponerar enligt honom på samma sätt som övriga markägare över jakt- och fiskerättigheterna med de begränsningar som rennäringslagen föreskriver. Weberyd menade att rennäringslagen uttömmande reglerar samernas rättigheter och att utrymmet för urminnes hävd är litet.⁹⁷

⁹⁷ Den lämnade redogörelsen baseras på SOU 2005:116 s. 175 ff.

10. URMINNES HÄVD TILL RENSKÖTSEL ENL. SOU 2006:14, SAMERNAS SEDVANEMARKER

10.1. *Utgångspunkter*

10.1.1. Den här aktuella utredningen var inriktad på att fastställa den geografiska omfattningen av renbetesområdet på grund av urminnes hävd. Begreppet urminnes hävd är därför centralt för utredningen. När utredningen talade om urminnes hävd var frågan emellertid inriktad på om rensköttsel bedrivits på ett visst område på ett sådant sätt att området inkluderats i renskötseområdet. Det handlade inte om att definiera det närmare innehållet i renskötseätten som sådan.

10.1.2. Utredningen konstaterade att folkrättsliga synsätt på senare tid allt mera kommit att prägla rättstillämpningen. Såvitt utredningen kunnat bedöma hade dock inte folkrätten än så länge inverkat på gällande svensk rätt. Det ansågs också vanskligt att med utgångspunkt i internationella jämförelser dra slutsatser beträffande gällande svensk rätt. Visst intryck tog utredningen dock av norsk doktrin och rättspraxis.

10.1.3. Utredningen konstaterade att de rekvisit för urminnes hävd som uppställdes i den äldre jordabalken saknar relevans för urminnes hävd till rensköttsel. Utredningen ansåg därför att urminnes hävd till rensköttsel bör betraktas som ett särskilt rättsinstitut, även om det bör tolkas i enlighet vad som gällt enligt jordabalken.

10.2. *Hävdebegreppet⁹⁸*

10.2.1. Hävd är, konstaterade utredningen, detsamma som en rätt grundad på långvarig besittning. Vid hävd till fast egendom är det den rättsliga bestämmanderätten och kontrollen som är utslagsgivande. Normalt presumeras man att besittaren har en rätt som uttrycks genom besittningen. Urminnes är hävden om den pågått under avsevärd tid.

⁹⁸ Se till det följande SOU 2006:14 s. 24 ff. och s. 377 ff.

10.3. *Historisk bakgrund*

10.3.1. Utredningen gav en historisk bakgrund. Urminnes hävd har sitt ursprung i det romerska institutet *usucapio*, och liknande institut finns redan i de svenska landskapslagarna. I 1734 års lag upptas institutet urminnes hävd i 15 kap. 1 §:

"Det är urminnes hävd: där man någon fast egendom eller rättighet i så lång tid okvald och ohindrad besutit, nyttjat och brukat haver, att ingen minns, eller av sanna sago vet, huru hans förfäder, eller fångesmän först därtill komne äro."

10.3.2. I den nya jordabalken, som trädde ikraft 1972, utmönstrades begreppet urminnes hävd med motiveringen att fastighetsförhållanden numera blivit tillräckligt utredda, så att fastighetsboken på ett fullständigt sätt kunde redovisa ägandet till jorden. Urminnes hävd som uppkommit innan balken trädde ikraft skall dock fortfarande gälla.

10.3.3. I tysk, fransk och engelsk rätt finns eller har funnits motsvarigheter till urminnes hävd. I norsk rätt anses renskötselrätten grundas på *alders tids bruk*.

10.4. *Grundläggande förutsättningar för urminnes hävd enligt äldre jordabalken*

10.4.1. Det föreligger oklarhet i frågan om urminnes hävd enligt äldre jordabalken är att anse som ett laga fång eller endast som en presumtion. Oavsett vilket förhållningssätt man intar krävs att nyttjandet skall ha varat lång tid (omkring 90 år, motsvarande två mansåldrar), att rätten inte ifrågasatts av andra, att nyttjandet skett i god tro beträffande rättens existens och att nyttjandet varit kontinuerligt, och i vart fall utan alltför långa uppehåll. Däremot anses det inte krävas att markägaren, som drabbas av den urminnes hävden, haft kännedom om nyttjandet; häri skiljer sig urminnes hävd från passivitetsverkan i allmänhet. Av kravet på god tro hos nyttjaren angående rättens existens anses följa att hävden måste avse begränsade områden.

10.5. *Urminnes hävd till renskötsel*

10.5.1. Renskötselrätten är en bruksrätt som enligt 1 § rennäringslagen ger samer som är medlemmar i samebyar rätt att använda annans mark till underhåll för sig och sina renar. Rätten omfattar också befogenhet att tillgodogöra sig vissa andra rättigheter, såsom rätt till jakt, fiske och visst skogsfång m.m. Renskötselrätten skiljer sig på många sätt från andra sorters bruksrätter till fast egendom, främst på det sättet att den är kollektiv för samer och inte möjlig att överlåta. Rättighetens innehåll i övrigt regleras av rennäringslagen genom både offentlighetsrättsliga och civilrättsliga bestämmelser. Renskötselrätten har

grundlagsstöd i 2 kap. 2 § regeringsformen. Viktigt är att renskötselrätten anses vara en *särskild rätt* till fast egendom, jämförbar med panträtt eller servitut.

- 10.5.2. Utmärkande för renskötselrätten är också att den är knuten till *trakter* och till mark, som indelas i *byområden* och *betesområden*, och inte till fastigheter som sådana. Särskilda bestämmelser finns beträffande sådan mark som staten ägde intill juni 1992 men som då överfördes från domänverket till det statligt ägda bolaget Sveaskog AB.
- 10.5.3. I äldre tiders lagtexter förekommer inte beteckningen *urminnes hävd* som grund för renskötselrätten. Istället talade man om *gammal sedvana* och *av ålder*. Först 1993 togs begreppet *urminnes hävd* in i lagtexten. Detta gjordes för att markera att den samiska rätten till renskötsel såsom Högsta domstolen fastslog i skattefjällsmålet är en stark grundlagsskyddad bruksrätt, som inte bygger på lag eller upplåtelse. Fortfarande talas dock i rennäringslagens 3 § om trakter som besöks av ålder. De olika termerna – *av ålder*, *sedvana* och *urminnes hävd* – framstår därför enligt utredningen som i någon mening parallella begrepp. Det som är speciellt för begreppet *urminnes hävd* är att begreppet fått beteckna ett rättsinstitut enligt äldre jordabalken. *Sedvana* anses i allmänhet inte vara rättsligt förpliktande, men i vissa fall kan *sedvana* trots avsaknad av formella bestämmelser vara rättsligt förpliktande. Enligt uttalanden i förarbetena till 1886 års lag anses samernas flyttningsrätt höra till den senare gruppen.
- 10.5.4. Det är enligt utredningen inte omöjligt att man med avsikt avstod från att i lagtext använda begreppet *urminnes hävd* i de äldre renbeteslagarna, eftersom äldre jordabalkens rättsinstitut i flera avseenden inte passar i sammanhanget. Enligt den äldre jordabalken kunde *urminnes hävd* åberopas till förmån för en fastighet i förhållande till en annan. En *sedvana* som är knuten till en befolkningsgrupp kan inte läggas till grund för sådan *urminnes hävd*, även om *sedvanan* i övrigt på ett servitutsliknande sätt belastar en fastighet. *Urminnes hävd* till renskötsel är knuten till samerna som folkslag, inte till en härskande fastighet.
- 10.5.5. *Urminnes hävd* enligt den äldre jordbalken åberopas av den som saknar annan rättsgrund. Samernas renskötsel före 1886 var emellertid inte i avsaknad av rättsgrund. Indelningen i lappskatteland kvarstod vid den tiden, även om innehavarnas rättigheter tunnats ut. I den mån betesrätten bedrevs utanför det egna lappskattelandet hade betesrätten ofta en rättslig grund i avtal med en

fastighetsägare eller en innehavare av lappskatteländ. Innebörden av 1886 års lagstiftning fick ersätta tidigare bestående rättsgrunder. Innebörden av 1886 års lagstiftning var också att samers individuella rättigheter i förhållande till markanvändningen upphävdes och att renskötelsen kollektiviserades.

- 10.5.6. De särdrag som kännetecknar urminnes hävd till renskötsel i förhållande till urminnes hävd enligt äldre jordabalken motiverar enligt utredningen att man talar om i princip skilda rättsinstitut, vilket visserligen inte utesluter att man i tillämpliga delar hänför sig till äldre jordabalken för tolkningen av renskötselrätten, men också medför att i praxis och doktrin uppställda krav på urminnes hävd enligt äldre jordabalken inte alltid kan tillämpas på renskötseln. Exempelvis kan kravet enligt äldre jordabalkens rättsinstitut på att det måste handla om ett bestämt område inte ställas, men väl kravet på lång tid (90 år) för hävd och god tro.⁹⁹
- 10.5.7. Synen på renskötselrätten har förändrats över tiden. Medan renskötselrätten i 1886 och 1898 års renbeteslag framstår som en civil rättighet, intog man vid tillämpningen av 1928 års renbeteslag närmast ståndpunkten, att renskötselrätten endast var en sorts näringsrätt, ett "lappprivilegium", som inte åtnjöt samma skydd som äganderätt. Det senare synsättet framträder ännu i Renbetesmarksutredningen 1966, som förutsatte att samerna med hänsyn till andra intressen kunde begränsa sig till att använda vissa marker, trots att de i och för sig enligt sedvanerätten hade rätt till mer omfattande områden.
- 10.5.8. Utredningen konstaterade att renskötselrätten innebär en rätt att använda annans mark på grund av sedvana, och utredningen ställer frågan, vilken sedvana som är relevant. I äldre tid var samernas huvudnäringar fiske och jakt, bl.a. på vildren, som i huvudsak utövades nära boplatserna. Under 1600-talet övergick samerna till att såsom huvudnäring bedriva tamrenskötsel med större hjordar som flyttade mellan fjällområdet och skogslandet. Enbart förekomsten av samer inom ett visst område grundar inte någon sedvana, utan det måste handla om renskötsel. Man behöver därför enligt utredningen inte gå längre tillbaka i tiden än övergången till nomadiserande renskötsel, när man skall bedöma vad som är sedvana. Å andra sidan måste man acceptera att sedvanan kan förändras över tiden. Den omständigheten att extensiv renskötsel kan medföra större belastning på marken än äldre tiders intensiva renskötsel sak-

⁹⁹ s. 388 f.

nar betydelse. Det är därför renskötelsen i dess nuvarande form som baseras på sedvanerätt.

- 10.5.9. En särskild fråga är om det är möjligt att upparbeta renskötselrätt genom hävd även under tiden efter införandet av 1886 års renbeteslag. Ett argument mot denna möjlighet är uppfattningen att innehållet i renskötselrätten genom den lagen blev en gång för alla bestämt, en uppfattning som bekräftades i skattefjällsmålet. Högsta domstolen förklarade i sin dom att renskötselrätten är uttömmande reglerad genom rennäringslagen. Utredningen menade dock att domstolen inte prövat frågan om hävd kan uppstå vid sidan av lagen. Utredningen påpekade också att 1886 års lag visserligen definierar renskötselrätten som omfattande de trakter vilka "Lapparne efter gammal sedvana hitintills hafva besökt", men att förarbetena inte ger något stöd för att detta skulle innebära någon begränsning till de marker som brukades vid lagens ikraftträdande. Utredningen påpekade också att ordet "hitintills" togs bort i 1898 års lag, eftersom det då inte ansågs lämpligt att bevisningen ovillkorligen skulle hänföras till tiden för ikraftträdandet av 1886 års lag.
- 10.5.10. I detta sammanhang tog utredningen också upp frågan om renskötselrätt kan uppstå efter 1971, med tanke på att den nya jordabalken, som saknar föreskrifter om urminnes hävd, trädde ikraft den 1 januari 1972. Kan man i hävde-tiden inräkna tid efter sistnämnda datum? Domstolarna har svarat nekande på den frågan, men Bertil Bengtsson har argumenterat för ett jakande svar. Utredningen ansåg att hävd till renskötelsen kan upparbetas även efter 1971, med motiveringen att renskötselrätten inte är detsamma som urminnes hävd enligt äldre jordabalken.
- 10.5.11. Utredningen diskuterade också frågan vilken betydelse det har om det sker ett uppehåll i det brukande som påstås grunda urminnes hävd till renskötselrätt. Man bör då enligt utredningen skilja mellan två situationer. Den första är om det sker ett uppehåll i brukandet under den inledande period som påstås grunda hävd. Den andra är om det, sedan väl hävd etablerats, förekommer ett uppehåll i brukandet. I den förra situationen ligger det enligt utredningen nära till hands att anse att ett avbrott under en icke obetydlig tid skall medföra att tiden för intjänande av hävden anses bruten, detta mot bakgrund av kravet på kontinuerligt brukande för uppkomsten av hävd. I den senare situationen, när hävd redan etablerats, bör ett uppehåll enligt utredningen medföra att hävden bryts, endast om uppehållet varat under betydligt längre tid. Man måste i den senare situationen också ställa frågan, varför uppehållet skett. Utredningen

ansåg att uppehåll i renskötseln på 30 år medför att kravet på kontinuitet inte är uppfyllt. För att ett uppehåll i renskötseln skall bryta en redan etablerad renskötselrätt ansåg utredningen att det skall krävas 90 år.

- 10.5.12. Utredningen kommenterade också kravet på att renskötseln skall ha varit "okvald", d.v.s. utan protester från markägaren. Protester kan enligt utredningen godtas endast om de är både tydliga och rättsenliga. Protester kan dock framföras även av kollektiv och behöver inte vara skriftliga, eller ens uttryckliga. Också faktiska åtgärder kan i vissa fall tänkas hindra uppkomsten av hävd till renskötsel, om de är lagenliga. Detta följer av kravet i äldre jordabalken på att bruket skulle vara "ohindrat".
- 10.5.13. Utredningen diskuterade också begreppet trakt. Om en trakt är underkastad renskötsel gäller detta alla fastigheter i trakten, oavsett om de är lämpade för renskötsel.
- 10.5.14. Utredningen konstaterade att bevisning om urminnes hävd med nödvändighet måste föras med hjälp av äldre skriftligt material. Särskilda omständigheter kan dock också ha betydelse, och det handlar om samverkande bevisning. Utredningen konstaterade att bevisbördan i rättspraxis ansetts åvila den som påstår att en viss trakt är underkastad renskötselrätt. Utredningen menade dock att det i praktiken måste bli så att bevisbördan går över på markägaren, om samerna åberopat sådana omständigheter som gör det i hög grad sannolikt att sedvanerätt uppkommit.
- 10.5.15. Utredningen diskuterade också vilken rättskraft som tillkommer domar i renbetesmål. Utredningen menade att det är oklart i vilken utsträckning en dom om bättre rätt till renskötsel är bindande för andra än parterna. När en markägare fört talan mot en viss sameby och vunnit domstolens förklaring att marken inte är belastad med renskötselrätt kan man fråga sig om avgörande äger rättskraft i förhållande till andra samebyar. Det är enligt utredningen inte givet hur det förhåller sig med den saken, eftersom renskötselrätten tillkommer det samiska folket. Den enskilda samebyns rätt är enbart beroende av myndighets administrativa beslut med stöd av 7 § rennäringslagen om hur betesrätten skall fördelas. Eftersom samebyarna anses ha talerätt i mål om renskötselrättens bestånd och de därmed fått ett mandat att företräda det samiska folket som sådant ansåg utredningen att det är naturligt att betrakta saken så att domstolen genom sitt avgörande fastställt att marken inte över huvud taget är belastad med renskötselrätt. Med ett annat betraktelsesätt skulle det, menade utred-

ningen, bli nödvändigt för markägarna att rikta sin talan mot samtliga samebyar.¹⁰⁰

10.5.16. Utredningen tog slutligen upp frågan om renskötselrätt kan uppstå på annan grund än genom urminnes hävd. Den konstaterade att renskötseområdets geografiska omfattning i konturerna är oklar och inte kan fastställas på annat sätt än genom domstols dom. Det går därför inte att med bindande verkan för tredje man träffa avtal om omfattningen av renskötselrätten. Anledningen är att sameparten inte har någon mot andra samer eller samebyar garanterat gällande rätt, och markägaren riskerar därför att hans mark under löpande avtals-tid tilldelas någon annan samepart genom ett administrativt myndighetsbeslut. Markägaren är inte i juridisk mening berörd av ett sådant förvaltningsbeslut och kan därför inte föra talan i förvaltningsdomstol. Sameparten kan till skydd för ett avtal endast åberopa de allmänna reglerna i 7 kap. jordabalken om nyttjanderätt till fast egendom (vilket i och för sig innefattar godtrosskydd), men är inte lika skyddad som en jordbruksarrendator.

10.5.17. Avslutningsvis konstaterade utredningen i sitt avsnitt om urminnes hävd, att den rättsliga regleringen av rennärningen har sin grund i en tid då samerna ställdes under statligt förmynderskap och deras intressen skulle tillvaratas av lappfogdar och länsstyrelser, att regleringen idag framstår som i många hänseenden föråldrad, och att det skulle behövas en genomgripande översyn.

11. JAKT- OCH FISKELAGSTIFTNINGEN

11.1. Äldre rätt

11.1.1. Äldre rätt beskrivs i ett yttrande från Kammarkollegiet, som ingavs i den tvist som refereras i NJA 1942 s. 336. Nedanstående redogörelse baseras delvis på detta yttrande.

11.1.2. Magnus Erikssons landslag innehöll inte något uttryckligt stadgande om jakträtt, men lagen förutsatte att var och en hade jakträtt på sina ägor.¹⁰¹ Under 1600-talet begränsades emellertid allmogens jakträtt. All jakt och djurfång var enligt 1664 års jaktstadga i princip förbjuden för alla icke privilegierade. Enligt Abrahamssons kommentar till landslagen grundades jaktförbudet på att

¹⁰⁰ S. 398 f.

¹⁰¹ Kammarkollegiets yttrande s. 4.

undersåtarna därigenom skulle tvingas att ägna sig åt sina hemmans skötsel.¹⁰² - Enligt landslagen var det strandägaren som hade fiskerätten.¹⁰³

- 11.1.3. Under förarbetena till 1734 års lag var frågan om böndernas rätt till jakt och fiske kontroversiell. Enligt framlagt förslag skulle jakträtten på krono- och skattejord tillhöra kronan och på frälsejord frälsemannen. Efter motstånd från bondeståndet fattades dock beslut om att den del av byggningabalken som handlade om jakträtten skulle uteslutas ur lagen. Förbehåll gjordes också om att 1664 års jaktstadga skulle ses över. Emellertid dröjde det till 1789 innan bönderna återfick sin jakträtt.¹⁰⁴ - 1734 års lag antas ha förutsatt att strandägaren hade fiskerätten. Genom 1766 års fiskestadga fastslogs uttryckligen strandägarens fiskerätt.¹⁰⁵
- 11.1.4. Varken 1673 års eller 1695 års lappmarksplakat innehöll några bestämmelser om jakträtt eller fiskerätt för nybyggare.¹⁰⁶ Det står dock klart att det var en förutsättning för upptagande av nybyggen att nybyggaren för sitt uppehälle fick jaga och fiska på den omgivande marken. Detta var nödvändigt om nybyggaren skulle kunna livnära sig, i synnerhet under den första tiden, innan odlingen hade kommit igång.¹⁰⁷
- 11.1.5. 1749 års lappmarksreglemente innehåller föreskrifter som begränsar nybyggarnas rätt till jakt och fiske, och som betonar deras skyldigheter att inte inkräkta på lapparnas eller andra grannars rättigheter.
- 11.1.6. Inga bestämmelser om nybyggares jakträtt förekom i 1808 års jaktstadga.¹⁰⁸
- 11.1.7. Inte heller samernas rätt till jakt och fiske var uttryckligen reglerad i äldre lag. Här skall dock erinras om att kodicillen till 1751 års gränstraktat med Norge innehöll en deklaration om att norska samer hade samma rätt till "skytteri och fiskeri" som svenska samer, och enligt en lappfogdeinstruktion den 5 augusti

¹⁰² Kammarkollegiets yttrande s. 4.

¹⁰³ SOU 1923:58 s. 35.

¹⁰⁴ Kammarkollegiets yttrande s. 5.

¹⁰⁵ SOU 1923:58 s. 36.

¹⁰⁶ Kammarkollegiets yttrande s. 1-3,

¹⁰⁷ Se nedan under 11.4.7 samt SOU 1922:16 s. 82 f. I rättspraxis har antagits att nybyggare hade rätt till husbehovsfiske i sjöar i närheten av nybygget. Se exempelvis HD i NJA 1973 s 595: "Vidare måste hållas för visst att den av KB i Västernorrlands län d. 9 okt. 1826 Elias P medgivna rätten att anlägga nybygget Storselet inbegripit rätt att till husbehov fiska i de nybygget angränsande delarna av Flåsjön och Flåsjöån." Se vidare framställningen hos Arell s 40-42, som beskriver ett protokoll vid insyning av ett nybygge, i vilket nybyggaren tillerkändes, förutom visst fiske, "jakt och djurfång i nejden".

¹⁰⁸ Kammarkollegiets yttrande s. 6.

1760 skulle samerna bibehållas vid "rendjursbete, fisk- och djurfång" på de lappland, vilka icke blev anslagna till nybyggen.¹⁰⁹

11.2. 1852 års fiskestadga, 1864 års jaktstadga och 1896 års fiskelag

11.2.1. Enligt 1852 års fiskestadga var fisket fritt "i de delar av större insjöar till vilka strandäganderätten sig icke sträcker" samt på hemman som var anlagda på kronomark där delning, d.v.s. avvitrning, inte skett.¹¹⁰ Intet förbehåll förekom i stadgan för samernas fiskerätt.

11.2.2. I förarbetena till 1864 års jaktstadga uppmärksammades nybyggarnas situation. Där talas om den jakt, som förut utan laga grund men enligt förhållandenas natur utövats på de stora ödemarkerna i norra Sverige. Ur skogsstyrelsens första förslag till stadgan kan citeras följande:

"Uti nu gällande jaktstadga (1808 års) finnes icke något särskilt stadgat om jakträttigheter å de oavvittrade kronomarkerna i Dalarna och norra provinserna i riket. Om dessa marker räknats till dem, som i allmänhet i sagda stadga benämns med kronoskogar, så kan därav möjligen dragas den slutsats, att orternas innebyggare icke äro berättigade att å dylika skogar idka jakt. Då emellertid jakten därstädes hitills opåtalt, utan all avgift fått begagnas ej blott av dem, som på sätt och vis äga del uti marken, intill dess de därutur genom avvitrning bekommit sin rätt, utan även av andra i orterna boende personer, har här för att förlika kronans i förslaget ... bestämda jakträttighet å ifrågavarande marker med den, som skäligen kan förutsättas på grund av hävd vara menigheten för varje socken efterlåten, denna förmån blivit dem uttryckligen förbehållen tills vidare, det vill säga, till dess kronans överloppsmarker bliva bestämda och varje hemman undfått sin skogstilldelning."¹¹¹

11.2.3. Värt att referera är också ett uttalande av allmänna besvärs- och ekonomiutskottet vid 1863 års riksdag:

"Enligt nuvarande jaktstadga ävensom enligt § 1 i förslaget till 1864 års jaktstadga sträckte sig kronans jakträtt till all kronan tillhörig odisponerad jord, således även till de vidsträckta oavvittrade skogarna i rikets norra orter och efter avvitrning därstädes kronan tillfallen överloppsmark. Men detta hade i allmänhet icke blivit efterlevat och all kontroll å jakträttens utövande i dessa vidsträckta marker vore i själva verket omöjlig. På begagnandet av dessa marker - ehuru lagligen icke tillåtet - hade grundat sig en jakt, som för invånarna i dessa orter utgjorde ett viktigt näringsfång, och det hade därför syntes lämpligast att legalisera det förhållande, som redan faktiskt ägde rum, i följd varav ett undantag från kronans jakträtt i sådant avseende inrymts i förslaget § 4, varigenom jakten på sådan mark lämnats fri för varje svensk man."¹¹²

¹⁰⁹ Jfr nedan 11.4.7. Se vidare SOU 1922:16 s. 83, citerat nedan under 11.4.1.

¹¹⁰ Lundmark s 22, SOU 1923:58 s. 37.

¹¹¹ Citerat från Kammarkollegiets yttrande s 6.

¹¹² Citerat från Kammarkollegiets yttrande s. 7.

- 11.2.4. I 1864 års jaktstadga gavs i enlighet härmed envar svensk man rätt att jaga på oavvittrad mark och kronoöverloppsmark, d.v.s. mark som vid avvitrning avsatts för statens räkning.¹¹³
- 11.2.5. Ännu i 1864 års jaktstadga saknas uttryckliga regler om samernas rätt att jaga. 1915 års jakt- och fiskesakkunniga antog att samernas rättigheter "glömts bort" i förarbetena till 1864 års jaktstadga.¹¹⁴
- 11.2.6. Liksom i 1751 års kodicill erkändes dock uttryckligen i 1871 års lagförslag om de svenska och norska samernas rätt till renbete i det andra landet samernas rätt att jaga och fiska på de "trakter, hvilka de efter gammal sedvana hafva besökt", och denna rätt bekräftades senare i 1883 års internationella lag och, mera utförligt, i 1886 års renbeteslag.¹¹⁵
- 11.2.7. Liksom enligt 1852 års fiskestadga hade enligt 1896 års fiskelag den som anlagt hemman på "kronans öfverloppsmarker, allmänningar, parker och holmar, äfvensom oavvittrad mark, ... rätt till fritt fiske på sådan mark, till dess delning försiggått". Med delning avsågs därvid avvitrning.¹¹⁶
- 11.2.8. I 1896 års fiskelag intogs en hänvisning till vad som särskilt var stadgat om lapparnas rätt.¹¹⁷
- 11.3. *1912 års jaktlag*
- 11.3.1. Enligt 7 § i 1912 års jaktlag ägde "hvarje svensk man" rätt, med vissa undantag, att jaga bl.a. på "oavvittrad mark, som ej blifvit till lapparnas uteslutande begagnande anvisad". 1912 års jaktlag innebar således att visserligen allmänhetens jakträtt på oavvittrad mark kvarstod, men att den försvann på kronoöverloppsmark, som tillkommit vid avvitrningen.
- 11.3.2. I 8 § fanns en hänvisning till att jakträtt kunde föreligga på grund av bl.a. urminnes hävd. I 30 § fanns en hänvisning till vad som kunde gälla enligt särskilt stadgande beträffande rätt att jaga på område som var avsatt till nationalpark,

¹¹³ Ang. 1912 års jaktlag, se nedan under 11.3.1.

¹¹⁴ SOU 1922:16 s. 83. Jfr nedan 11.4.1.

¹¹⁵ Jfr ovan 4.4.

¹¹⁶ 7 § sista punkten.

¹¹⁷ 15 § i 1896 års fiskelag: "Om Lapparnes rätt till fiske i vissa delar av riket gälle hvad särskildt är stadgat.⁶³

ävensom beträffande svenska och norska samers rätt till jakt i vissa delar av riket.¹¹⁸

11.3.3. Efter påpekande vid lagförslagets behandling i Högsta domstolen avskildes vid 1912 års lagstiftning alla föreskrifter rörande jakträtt på statens mark till en särskild förordning, skild från den civilrättsliga jaktlagstiftningen.¹¹⁹

11.4. 1915 års jakt- och fiskesakkunniga

11.4.1. 1915 tillsattes de s.k. jakt och fiskesakkunniga, som avgav två betänkanden, dels SOU 1922:16 angående jakten, dels SOU 1923:58 angående fisket. I dessa betänkanden framhölls samernas rättigheter till jakt och fiske, men också nybyggarnas behov av dessa försörjningskällor. Utförligt beskrevs hur den bofasta befolkningen ohämmat jagat och fiskat i lappmarkerna, och hur myndigheterna misslyckats med upprätthållandet av gällande regler för jakt och fiske, bl.a. på grund av reglernas otydlighet. De sakkunniga föreslog att den bofasta befolkningen skulle ges utökade rättigheter till jakt och fiske, vilket det både sades finnas ett behov av och ansågs kunna ske utan att man inkräktade på samernas rättigheter. De sakkunniga föreslog också att statens tjänstemän på tjänsteresa skulle få rätt att jaga och fiska för sitt uppehälle.¹²⁰ (Varken det ena eller det andra förslaget kom dock till genomförande.)

11.4.2. Samerna hade, enligt vad som framhölls av de sakkunniga, visserligen uråldriga rättigheter till jakt och fiske, och fråga var om verkliga, dem förbehållna rättigheter, vilket framgick bl.a. därav att de betalade skatt därför, och av att de för sitt uppehälle var beroende därav.¹²¹ Deras rättigheter hade emellertid "glömts bort" i äldre lagstiftning.¹²²

11.4.3. Samernas rättigheter hade också varit obestämda till sitt innehåll och därför preciserats i 1886 års renbeteslag. Av 30 § i den gällande 1898 års renbeteslagen framgick att samerna var berättigade att till jakt och fiske betjäna sig av vatten

¹¹⁸ 30 § i 1912 års jaktlag: "Om rätt till jakt å område, som är till nationalpark afsatt, ävensom beträffande svenska och norska lappars rätt till jakt i vissa delar af riket gälle hvad särskildt är stadgat."

¹¹⁹ Den 8 november 1912, se SOU 1922:16 s. 71. Jfr prop. 1912:98 s. 28 f. (Högsta domstolen), och s. 42 (departementschefen).

¹²⁰ Ib. S. 89 ff., SOU 1923:58 s. 84 och 89.

¹²¹ SOU 1923:58 s. 49 ff.

¹²² SOU 1922:16 s. 83.

"icke allenast å sådana områden, där de finge med sina renar vistas vid varje tid av året, utan även å utmark inom Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker, där de icke innehade dylik rätt, dock endast under den tid de ägde uppehålla sig å sådan utmark."

11.4.4. Enligt utredningens tolkning av 31 § gick deras rätt än längre,

"vad angår de områden, vilka enligt lagen blivit till deras uteslutande begagnande anvisade och varmed, såsom av förarbetena till lagen framgår, avses *renbetesfjällen i Jämtlands län* samt de delar av lappmarkerna, som ligga *ovan odlingsgränsen* ... Å berörda områden äga nämligen lapparna att med andras uteslutande helt föfoga över de allmänna kronofiskena".¹²³

11.4.5. Med mark, "anvisad till lapparnas uteslutande begagnande" avsågs således enligt de sakkunniga renbetesfjällen i Jämtland samt "hela området ovan odlingsgränsen inom Norrbottens och Västerbottens län, i den mån icke del av detta område upplåtits åt enskilda".¹²⁴

11.4.6. Särskilda rättigheter hade enligt de sakkunnigas beskrivning "tillerkänts de svenska lapparna samt de till Sverige med sina renar inflyttade norska lapparna". De norska lapparna ägde enligt gällande konvention samma rätt till jakt som svenska lappar. Enligt renbeteslagen var lapparna, påpekade de sakkunniga,

"berättigade att till jakt betjäna sig av dels de s.k. renbetesfjällen i Jämtlands län och dels de områden inom Västerbottens och Norrbottens lappmarker, där de äga uppehålla sig med sina renar".¹²⁵

11.4.7. De bofastas ohämmade jakt och fiske i lappmarkerna¹²⁶ beskrevs av de sakkunniga på följande sätt.

"Vad ... särskilt jakten angår, förutsätta nybyggesförfattningarna, att nybyggaren skulle givas tillgång därtill. Hans jaktutövning kom emellertid, såsom naturligt är, att innebära konkurrens med lapparnas sedan urgamla tider i samma trakter utövade jakt. Till reglerande härav meddelades i lappmarksförfattningarna en del bestämmelser, avsedda att begränsa nybyggarens jakträtt. I reglementet den 24 november 1749 'för dem, som antingen redan bo och bygga i Lappland eller ock hädanefter till landets uppbrukande därstädes sig nedsätta vilja' stagas sålunda beträffande jakten ... Av lappfogdeinstruktionen den 5 augusti 1760 framgår, att lapparna skulle bibehållas vid 'rendjursbete, fisk- och djurfång' å de lappland, vilka icke bleve anslagna till nybyggen. ... Dessa bestämmelser synas emellertid

¹²³ SOU 1922:16 s. 73.

¹²⁴ SOU 1922:16 s. 73, 84 och 94, samt 1923:58 s. 50 f. och prop. 1927:121, utdrag av protokollet över socialärenden ... den 16 april 1926, s. 4. Jfr ovan 4.6 angående mark anvisad till lapparnas uteslutande begagnande, en formulering som synes ha sitt ursprung i 1895 års lappkommittés förslag till ny renbeteslag. Se också prop. 1928:43 s. 171 (den sakkunnige).

¹²⁵ SOU 1922:16 s. 71 f.

¹²⁶ SOU 1923:58 s. 50 f. De sakkunniga ansåg dock att de bofasta fore avvitrningen, oavsett samernas rättigheter, haft rätt att fiska på oavvittrad mark också ovanför odlingsgränsen.

snart hava råkat i glömska, om de ens någonsin efterlevts. De i de vidsträckta lappmarkerna kringsspridda nybyggarna, vilkas åtgöranden endast i ringa grad kunde bliva föremål för tjänstemännens kontroll, torde allmänt hava tillägnat sig den uppfattningen, att de kunde utan inskränkning begagna sig av alla de naturtillgångar, som erbjöde sig. Sedermera tillkommo bestämmelserna i stadgan angående jakt och djurfång den 13 april 1808 och 1864 års jaktstadga, genom vilka nybyggesförfattningarnas föreskrifter om jakt undanskymdes. Något särskilt förbehåll om lapparnas jakträtt förekommer icke därstädes, utan synes deras urgamla rätt hava bortglömts. Genom sistnämnda stadga förklarades jakten fri för varje svensk man å oavvittrad skog samt ... överloppsmark ... Som avvitrningen vid tiden för sagda stadgas tillkomst ännu icke nått lappmarkerna, blev befolkningens, såväl nybyggarnas som lapparnas, jakträtt i stort sett obegränsad. Först i samband med lagstiftningen angående de svenska lapparnas särskilda rättigheter blev lapparnas jaktprivilegium ånyo framhållet.¹²⁷

"... att bland befolkningen inom fjälltrakterna den uppfattningen åtminstone förut allmänt gjort sig gällande, att rätt till jakt å kronans odisponerade marker stode öppen för envar. Denna uppfattning, som förefunnits jämväl bland skogsstatens personal, är grundad dels på ett fullständigt förbiseende av lapparnas rättigheter, i viss mån beroende på en otydlig lagstiftning, samt dels, så vitt angår Norrbottens län, till en del på den missuppfattningen, att den vid avvitrningen *oavmätta* marken, varunder särskilt anmärkas de vidsträckta, sammanhängande fjällområdena längs gränsen mot Norge, vore att betrakta som *oavvittrad* mark, där jämlikt 7 § jaktlagen fri jakträtt stode öppen för varje svensk undersåte. ... - I förevarande avseende har emellertid under senaste tid ... en förbättring förmärkts, men lång tid torde dock ännu förgå, innan innebörden av nämnda föreskrifter hunnit fullt tränga igenom."¹²⁸

11.4.8. Och vidare följande.

"Till belysande av denna fråga må något erinras om de förutsättningar, varunder bosättningen i lappmarkerna tillkommit. När ett nybygge upptogs därstädes, skulle detta enligt nybyggesförfattningarna ske å plats. Som i anseende till jordmånen var duglig till odling. För ett nybygges upptagande var emellertid tillgången på naturliga slätterängar samt fiske och jämväl jakt av väsentlig betydelse. Isynnerhet under första tiden, innan någon odling å stället hunnit ske, grundades nybyggarens utkomst till största delen å de naturliga tillgångar av förevarande slag, som funnos i trakten. Vad särskilt angår fisket, framgår dess betydelse bland annat därav, att i de utslag, som Konungens befallningshavande hade att meddela rörande rätt till nybygges anläggande, understundom särskilt omnämndes, att för nybygget tillräckligt fiske funnes i trakten eller i vissa angivna vatten, till vilka nybyggaren hänvisades. Men vare sig sådant omnämmande förekom eller ej, utgick man från att denne skulle åga tillgång till fiske liksom till jakt."¹²⁹

"De i de vidsträckta lappmarkerna kringsspridda nybyggarna, vilkas åtgöranden endast i ringa grad kunnat bliva föremål för de övervakande myndigheternas kontroll, hava allmänt haft den uppfattningen, att de ägde utan tillstånd begagna sig av de tillgångar av fiske och även jakt, som naturen erbjöde. Till denna uppfattning torde ha bidragit, förutom frånvaron av kontroll, dels tanken att det icke kunde innebära större orätt att av förefintligt överflöd

¹²⁷ SOU 1922:16 s. 10.

¹²⁸ SOU 1922:16 s. 10.

¹²⁹ SOU 1923:58 s. 75.

tillvarataga vad annars icke skulle komma till någon nytta, dels ock de i ämnet gällande författningsföreskrifternas otydlighet. ... - En annan ej oviktig anledning till befolkningens benägenhet att begagna sig av kronans fisken torde vara det behov, som i många fall förefinnes att för utkomsten tillgodogöra sig även sådana fisken."¹³⁰

- 11.4.9. Efter att ha redogjort för den bofasta befolkningens behov av tillskott till försörjning från jakten anförde de sakkunniga vidare bl.a. följande:

"Härvid torde dock böra uppmärksammas, att en sträng tillämpning av nuvarande stadganden kan tänkas komma att medföra avsevärda ekonomiska svårigheter för den jordbrukande fjällbefolkningen, som för sin utkomst är i hög grad beroende av jakten. De sakkunniga hava fördenskull ... ansett sig böra föreslå, att sagda befolkning tillförsäkras en något vidgad jakträtt å kronans marker utöver den, som i allmänhet tillkommer undersåtar."¹³¹

"Enligt de sakkunnigas uppfattning torde, med hänsyn till jordbrukets ställning och jaktens betydelse såsom binäring därtill, vara nödvändigt, att befolkningen inom fjälltrakterna i Norrbottens och Västerbottens län, eller närmare bestämt trakterna ovan odlingsgränsen, beredes tillfälle att begagna sig av jakten å kronans marker därstädes i större omfattning än enligt den nuvarande lagens ordalag möjliggöres. Tillgången på jaktmarker torde även medgiva, att en dylik koncession föres, utan att lapparnas intressen i allt för hög grad trädas för nära."¹³²

- 11.4.10. Liknande tankar ventilerades i det senare betänkandet beträffande fisket.

"Med hänsyn till den jordbrukande befolkningens ställning inom lappmarkernas fjälltrakter, eller närmare bestämt områdena ovan odlingsgränsen i Norrbottens och Västerbottens län, hava ... särskilda föreskrifter ansetts behöfliga för att trygga och i någon mån utvidga denna befolkningens av fisket beroende utkomstmöjligheter. En sådan ordning kan emellertid icke genomföras utan en viss inskränkning i den lapparna därstädes tillförsäkrade rätt med avseende å de odisponerade kronofiskena."¹³³

- 11.4.11. De sakkunniga erinrade också om olika framställningar om bibehållen jakt och fiskerätt som gjorts av befolkningen i samband med avvittringarna.¹³⁴

- 11.4.12. De sakkunniga redogjorde för praxis före avvittringen, i vilken nybyggarna dels ansett sig ha ensamrätt till jakten och fisket i närheten av nybygget, dels delat upp avlägsnare trakter mellan sig för bl.a. ripjakten. De sakkunniga tänkte sig nu ett liknande system till den bofasta befolkningens fördel. Samernas rätt skulle dock skyddas genom att upplåtelse till den bofasta befolkningen skulle

¹³⁰ SOU 1923:58 s. 77.

¹³¹ SOU 1922:16 s. 10.

¹³² SOU 1922:16 s. 86.

¹³³ SOU 1923:58 s. 74 f.

¹³⁴ SOU 1923:58 s. 79.

ske med förbehåll om bibehållen jakträtt för samerna.¹³⁵ Ändringar föreslogs i renbeteslagens bestämmelser om samernas rätt till jakt och fiske.

11.4.13. Av intresse i detta sammanhang är också de sakkunnigas överväganden rörande en utvidgning av sportfisket. Här finns ett tidigt uttryck för det önskemål om utvidgning av allmänhetens fiskerätt som förverkligats först genom 1993 års lagstiftning. Flera myndigheter hade

"fäst uppmärksamheten på den ekonomiska betydelse upplåtelse av sportfiske kunde få i de norrländska länen. De sakkunniga äro även förvissade om att i många kronan tillhöriga vatten, särskilt i övre Norrland, av vilka en stor del ej kunna väntas bliva föremål för upplåtelse för ekonomiskt tillgodogörande i annan form, sportfisken skulle kunna upplåtas."¹³⁶

11.4.14. De sakkunniga ansåg också att tillgången på fiskevatten medgav att en viss frikostighet beträffande fisket kunde visas den bofasta befolkningen, utan att fördenskull samernas intressen i större mån trädde för nära. Med en lämpligt avvägd fiskerätt för traktens fastighetsägare, borde samernas egna fiskbehov enligt de sakkunniga kunna väl kunna fyllas och ändock fiskevatten finnas kvar, vilka kunde bli föremål för upplåtelser till andra än de bofasta. De sakkunniga skissade också på ett system för sådan fiskerätt. Av praktiska skäl skulle då också den i renbeteslagen förskrivna skyldigheten att höra samerna, innan jakt- eller fiskerätt upplåts till annan, kunna bytas ut mot en föreskrift om att i dylika ärenden såsom representant för samerna skulle höras ordningsmannen i vederbörande lappby.¹³⁷

11.4.15. De jakt- och fiskesakkunnigas förslag om utvidgning av de bofastas rätt till jakt och fiske hade nära samband med renbeteslagstiftningen och hänsköts därför till behandling i samband med den då pågående revisionen av renbeteslagen, som resulterade i 1928 års renbeteslag.¹³⁸ Förslagen blev dock inte förverkligade.¹³⁹

11.4.16. Frågan om ett bättre tillgodogörande av kronans fiskevatten och jakten i lappmarken har i 1915-års jakt- och fiskesakkunnigas efterföljd även senare i många sammanhang aktualiserats i lagstiftningsarbetet. Så har skett bl.a. i SOU 1939:28 (Fiskevattensutredningens betänkande med förslag rörande ett

¹³⁵ S. 87 f.

¹³⁶ SOU 1923:58 s. 70.

¹³⁷ SOU 1923:58 s. 80 ff.

¹³⁸ Prop. 1927:121 s. 5 f.

¹³⁹ Prop. 1928:43 s. 172. Förslagen, som vidarebefordrats av kommittén, upptogs inte av den sakkunnige. 68

ändamålsenligt utnyttjande av kronans fiskevatten)¹⁴⁰, SOU 1952: 13 (Betänkande angående vissa fiskerättsliga förhållanden inom lappmarkerna)¹⁴¹ samt SOU 1968:16 (Rennäringen i Sverige, betänkande avgivet av 1964 års Rennäringsakkunniga).¹⁴²

11.5. 1927 års jaktlag

11.5.1. Genom 1927 års jaktlag avskaffades de sista resterna av den allmänna jakträtten på statens marker, nämligen jakträtten på oavvittrad mark. Som skäl anfördes att det inte längre fanns någon oavvittrad mark i Lappmarkerna. Därigenom ansågs också eventuell otydlighet beträffande allmänhetens rätt till jakt och fiske på statens marker undanröjd.

11.6. Statens jakträtt på egen mark

11.6.1. Det finns inte något tvivel om att staten enligt allmänna regler ansetts ha jakträtt på egen mark. Enligt 1808 års jaktstadga skulle jakten på bl.a. kronoallmänningar och all annan Kungl. Maj:t och kronan tillhörig odisponerad jord tillkomma Konungen. I 1808 års jaktstadga räknades olika kategorier av statliga befattningshavare upp, vilka tillerkändes jakträtt på respektive mark.¹⁴³

11.6.2. Den förutnämnda förordningen den 8 november 1912 angående grunderna för tillgodogörande av kronans jakträtt, utfärdades i anslutning till den samtidigt beslutade jaktlagen. Därigenom överfördes den allmänna jaktlagstiftningens bestämmelser om utnyttjande av statens marker från den civilrättsliga till den ekonomiska lagstiftningen. Föreskrifterna i förordningen var hämtade från 1864 års jaktstadga. Enligt förordningen skulle Konungens jakträtt kunna utnyttjas, förutom av Konungen själv, på uppdrag av Konungen på visst sätt av chefen för hans hovjägeristat med följe, och chefen för domänstyrelsen samt personal vid skogsstaten m.fl. Det kunde också ankomma på domänstyrelsen att upplåta jakträtt på statens marker till tredje man.

11.6.3. Statens jakträtt enligt 1864 års jaktstadga begränsades emellertid av allmänhetens rätt att jaga fritt på oavvittrad mark och kronoöverloppsmark, en rätt som visserligen minskade till omfattningen genom 1912 års jaktlag och som

¹⁴⁰ S. 7-11.

¹⁴¹ S. 120-131.

¹⁴² S. 189-195.

¹⁴³ Kammarkollegiets yttrande s.6.

avskaffades slutligt 1927. Som en ytterligare begränsning framstod samernas jakträtt enligt renbeteslagen.

- 11.6.4. Statens jakträtt på egen mark beskrivs i proposition 1991:92:134 om riktlinjer för överföring av verksamheten vid domänverken till aktiebolagsform. Där redovisas omfattningen av konungens jakträtt.

"Sedan lång tid tillbaka har konungen haft jakträtten på kronans mark i skiftande omfattning. Det äldsta stadgandet om detta finns i konungabalken i Magnus Erikssons allmänna landslag från 1351.

Numera regleras frågan i Kungl. Maj: ts kungörelse (1927: 437) angående grunder för tillgodogörande av kronans jakträtt. I den kungörelsen ges bestämmelser om vem som får utöva jakträtten på kronans mark. Enligt dessa bestämmelser utövas jakträtten på en betydande del av marken av konungen. Detta gäller på två typer av mark. Den första typen är sådan mark som ställts till konungens egen disposition, nämligen hägnade jaktparker och djurgårdar, mark som hör till de kungliga lustslotten samt andra lägenheter som ställts till konungens egen disposition. Den andra typen av mark utgörs av kungsgårdar, kungsängar, kronoparker, skog som undantagits vid utarrendering av kronans jordbruksegendomar, kronans övriga odisponerade mark samt de skogar som anslagits till understöd åt bergshandlingen och sågverksrörelsen. Nämnade kungörelse föregicks av en kungörelse den 8 november 1912 med i stort sett samma innehåll."¹⁴⁴

- 11.6.5. De marker på vilka kungen disponerade jakträtten förblev i statens ägo. Det samma gällde av hänsyn till renskötseln marken ovanför odlingsgränsen. Departementschefen redogjorde för bakgrunden och skälen till detta på följande sätt:

"På den mark som domänverket förvaltar gäller som huvudregel att verket utövar markägarens rätt att upplåta nyttjanderätt till marken.

Rennäringslagen innehåller emellertid bestämmelser som både inskränker möjligheten att upplåta nyttjanderätt och som sätter den nyss nämnda huvudregeln ur kraft enligt följande.

På sådan kronomark ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition får nyttjanderätt upplåtas endast om det kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln. Avser upplåtelse rätt till jakt eller fiske, vilket i det här sammanhanget är den viktigaste typen av upplåtelse, krävs dessutom att upplåtelsen är förenlig med god jaktvård eller fiskevård och kan ske utan besvärande intrång i samebymedlemmarnas rätt till jakt och fiske.

Länsstyrelsen i stället för domänverket beslutar om de flesta typerna av upplåtelse, framför allt rätt till jakt och fiske, på den mark som domänverket förvaltar ovanför odlingsgränsen.

...

¹⁴⁴ Prop. 1991/92:134 s. 32.

På grund av de speciella förhållanden som sålunda råder ovanför odlingsgränsen anser jag att den marken bör kvarbli i statens ägo. Liksom i dag bör befogenheten att upplåta nyttjanderätt utövas av länsstyrelsen.”¹⁴⁵

11.7. *Regleringen av jakten efter älg*

11.7.1. Enligt uppgifter i Jakt- och fiskerättsutredningens betänkande, SOU 2005:116, hade inom renskötseområdet ripjakten fram till 1960-talet störst ekonomisk betydelse, medan numera älgjakten är viktigast.¹⁴⁶

11.7.2. Av 33 § i 1987 års jaktlag framgår att jakt efter älg får ske endast efter licens av länsstyrelsen och inom ett område som länsstyrelsen har registrerat (licensområde). Ett licensområde skall vara av sådan storlek och beskaffenhet i övrigt att det är lämpat för älgjakt. Inom särskilda älgskötseområden får jakten efter älg dock ske utan licens (3 § jaktförordningen).

11.7.3. I propositionen till 1987 års jaktlag anförde departementschefen bl.a. följande¹⁴⁷.

”Jag anser i likhet med beredningen att det föreslagna älgjaktssystemet bör gälla också för jakten inom renskötseområdena. Det är självfallet angeläget från älgvårdssynpunkt att älgjakten också inom dessa områden bedrivs som en produktionsanpassad jakt. Det ligger också ett stort värde i att få en för hela landet enhetlig ordning för älgjakten. Av mycket stor betydelse är också att det för älgjakten kommer att gälla sådana regler att den kan genomföras på ett från säkerhetssynpunkt fullgott sätt.

Naturvårdsverket har utarbetat ett förslag till åtgärder för att göra det möjligt att tillämpa den föreslagna nyordningen för älgjakten även inom områdena där det bedrivs renskötsel. Även rennäringkommittén har i sitt betänkande (SOU 1983:67) Rennäringens ekonomi tagit upp vissa frågor om samernas älgjakt. Förslagen har remissbehandlats.

De nuvarande jaktliga förhållandena inom renskötseområdena kan kortfattat beskrivas på följande sätt. Medlem i sameby får jaga på utmark inom de delar av byns betesområde som hör till renbetesfjällen eller lappmarkerna, när renskötsel är tillåten där. Denna jakträtt, som givetvis är underkastad de begränsningar som följer av jaktlagstiftningen, gäller på både statlig och privat mark. Av intresse för älgjakten är i första hand dels markerna på renbetesfjällen i Jämtlands län och ovanför odlingsgränsen i Västerbottens och Norrbottens län, dels de marker nedanför odlingsgränsen i de båda sistnämnda länen där renskötsel får bedrivs året runt. Den jakträtt som tillkommer medlemmarna i en sameby ingår i den bruksrätt som renskötselrätten utgör. Emellertid har samerna inte ensamrätt till jakten. Markägaren har den jakträtt som följer med äganderätten till marken och samerna kan till stöd för sin jakträtt hänvisa till att den ingår i renskötselrätten.

¹⁴⁵ Prop. 1991/92:134 s.35 f.

¹⁴⁶ S. 121 och s. 132.

¹⁴⁷ Prop. 1986/87:58 s. 45 – 48.

Såvitt gäller markerna på renbetesfjällen och markerna ovanför odlingsgränsen kan enligt rennäringslagen lantbruksnämnden besluta om upplåtelse av markägarens jakträtt på kronomarken. En förutsättning för en sådan upplåtelse är att den kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln. Vidare krävs att upplåtelsen är förenlig med god jaktvård och kan ske utan besvärande intrång i samernas rätt till jakt. Det sistnämnda innebär bl.a. att upplåtelsen inte får avse en ensamrätt till jakt inom ett visst område som utesluter samernas rätt att jaga inom samma område. Den avgift som bestäms vid upplåtelsen tillfaller till hälften samefonden och till hälften samebyn. Nedanför odlingsgränsen förvaltas kronomarken av domänverket. För domänverkets upplåtelse gäller inte de nyssnämnda restriktionerna av hänsyn till rennärigen.

Inom betesområdena ovanför odlingsgränsen finns också privatägd mark. I Västerbottens län är ungefär en tredjedel av marken ovanför odlingsgränsen i enskild ägo. Motsvarande andel i Norrbottens län är ungefär en tiondel. Också inom de enskilt ägda markerna på ömse sidor om odlingsgränsen finns en "dubbel jakträtt".

Det förhållandet att varken samerna, de nyttjanderättshavare till vilka lantbruksnämnden resp. domänverket har upplåtit jakt eller de privata markägarna har en oinskränkt jakträtt inom sina respektive jaktområden innebär särskilda problem vid en övergång till enbart licensjakt. Naturvårdsverkets förslag bygger i huvudsak på att det görs en geografisk uppdelning så att de skilda kategorierna jägare tilldelas egna licensområden med en för varje område bestämd tilldelning. I stället för en sådan geografisk uppdelning skall det kunna tillämpas skilda jakttider för de olika jägarkategorierna, om en sådan fördelning visar sig lämpligare. I förslaget ingår att staten skulle lösa in samernas rätt all jaga på privat mark. Den delen av förslaget har mötts av kritik.

Rennäringskommittén har i sitt betänkande anfört att de beslut som kan krävas till följd av en ny ordning för älgjakten inom renskötselområdena bör fattas på central nivå i de fall besluten inbegriper en tolkning av innebörden i samernas jakträtt.

Jag kan i huvudsak ansluta mig till naturvårdsverkets förslag i fråga om den fördelning av jakten som bör ske mellan samer och övriga jakträttshavare. Förslaget att lösa in samernas rätt att jaga på privat mark kan jag dock inte biträda. Enligt min mening bör licensjakten efter älg inom renskötselområdena anpassas till de rättigheter som tillkommer samerna enligt rennäringslagen. Jag vill erinra om att för den som, enligt huvudregeln om jordägarens jakträtt eller på grund av en upplåtelse, har jakträtt inom renskötselområdet är den rätten mera begränsad än den jakträtt som tillkommer jordägare och nyttjanderättshavare i allmänhet.

Mot bakgrund av vad jag nu har anfört föreslår jag ett system som innebär att licensområdena får överlappa varandra på samma sätt som jakträtten gör.

För de samebyar som har betesrätt ovanför odlingsgränsen, fjällsamebyarna, innebär detta att som licensområde för varje sameby inregistreras byns hela betesområde ovanför odlingsgränsen. Inom detta större licensområde registreras särskilda licensområden omfattande den privatägd marken. För registrering av betesområdet bör samebyn stå som sökande. Registreringen av privatmarken som licensområden sker på ansökan av markägarna.

Det ankommer på länsstyrelsen att besluta om registrering av licensområdena och om tilldelning av älg till respektive område. Det kan inte undvikas att dubbelregistreringen gör det svårare att bestämma tilldelningen. Länsstyrelsen är hänvisad till en skälighetsbedömning. Det som måste ske är en fördelning av den lokala älg tilldelningen för hela betesområdet ovanför odlingsgränsen mellan å ena sidan samebyn inklusive de nyttjanderättshavare som får tillstånd att jaga på kronomarken och å andra sidan jakträttshavarna på de pri-72

vata markerna. Denna fördelning leder till att jakträttshavarna på de enskilda markerna inte kan göra anspråk på att själva få hela den tilldelning som annars skulle svara mot deras markinnehav. Med andra ord skall samebyns tilldelning bestämmas dels med hänsyn till älgproduktionen på kronomarken, dels med hänsyn till att samerna också har rätt att jaga på den privatägda marken.

När länsstyrelsen har meddelat sitt tilldelningsbeslut får lantbruksnämnden besluta om upplåtelse av älgjakt på kronomarken. Nämnden får då bestämma dels vilka områden som skall upplåtas, dels hur stort antal och vilka slags djur som skall få skjutas inom dessa områden. Lantbruksnämnden måste på samma sätt som länsstyrelsen ta hänsyn till samernas jakträtt på de upplåtna områdena. Nyttjanderättshavarna får alltså skjuta ett mindre antal djur än vad som svarar mot de upplåtna områdenas storlek och kvalitet.

För att få en från säkerhetssynpunkt godtagbar jakt bör det undvikas att samerna jagar över hela sitt licensområde samtidigt med jaktlagen på upplåten kronomark och på privatmark. En lösning på problemet är att i samförstånd med samer och andra jakträttshavare göra en geografisk uppdelning. Det naturliga är i sådant fall att samerna jagar på den del av kronomarken som inte har upplåtits till andra jägare. Den andra möjligheten är att bestämma skilda jakttider för de olika jaktlagen. Det kan förutsättas att det i första hand blir fråga om att bestämma skilda jakttider för samerna och för nyttjanderättshavarna på kronomarken. Om samerna inte räknar med att kunna fälla hela sin tilldelning på kronomarken utanför de upplåtna områdena bör antingen samebyn eller lantbruksnämnden begära att länsstyrelsen beslutar om en uppdelning av jakttiderna. Det kan naturligtvis också bli nödvändigt att bestämma en jaktidsfördelning som omfattar även jaktlagen på den privata marken.

För de samebyar som får bedriva rensköttsel hela året nedanför odlingsgränsen, skogssamebyarna, innebär den föreslagna principiella lösningen att länsstyrelsen registrerar hela betesområdet som samebyns licensområde. Inom detta registreras dessutom licensområdet för domänverket och för de privata markägarna.

Inte heller för skogssamebyarnas del finns det någon beräkningsgrund som kan tillämpas vid bestämmande av samebyns älgfördelning. Del måste bli fråga om att ge byn en skälig tilldelning. De faktorer som bör vägas in vid denna skälighetsbedömning är bl.a. jaktens totala omfattning inom betesområdet och antalet medlemmar i samebyn. Skogssamebyns tilldelning får därefter räknas av vid bestämmande av tilldelningen till domänverket och de privata markägarna.

Även inom skogssamebyarna blir det nödvändigt att dela upp jakten mellan de olika jaktlagen. Del bör prövas om en överenskommelse mellan parterna kan träffas som innebär att ett visst jaktområde skall vara förbehållet samerna. En andra lösning är att tillämpa skilda jakttider. Exempelvis kan samebyn tilldelas två jaktperioder som får utgöra avbrott i jaktarendatorernas och de privata markägarnas jakt. Länsstyrelsens beslut i jaktidsfrågan bör meddelas i samband med tilldelningsbesluten. Givetvis bör länsstyrelsen ta skälig hänsyn till samernas önskemål när jakttiderna fördelas. Rennäringskommittén framhåller det angelägna i att tiden för samernas älgjakt förläggs så att det blir möjligt att på ett lämpligt sätt förena jakten med renskötset. Det får förutsättas att det dessutom blir nödvändigt att i samråd med samerna bestämma att deras tilldelning skall skjutas inom ett visst eller vissa områden inom byn. Det är möjligt att en sådan överenskommelse kan grundas på att samernas jakt under ett antal år bedrivs växelvis inom olika områden.

Inom ramen för den principiella lösning jag föreslår bör det vara möjligt att förhandlingsvägen klara ut olika praktiska problem. Jag vill understryka att jag med mitt förslag inte syftar längre än att lägga fast vissa principer som kan ligga till grund för överenskommelser

mellan berörda parter. Del bör ankomma på länsstyrelsen att svara för att nödvändiga överläggningar kommer till stånd. Som jag nyss nämnt utgör förslaget inte något hinder mot exempelvis en överenskommelse om att samerna skall ta ut sin älgutdelning inom ett eller flera avgränsade jaktområden inom samebyn. En sådan lösning kan kombineras med skilda jakttider så att också andra jaktlag kan jaga på området eller områdena. Sådana överenskommelser bör underlättas av att överläggningarna kan ske med utgångspunkt i ett system som förutsätter att alla berörda parter lämnar sitt bidrag till att jakten organiseras på ett lämpligt sätt. Jag vill återigen erinra om att det inte är fråga om annat än att ge ett reellt innehåll åt de rättigheter samerna redan är tillförsäkrade enligt rennäringslagen. Övergången till enbart licensjakt inom renskötselområdena kan komma att kräva viss tid under vilken det kan vara befogat att tillåta allmän jakt. Jag föreslår därför att det i övergångsbestämmelserna till den nya jaktlagen tas in ett bemyndigande som gör det möjligt att meddela sådana undantagsföreskrifter.

Jag har förutsatt att fjällsamebyarna liksom hittills kommer att bedriva all älgjakt ovanför odlingsgränsen. Del finns emellertid inte något principiellt hinder mot att även nedanför odlingsgränsen tillämpa den förordade ordningen med "dubbelregistrering" av licensområden. Skulle en sådan jakt bli aktuell bör den tas upp till diskussion och övervägande i varje enskilt fall."

- 11.7.4. I det av 1987 års jaktlag etablerade systemet för fördelningen av licenser för jakten på älg, tas skälig hänsyn till samernas intressen. I Jakt- och fiskerättsutredningens slutbetänkande, SOU 2005:16 lämnas en redogörelse för tillämpningen av bestämmelserna om s.k. dubbelregistrering av älgjaktsområden enligt följande.

"Jakt efter älg får enligt jaktlagen huvudsakligen endast ske efter licens av länsstyrelsen. I förarbetena till lagen anges att licensjakten efter älg inom renskötselområdet bör anpassas till de rättigheter som tillkommer samerna enligt rennäringslagen. Det framgår vidare att hela åretruntmarken i en sameby bör registreras som licensområde för älgjakt. Inom detta större licensområde registreras särskilda licensområden omfattande markägarnas mark. Följden blir en s.k. dubbelregistrering.

Länsstyrelsen beslutar vidare också om det antal älgar som varje licensinnehavare får skjuta. När det gäller fördelningen av älg på mark som både samebymedlemmar och markägare har licens till är länsstyrelsen hänvisad till en skälighetsbedömning. De faktorer som enligt förarbetena till jaktlagen skall beaktas är jaktens totala omfattning och antalet samebymedlemmar. Tilldelningen har prövats rättsligt. Länsstyrelsen i Norrbotten tilldelade för 2001 års jakt Talma sameby 11 vuxna älgar och 11 kalvar, vilket motsvarade 25 % av det totala antalet tilldelade djur. I målet anförde länsstyrelsen att tilldelningen skett efter en skälighetsbedömning samt att procenttilldelningen varierade för olika samebyar. Samebyn överklagade och gjorde gällande att den hade rätt till samtliga älglicenser på kronomark samt till 50 % på den privata marken inom samebyns betesområde. Länsrätten beslutade att samebyn skulle tilldelas 50 % av samtliga jaktlicenser i området, dvs. samebyns betesområde. Kammarrätten fastställde i dom den 23 september 2003 länsstyrelsens tidigare

beslut. Rätten hänvisade till att länsstyrelsens beslut var i linje med tidigare beslut, för vilka prövningstillstånd i kammarrätten inte tidigare beviljats.¹⁴⁸

- 11.7.5. Enligt uppgifter lämnade av Jakt- och fiskeutredningen gällde följande beträffande tilldelningen av älg. Samebyarna på renbetesfjällen i Jämtland disponerar 80 % av arealen och får 72 % av tilldelningen av älg. I Västerbottens län disponerar samebyarna på den statliga marken ovanför odlingsgränsen ensamma 32 % av den produktiva marken, men har de en tilldelning på 23 % av den totala tilldelningen (här får dock älg jagas endast under 16 dagar). Denna siffra är dock beräknad med hänsyn till att även privata markägare har tilldelning. Statens och samebyarnas tilldelning var för år 2003 sammantaget 750 älgar. 300 av dessa, motsvarande 40 %, tillföll samebyarna. I Norrbottens län har samebyarna ovanför odlingsgränsen ensamrätt till jakten på 77 % av den totala arealen, vilket har uppgetts motsvara 50 % av den produktiva marken, och en tilldelning av älg som motsvarar 40 % av den totala tilldelningen. Om man bortser från de privata markägarnas tilldelning av älg uppgick samebyarnas tilldelning till 50 %. Av statens och samebymedlemmarnas samlade jakträtt tillfaller således i dessa tre län 72, 40 respektive 50 % av älgarna samebymedlemmarna.¹⁴⁹

12. KOMMENTARER TILL MATERIALET

12.1. *Urminnes hävd till renskötsel*

- 12.1.1. Staten har i det föregående beskrivit bakgrunden till deklarationen i 1 § rennäringslagen, att renskötselrätten tillkommer den samiska befolkningen på grund av urminnes hävd. Visserligen förekom inte begreppet urminnes hävd i tidigare rennäringslagstiftning, men Högsta domstolen uttalade i skattefjällsmålet att renskötselrätten tillkommer den samiska befolkningen på grund av urminnes hävd, och lagstiftaren har låtit sig inspireras av detta och (1993) upptagit en deklaration härom i lagtexten.
- 12.1.2. Staten har också redogjort för Gränsdragningskommissionens uttolkning av begreppet urminnes hävd till renskötsel. Gränsdragningskommissionens slutsats var att denna typ av urminnes hävd är en rättighet av särskilt slag, som i vissa avseenden skiljer sig från den urminnes hävd som tidigare fanns reglerad

¹⁴⁸ SOU 2005:116 s. 54.

¹⁴⁹ SOU 2005:116 s. 198 f.

i den äldre jordabalken men som inte har någon motsvarighet i den nya jordabalken. När Samebyn i målet gör gällande, att urminnes hävd till renskötsel är en särskild typ av rättighet, ligger argumenteringen nära Gränsdragningskommissionens resonemang.

12.1.3. Staten är införstådd med att urminnes hävd till renskötsel är något annat än urminnes hävd enligt äldre jordabalken. Man kan mot den bakgrunden ifrågasätta om det är en lämplig terminologi att beteckna samernas sedvanerätt till renskötsel som "urminnes hävd". Den valda terminologin skapar svårigheter, om man samtidigt menar att rekvisiten för urminnes hävd till renskötsel är andra än rekvisiten för urminnes hävd enligt den äldre jordabalken. Staten väljer därför att i detta sammanhang för sin del tala om *sedvanerätt till renskötsel*, snarare än om urminnes hävd.

12.2. Kollektiv rätt och individuell rätt

12.2.1. Redan i 1751 års kodicill var det "lapparnas" rätt till renskötsel som bekräftades. Fråga var alltså om en rätt som anknöts till folkgruppen som sådan. Samma kollektiva begrepp återkommer i 1883 års internationella lag och i 1886 års renbeteslag. 1886 års lag innebar dessutom en förstärkning av det kollektiva inslaget i renskötelsen, genom att renskötelsen skulle organiseras i lappbyar, låt vara att detta sågs som en återgång till ett tidigare läge.

12.2.2. Också senare tiders renbeteslagstiftning har behållit och snarast förstärkt det kollektiva inslaget i renskötelsen. I 1928 års lag gjordes visserligen en begränsning i samernas renskötselrätt, i det att för renskötselrätt uppställdes krav, inte endast på samisk härkomst, utan också på att vederbörandes fader eller moder eller någon av dessas föräldrar såsom stadigvarande yrke bedrivit renskötsel eller biträtt däri. Denna begränsning upptogs till en början också i 1971 års lag, som också i rennäringens intresse ytterligare förstärkte det kollektiva inslaget i lappbyarnas organisation.

12.2.3. Genom lagändring 1993 infördes emellertid de regler som nu gäller och som innebär att renskötselrätten såsom grundad på "urminnes hävd" (d.v.s. sedvanerätt) tillkommer den *samiska befolkningen*, visserligen med den begränsningen att renskötselrätten endast får utövas av medlem i sameby.

12.2.4. Trots det individuella inslag som 1928 års lag införde genom anknytning av renskötselrätten till sådana familjer som redan sysslade med renskötsel, är det tydligt att renskötselrätten alltsedan 1886 års renbeteslag förbehållits den samiska befolkningen som *en kollektiv rättighet*, vilket också är naturligt med

tanke på att den nomadiserande renskötelsen av ålder varit utmärkande just för *den samiska befolkningen*.

12.2.5. Den kollektiva karaktären på renskötserätten framträder i olika sammanhang tydligt, inte minst i motiven till 1971 års rennäringslag, där departementschefen i propositionen betonade att *ersättning för intrång i renskötserätten* inte - på det sätt som Justitieombudsmannen föreslagit - borde helt tillfalla den berörda samebyn, utan istället skulle fördelas mellan denna och samefonden. Renskötserätten är nämligen, förklarade departementschefen, en rätt som tillkommer samer i allmänhet som en för folkgruppen kollektiv rätt och inte enbart en särskild sameby eller dess medlemmar, något som är av grundläggande betydelse för frågan vem som i själva verket är skadelidande. Den del av ersättningen som tillfaller samefonden blir ett skydd för den kollektiva rätten, medan den del som tillfaller samebyn tjänar som personlig ersättning för dem som vid skadetillfället driver renskötsel inom samebyn. Att i fall av skada som avser all framtid tillföra samebyn skadeersättningen i dess helhet skulle enligt departementschefen innebära att kollektivtillgången överfördes till personlig förmögenhet.

12.2.6. Staten anlägger i den nu föreliggande tvisten ett liknande synsätt, i det att staten gör gällande att Samebyn inte har talerätt¹⁵⁰, därför att den kollektiva rätt till jakt och fiske som följer av renskötserätten inte tillkommer Samebyn utan den samiska befolkningen. Härmed sammanhänger att Samebyns rätt till Området inte är en civilrättslig rätt, eftersom den grundas på ett administrativt beslut av länsstyrelsen (numera Sametinget) i enlighet med en särskild bestämmelse i rennäringslagen.

12.3. *Rätt till jakt eller fiske på grund av sedvana*

12.3.1. Av den föregående redogörelsen framgår att samernas levnadssätt varierat över tiden. Fram till 1600-talet var den baserad på jakt, fiske och ett mindre antal renar, där varje familj rörde sig över ett begränsat område. Under 1600-talet blev emellertid nomadiserande renskötsel en dominerande näring. Därefter har renskötseln i flera steg blivit alltmera extensiv, en tendens som förstärkts inte minst under 1900-talet.

¹⁵⁰ Se ovan 2.4.

- 12.3.2. De renskötande samernas behov av jakt och fiske för sin försörjning måste antagas ha förändrats i takt med förändringarna i renskötselns förhållanden. Under den tid då samernas näringar var huvudsakligen jakt och fiske på begränsade områden var deras beroende av dessa näringar stort och deras lokala anknytning till marken stark. Allteftersom renskötseln blivit en alltmera dominerande försörjningskälla och alltmera extensiv, har samernas beroende av jakt och fiske minskat och deras anknytning till marken blivit svagare.
- 12.3.3. De renskötande samerna har alltid utgjort, och utgör alltjämt, en mycket liten grupp av människor. Enligt de beräkningar som gjordes av 1964 års rennärings-sakkunniga uppgick antalet egentliga renskötare 1880 endast till 1 169 personer, innebärande att, inklusive familjemedlemmar och arbetspersonal 4 456 personer då försörjdes helt av renskötsel.¹⁵¹ På 1920-talet beräknades antalet samer totalt till 8 129 personer, varav 2 775 personer, eller omkring 34 %, var att hänföra till renskötande.¹⁵² År 1950 beräknas endast 2 577 personer har varit försörjda helt av renskötsel, bedriven av 840 samer.¹⁵³ 1971 beräknades antalet samer till totalt omkring 20 000 personer, varav 2 500, motsvarande ca 700 familjer, sysslade med renskötsel.¹⁵⁴ Omkring det senaste sekelskiftet – år 2 000 – hade antalet renskötare och anställda minskat till 523 personer. – Renantalet har över perioden 1880-2000 varierat mellan drygt 150 000 och närmare 300 000 renar, med en aktuell siffra kring 250 000 renar.¹⁵⁵
- 12.3.4. Renskötselrätten, d.v.s. främst de renskötande samernas rätt att låta sina renar beta på annans mark, grundas på att de renskötande samerna enligt gammal sedvana strövat med sina renar över renskötselområdet och i anslutning därtill jagat och fiskat till underhåll för sig och sina renar. Vid en bedömning av innehållet i samernas renskötselrätt måste fasthållas att vad sedvanerätten ger de renskötande samerna rätt till är att tillfredsställa sina egna och renarnas behov, och att det således är deras *behov* som styr omfattningen av deras rättigheter. Behovet kan variera över tiden och även variera lokalt, beroende på var renarna uppehåller sig.

¹⁵¹ SOU 2006:14 s. 85.

¹⁵² Prop. 1928:43 s. 44.

¹⁵³ SOU 2006:14 s. 86.

¹⁵⁴ Prop. 1971:51 s. 1. Jfr ovan 6.5.1.

¹⁵⁵ SOU 2006:14 s. 88.

- 12.3.5. Renskötseområdet omfattar totalt ca en tredjedel av Sveriges yta.¹⁵⁶ Uppgift saknas om storleken på åretruntmarkerna, men även dessa har uppenbarligen betydande utsträckning. Mot bakgrund härav och med hänsyn till det ringa antalet renskötande samer är det svårt att föreställa sig att samernas sysslande med jakt och fiske skulle varit så intensivt att det, med undanträngande av statens rätt som markägare, på grund av sedvanerätt kunnat utvecklas till ensamrätt till jakt och fiske på området ovan odlingsgränsen. Härtill kommer att det av utredningen framgår att samerna ingalunda varit ensamma om jakten och fisket, vare sig före eller efter den första renbeteslagen.
- 12.3.6. Påfallande är också att jakten och fisket, såvitt framgår av förarbetena till rennäringslagstiftningen, inte i lagstiftningsarbetet varit föremål för stridigheter i någon större omfattning. Bortsett från frågan om upplåtelse av rätt att jaga eller fiska till tredje man, har jakt- och fiskefrågorna praktiskt taget inte avsatt några spår i förarbetena till denna lagstiftning.
- 12.3.7. Slutsatsen är att det inte finns någon faktisk grund för ett påstående om att samer jagat och fiskat på områdena ovan odlingsgränsen i sådan omfattning att de *generellt och permanent* kunnat undantränga staten från dess jakt- eller fiskerätt i egenskap av markägare.
- 12.3.8. Statens inställning till påståenden om jakträtt eller fiskerätt, baserad på sedvanerätt, är vidare, att 1886 års renbeteslag kodifierade samernas då befintliga rättigheter till jakt och fiske. Staten bestrider att sedvanerätt till jakt eller fiske inom renskötseområdet överhuvudtaget kunnat därefter utvecklas vid sidan av rennäringslagstiftningen.
- 12.4. *Statliga dispositioner till skydd för rennäringen*
- 12.4.1. Som framgått av utredningen har staten redan i ett tidigt skede erkänt och skyddat rennäringen och samernas behov, när dessa löpt risk att skadas av konkurrerande intressen. Ett tidigt uttryck härför är första kodicillen till 1751 års gränstraktat med Norge och uppdragandet av den s.k. lappmarksgränsen vid ungefär samma tid. Området ovanför (väster om) lappmarksgränsen skulle reserveras för samernas renskötsel, ett projekt som dock inte var framgångsrikt. Skattefjällsbrevet 1841 ger uttryck för samma ambition. I 1850 års avvittningsstadga talades om en odlingsgräns med samma syfte. Efter ett nytt initia-

¹⁵⁶ SOU 2006:14 s. 73.

tiv i riksdagen 1867 återkom frågan i 1873 års avvitringsstadga för Norrbotten och Västerbotten, och en odlingsgräns fastställdes slutligt år 1890. 1883 års internationella lag och den underliggande konventionen bekräftade i kodificerats andasamernas rätt till renbete oberoende av riksgränsen, och 1886 års renbeteslag bekräftade och definierade samernas rätt till renbete med tillhörande jakt- och fiskerättigheter.

- 12.4.2. I 1886 års lag talades med avseende på samernas rätt att jaga och fiska om för samerna "avsatta land och sådana områden ... som för dem bibehållas".¹⁵⁷ 1895 års lappkommitté föreslog en redaktionell ändring, som innebar att dessa områden istället angavs ha anvisats samerna "till uteslutande begagnande". Någon ändring i sak var således inte avsedd.¹⁵⁸ Det handlade i båda fallen om att beskriva de *områden*, på vilka nybyggen fortsättningsvis inte skulle få anläggas. Uttrycket har inte någon betydelse för innehållet i samernas rättigheter, som bestämts av sedvanerätten och uttömmande kodifierats i lagstiftningen.
- 12.4.3. Utgångspunkten för statens dispositioner till rennäringens skydd och främjande har hela tiden varit att nya avvägningar kan göras mellan olika konkurrerande intressen, under förutsättning att dessa inte inkräktar på samernas på sedvanerätten grundade rättigheter till bl.a. jakt eller fiske. Vid den avvägningen är emellertid att märka att det är samernas aktuella behov av jakt och fiske för sin försörjning som skall beaktas.
- 12.4.4. Denna politik har i princip fullföljts under 1900-talet, och en avvägning mellan olika konkurrerande intressen har aktualiserats i olika sammanhang. Här märks exempelvis de överväganden och förslag som gjordes av 1915 års jakt- och fiskesakkunniga, innebärande att den bofasta befolkningen och vissa stats-tjänstemän skulle få ökade befogenheter att jaga och fiska parallellt med samerna. De sakkunniga ömmade också för sportfisket, ett tidigt uttryck för den ökning av allmänhetens rekreationsbehov som i hög grad kommit att präglade senare hälften av 1900-talet. 1937 års fiskevattensutredning, 1946 års utredningsman, 1949 års jaktutredning och 1964 års rennäringssakkunniga var inne på liknande tankegångar, innebärande att den statliga marken i norr borde kunna utnyttjas bättre.

¹⁵⁷ Se ovan 4.5.10.

¹⁵⁸ Se ovan 12.4.2 och 1895 års lappkommitté s. 69.

- 12.4.5. I linje med detta ligger också att departementschefen i förarbetena till 1971 års rennäringslag vägrade att utreda ett samiskt förslag om ensamrätt för samerna till jakt och fiske.
- 12.4.6. Mot den bakgrund som här beskrivits är det också tydligt att Samebyns påstående, att staten först 1987 givit uttryck för att staten har egen jakt- och fiskerätt på områdena ovanför odlingsgränsen, saknar fog. Se vidare 13.2.3-6 och 13.3.4.
- 12.4.7. Man måste alltså noga skilja mellan sådana inslag i lagstiftningen som syftat till att bekräfta eller definiera den samerna tillkommande renskötselrätt med var därtill hör, som grundas på sedvana, och statliga dispositioner som i första hand syftat till en gränsdragning mellan sådan mark som skulle vara tillgänglig för odling och sådan som skulle reserveras för renskötsel, men faktiskt till en början också inneburit att samerna blivit ensamma om jakten och fisket. Det närmare innehållet i samernas sedvanerätt har lagstiftaren dock aldrig preciserat på annat sätt än att samerna tillerkänts rätt att bedriva renskötsel inom vissa områden under vissa tider - inklusive rätt till skogsfång, jakt och fiske - eller kunnat precisera på annat sätt än som en rätt att på renskötselområdet med vissa begränsningar ta skog, jaga och fiska, eftersom sedvanan varit i viss mån obestämd såväl lokalt som över tiden.
- 12.5. *Kommentar till Jakt- och fiskerättsutredningens slutsatser*
- 12.5.1. Jakt- och fiskerättsutredningen drog slutsatsen att samernas jakt- och fiskerätt är "likvärdig" med statens, och således inte "underordnad" denna. Utredningen vågade sig också på antagandet att sameby medlemmarnas andel av jakt- och fiskerätten på den statliga marken ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjäl- len är "minst lika stor som markägarens". Tre av de till utredningen knutna experterna kom dock till ett helt annat resultat.
- 12.5.2. Staten konstaterar att utredningens slutsatser vilar på osäkert underlag. Samernas rätt till jakt och fiske är en del av renskötselrätten. Den härleds inte från staten i dess egenskap av markägare, utan är en självständig rätt, eftersom den grundas på sedvanerätt. Staten som markägare måste tåla det intrång som samernas rätt till jakt och fiske innebär. Att uttrycka detta med att samernas rätt är "likvärdig" med statens är dock inte någon adekvat beskrivning av förhållandena.
- 12.5.3. Vad beträffar omfattningen av samernas jakt- och fiskerätt, grundad på sedvana, är den i enlighet med det ovanstående grundad på de renskötande sa-

mernas behov, som kan variera både lokalt och över tiden. Samernas rätt är därutöver skyddad på grund av statliga dispositioner. Under förutsättning att staten tar skälig hänsyn till den sedvanrätt som tillkommer samerna med avseende på jakt och fiske, vilket sker, finns det därför utrymme för staten att tillgodose även andra intressen. Jakt- och fiskerättsutredningens påstående, att samernas jakt- och fiskerätt är "minst lika stor som statens", är mot den bakgrunden missvisande.

13. STATENS GRUNDER FÖR BESTRIDANDE I SAK

13.1. *Inledning*

13.1.1. Staten utvecklar nedan under särskilda rubriker sina grunder för bestridandet av Samebyns talan. Först behandlas Samebyns grunder för yrkandet om fastställande av ensamrätt till jakt och fiske. Det handlar här dels om ett påstående om att ensamrätt till jakt och fiske följer av en tolkning av rennäringslagen, dels om ett påstående om att ensamrätt till jakt och fiske följer av urminnes hävd. Därefter behandlas Samebyns påstående, att rennäringslagens regler om upplåtelse av rätt till jakt och fiske till tredje man strider mot grundlagens och Europakonventionens diskrimineringsförbud, vilket utgör grunden för yrkandet om fastställande av förfoganderätt.

13.2. *Tolkningen av rennäringslagen*

13.2.1. Samebyn påstår att dess ensamrätt till jakt och fiske på Området följer direkt av rennäringslagen och att lagen är ett erkännande av samernas ursprungliga och hävdvunna ensamrätt till jakt och fiske på kronomark ovan odlingsgränsen (punkt 2.1.1 i)). Samebyn utvecklar sitt påstående främst i punkterna 4.1.1-11, 4.2.1 och 4.2.25. Staten kommenterar detta påstående på följande sätt.

13.2.2. 1971 års rennäringslag måste på sedvanligt sätt tolkas med ledning av förarbetena och förekommande rättspraxis. Eftersom lagens reglering baseras på tidigare lagstiftning och ytterst på 1886 års renbeteslag, måste motiven till den lagen vara en viktig rättskälla. Av betydelse vid tolkningen blir därför också den rättsliga miljö, i vilken 1886 års lag tillkom.

13.2.3. En utgångspunkt för 1886 års lagstiftare var att samernas rätt till renbete på statlig och privat mark grundades på gammal sedvana men att den var obestämd till sitt innehåll och behövde preciseras genom lagstiftning. Rätten till skogs fång till husbehov och rätten att jaga och fiska betraktades som birättig-

heter till renskötselrätten. Departementschefen karakteriserade lagförslaget som en kodifikation av vad som redan gällde på grund av spridda lagstadganden och gammal sedvana.

- 13.2.4. Då lagförslaget remissbehandlades i Högsta domstolen framhöll vissa av dess ledamöter att det inte lät sig förena med naturen av den rätt lapparna ägde, att för renskötels behov begagna mark, som ostridigt var kronans tillhörighet, att lapparna upplät rätt till bete, jakt eller fiske till bofasta, om lapparna inte undantagsvis kunde grunda sådan rätt på upplåtelsebrev, och att frågan om upplåtelsebestämmelsen därför inte hörde till civillagens område. Denna uppfattning mötte ingen gensaga av departementschefen i propositionen, som dock ansåg att bestämmelserna om upplåtelse ändå borde tas med i lagen. Innebörden av detta var att reglerna om upplåtelse av rätten till bl.a. jakt och fiske på de aktuella områdena egentligen inte hörde hemma i renbeteslagen, eftersom de avsåg upplåtelse av statens rätt till jakt och fiske.
- 13.2.5. Under Riksdagens behandling av lagförslaget framhöll utskottet att lapparnas rätt inte var någon äganderätt utan endast en nyttjanderätt till det omfång som bestämdes av villkoren för renskötels bedrivande samt att vad som därtill inte erfordrades borde falla utom gränsen för denna rätt. Det borde därför inte ligga i lapparnas fria skön att upplåta rätt till bete, jakt eller fiske åt bofasta. Om det fanns större tillgång än som behövdes så borde den myndighet som hade högsta tillsynen över lappväsendet inom länet och var i tillfälle att mera i stort överblicka lapparnas behov, som skulle förfoga över den överskjutande tillgången. Därför skulle det ankomma på Konungens Befallningshavande att besluta om upplåtelse, där sådan kunde ske utan skada för lapparna.
- 13.2.6. Således finns i förarbetena till 1886 års lagstiftning tydliga uttalanden om att samerna endast hade nyttjanderätt till marken till det omfång som krävdes för renskötels behov, och att det var upplåtelse av statens jakt- och fiskerätt i dess egenskap av markägare som reglerades. I förarbetena till 1870- och 1880-talets lagstiftning finns däremot inte något uttryck för att samerna ansetts ha exklusiv rätt till jakt och fiske på renskötelsområdet. Detta gäller såväl 1873 års avvitringsstadga som 1883 års internationella lag och 1886 års renbeteslag.
- 13.2.7. Bestämmelserna i 1886 års renbeteslag om samernas rätt till jakt och fiske har i stort sett oförändrade upptagits i lagens efterföljare och även i den nuvarande 1971 års rennäringslagen. Inte heller i dessa sammanhang finns något uttryck för att samernas rätt till jakt och fiske ansetts vara ensamrätt. Påfallande är

att departementschefen i förarbetena till 1971 års lagstiftning, sedan samiska intressen framfört anspråk på ensamrätt till jakt och fiske, vägrade att ompröva frågan om samernas rätt till marken.

- 13.2.8. Rennäringslagstiftningens syfte har varit och är att skydda och stödja rennäringen, men den kan inte tolkas så att staten avstått från möjligheten att i sin egenskap av markägare i framtiden göra förnyade avvägningar mellan olika konkurrerande intressen. I lagstiftningsprocessen har i många olika sammanhang ställts krav på effektivare användning av den statliga marken i norr. Vid tiden för 1971 års rennäringslag var det tydligt att friluftslivets behov trängde sig på. Någon förnyad intresseavvägning gjordes dock inte då. Först i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet var tiden mogen för detta.
- 13.2.9. Domen i skattefjällsmålet bekräftar den vedertagna tolkningen av rennäringslagstiftningen, som innebär att samernas rätt till jakt och fiske inte är en ensamrätt. Högsta domstolen uttalade att omfattningen av samernas rättigheter till jakt och fiske före 1886 års lagstiftning innebar att de befogenheter som samerna hade uttömmande kom att regleras av lagen, och detta även i den mån de ytterst vilade på hävd - en slutsats som också underdomstolarna kommit fram till.

13.3. *Vissa särskilda påståenden av Samebyn*

- 13.3.1. Staten bemöter nedan vissa särskilda påståenden som framförs av Samebyn med anknytning till påståendet om att samerna enligt 1971 års rennäringslag har ensamrätt till jakt och fiske på kronomark ovan odlingsgränsen.

- 13.3.2. Samernas jakt- och fiskerätt är att se som en rätt till fast egendom. (4.1.1)

Statens kommentar: Samernas rätt att jaga och fiska på renskötselområdet är en birättighet till renskötselrätten. Renskötselrätten är i sig en rättighet av särskilt slag, vars huvudsakliga innehåll är en rätt att släppa renar på bete på annans mark, men som också innehåller birättigheter, bl.a. rätten att jaga och fiska sådan den definieras i lagen.

- 13.3.3. Enligt 25 § första stycket rennäringslagen får medlem i sameby jaga och fiska på utmark inom de delar av byns betesområde som hör till renbetesfjällen eller lappmarkerna, när renskötsel är tillåten där. Visserligen framgår det inte uttryckligen att fråga är om en ensamrätt, men detta följer enligt vad Samebyn påstår av olika bestämmelser om platser, tider och upplåtelser. (4.1.2)

Statens kommentar: Påståendet bestrids. Lagens olika bestämmelser om platser, tider och upplåtelser ger inte något stöd för påståendet att samernas jakt- och fiskerätt är en ensam-

rätt.

- 13.3.4. Av hänsyn till renskötseln omfattas kronomark ovan odlingsgränsen av undantagsregler. Sådan mark får inte ingå i viltvårds- eller fiskevårdsområde, och upplåtelse av jakt- eller fiskerätt till tredje man får ske endast under vissa givna förutsättningar. (4.1.4)

Statens kommentar: Åberopade förhållanden ger inte något stöd för påståendet om ensamrätt för samerna till jakt och fiske.

- 13.3.5. Avgifter för länsstyrelsens upplåtelser av jakt- och fiskerätt till tredje man tillfaller samerna (med hälften till samefonden och hälften till samebyn). (4.1.4)

Statens kommentar: Det förhållande att avgifterna för upplåtelser av jakt och fiske till tredje man tillgodoförs samerna har sin bakgrund i lagstiftarens syfte att stödja rennärningen med statliga bidrag och ger inte någon grund för påståendet att samerna har ensamrätt till jakt och fiske på kronomark ovan odlingsgränsen.

- 13.3.6. Såväl Statens fastighetsverk som samerna har av omsorg om renskötseln utestängts från upplåtelse av jakt- och fiskerätt på kronomark ovan odlingsgränsen, samerna med motiveringen att de inte skall skada varandra och att samerna som kollektiv inte hade kapacitet nog att hantera upplåtelseerna (4.1.5). Staten ombesörjer upplåtelse av jakt- och fiskerätt till tredje man, inte i egenkap av markägare (Statens fastighetsverk), utan i särskild ordning, genom beslut av länsstyrelsen (4.1.6).

Statens kommentar: Syftet med rennäringslagstiftningen har varit att reglera förhållandet mellan den renskötande och den bofasta befolkningen, samt att skydda och stödja rennärningen. 1886 års lagstiftare valde – långt innan Statens fastighetsverk kom till - att lägga de administrativa uppgifterna på länsstyrelsen, vilket på den tiden var naturligt. Den omständigheten att uppgiften kommit att kvarligga på länsstyrelsen, kan inte tolkas som ett stöd för påståendet att det är något annat än statens rätt som upplåts. – Departementschefen avvisade i motiven till 1971 års rennäringslag ett förslag om att samerna själva skulle få hantera upplåtelsefrågorna med motiveringen att det inte skulle kunna ske med tillräckliga garantier för att andra befolkningsgruppers intressen blev tillgodosedda i skäligen omfattning.

- 13.3.7. Samerna hade enligt tidigare gällande lag större inflytande över upplåtelseerna men kan numera i vart fall motsätta sig upplåtelse av hela fisket i visst vatten. (4.1.7)

Statens kommentar: Inga andra särskilda slutsatser kan dras av de angivna förhållandena än att regleringen kan ändras över tiden.

- 13.3.8. Anledningen till att lagen inte uttryckligen anger att fråga är om ensamrätt är, att bestämmelsen är tänkt att gälla för hela renskötseområdet, och inte bara ovanför odlingsgränsen, och att den inte gör skillnad på kronomark och enskild mark. (4.1.8)

Statens kommentar: Påståendet bestrids. Det förhållandet att lagen inte gör skillnad mellan privat mark och kronomark talar närmast emot Samebyns påstående om att samerna har ensamrätt till jakt och fiske på kronomark ovan odlingsgränsen.

- 13.3.9. En förklaring till att lagen inte uttryckligen anger att samerna har ensamrätt till jakt och fiske är att lagtexten utgör avlagringar av tre tidigare lagar. Tidigare angavs att marken ovan odlingsgränsen var "till lapparnas uteslutande begagnande". (4.1.9)

Statens kommentar: Påståendet bestrids. Formuleringen "till lapparnas uteslutande begagnande" var endast en redaktionell ändring i 1898 års renbeteslag. Formuleringen syftar på de områden, inom vilka fortsättningsvis nybyggen inte skulle få anläggas men har inte någon betydelse för innehållet i samernas rättigheter. Innehållet i renskötseätten, inklusive rätten till jakt och fiske bestäms av sedvanerätten och har uttömmande kodifierats i lagstiftningen.¹⁵⁹

- 13.3.10. Staten har först 1987 givit uttryck för ståndpunkten att staten också har egen jakt- och fiskerätt på kronomark ovan odlingsgränsen. Tidigare var samernas ensamrätt till jakt och fiske på denna mark inte ifrågasatt (3.1.2, 4.1.10, 11, 4.2.11). Staten har aldrig för sin del brukat marken för jakt och fiske (4.2.25).

Statens kommentar: Utgångspunkten har alltsedan 1886 års lagstiftning varit att samernas rätt till jakt och fiske har grundats på deras behov. Staten har också före 1886 års lagstiftning disponerat över jakten och fisket genom att upplåta rättigheter därtill till nybyggen och även annars på statens mark och kronofisken.

Staten har som markägare haft den grundläggande rätten till jakt och fiske. Samernas rätt har utgjort en inskränkning i statens rätt, men samernas behov har aldrig med hänvisning till sina behov kunnat undantränga staten i sådan grad att de fått ensamrätt till jakt och fiske. Frågan hur statens jakt- och fiskerätt på marken skall utnyttjas har genom åren aktualiserats i många sammanhang. Förnyade avvägningar mellan olika intressen har föreslagits och övervägts alltsedan den första renbeteslagens tillkomst. Samernas organisationer har tidigare i olika sammanhang hos myndigheterna givit uttryck för sitt anspråk på ensamrätt

¹⁵⁹ Jfr ovan 12.4.2.

till jakt och fiske men ej fått gehör för dessa anspråk, så t.ex. under förarbetena till 1971 års rennäringslag.

- 13.3.11. Eventuell oklarhet rörande tolkningen av rennäringslagstiftningen skall drabba staten i dess egenskap av lagstiftare (4.1.11). Det förhållandet att staten förvärvat äganderätt till marken genom successiv maktutövning motiverar en restriktiv tolkning av vilken rätt staten har som markägare (4.3.8).

Statens kommentar: Påståendena bestrids.

- 13.3.12. Samerna, som ursprungligen har brukat marken ensamma, har ensamrätt till jakt och fiske på grund av urminnes hävd. Lagen måste tolkas i enlighet med denna hävd. (4.2.1)

Statens kommentar: Påståendet om hävd bestrids enligt vad som anförs nedan under 13.4

- 13.3.13. Samer hade ostridigt ensamrätt till jakt och fiske på respektive lappskatteland. (4.2.25)

Statens kommentar: Det är inte ostridigt att samerna generellt hade ensamrätt till jakt och fiske på skatteländen. Förhållandena på skatteländen varierade, både lokalt och över tiden.

Det är ostridigt i målet mellan parterna att staten ägde den mark, på vilken skatteländen var belägna. Mot den bakgrunden framstår rätt till jakt och fiske på skatteländen som en avtalsrättslig fråga. Dessutom innebar upplåtelse av skatteland att enskilda samer förvärvade rättigheter till landen. Samebyns talan baseras emellertid på att "samer" i största allmänhet jagat och fiskat på renskötseområdet eller delar därav. Det saknas därför en koppling mellan innehavarna av skatteländen och Samebyn.

Förhållandena på skatteländen saknar därför betydelse i målet.

- 13.3.14. Det upplåtelsesystem som skapades av 1886 års lagstiftning avsåg upplåtelse av samernas rättigheter. (4.2.25)

Statens kommentar: Påståendet bestrids. Det framgår tvärtom av förarbetena till 1886 års renbeteslag att regleringen av upplåtelse av bl.a. jakt- och fiskerätten avsåg statens jakt och fiskerätt. Vid Högsta domstolens granskning av lagförslaget anmärkte tre justitieråd att samerna inte kunde upplåta rätten till bete, slätter, jakt eller fiske till bofasta eftersom det följde av "naturen af den rätt Lapparne ega att för renskötsels behof begagna mark, som ostridigt är kronans tillhörighet". Frågan föll därför enligt dem inte inom civillagens område. Departementschefen motsade inte denna anmärkning men ansåg att det ändå var lämpligt

att upplåtelsebestämmelserna intogs i renbeteslagen.¹⁶⁰ Innebörden härav måste vara att det inte var samernas rättigheter, utan statens, som uppläts. Upplåtelsereglerna hade lika gärna kunnat placeras i en förordning om tillgodogörande av statens jakträtt. Någon sådan kungörelse fanns dock inte vid den tiden utan tillkom först 1912, då reglerna om tillgodogörande av statens jakträtt avskildes från den allmänna jaktlagstiftningen och placerades i en särskild förordning. Detta synsätt är fortfarande aktuellt. En konsekvens av det sagda är att staten har frihet att ändra upplåtelsereglerna, under förutsättning att staten inte gör intrång i den rätt till jakt och fiske som samerna har på grund av sedvanerätt.

- 13.3.15. Samebyn har också (i punkt 3.5.47-48) hänfört sig till rättsfallet NJA 1942 s. 336 (Killingemålet). Av referatet framgår att Kronan hänvisat till att det av lagstadganden framgick att ensamrätt tillförsäkrats lapparna till renbete på marken ovan den fastställda odlingsgränsen, men att man hade fullt skäl att anse även rätten till jakt och fiske därstädes tillkomma lapparna ensamma.

Statens kommentar: Målet gällde frågan om urminnes hävd till jakt på statens mark kunde åberopas av en nybyggare mot staten sedan marken avvitrats. Så ansågs ej vara fallet. Frågan om samernas rättigheter i förhållande till staten som markägare var inte aktuell i målet.

Emellertid förekommer i målet uttalanden från statens sida om innehållet i samernas rättigheter. Dessa uttalanden baseras uteslutande på en tolkning av 55 och 56 §§ i 1928 års renbeteslag.¹⁶¹

Nämnda paragrafer gav inte samerna någon ensamrätt till jakt eller fiske. Kronans argumentering i målet baserades på en övertolkning av nämnda bestämmelser.

13.4. *Samebyns påstående om hävd*

- 13.4.1. Samebyn grundar sitt påstående om att Samebyn har ensamrätt till jakt och fiske på Området på grund av hävd på följande påståenden.

13.4.1.1. Samer har i egenskap av ursprungsfolk bedrivit renskötsel inom det som idag är Girjas renskötselområde (2.1.1 ii).

13.4.1.2. Samer har i egenskap av ursprungsfolk bedrivit renskötsel på Gällivare kronoöverloppsmark 2:1 (2.1.1 iii).

¹⁶⁰ Se ovan under 4.5.18 f.

¹⁶¹ Prop. 1928:43 s. 23 och s. 169 ff.

13.4.1.3. Samer har ensam brukat "aktuellt område", eller "samebyns marker", för jakt och fiske kontinuerligt under mycket lång tid, vare sig detta skett som en följd av renskötsel eller oberoende av denna (4.2.2; 3.1.7). (Påståendet torde konsumera påståendet i 4.3.2 att anspråket på ensamrätt grundas på att samer faktiskt använt marken.) – (I punkt 3.1.6 anges dock att historiskt samerna "i stort sett" varit ensam om att bedriva jakt och fiske i området. Vad innebär "i stort sett"?)

13.4.1.4. Samebyn har renskötselrätt inom Området (4.2.2).

- 13.4.2. Staten har ovan ställt frågor om den närmare innebörden av grunderna under 2.1.1 ii) och 2.1.1 iii). Staten har i övrigt följande kommentarer.
- 13.4.3. Som synes förutsätter de tre första påståendena ovan att Samebyn till grund för sin egen rätt kan åberopa att *andra samer* brukat marken på visst sätt, något som också uttryckligen påstås av Samebyn (4.2.6). Staten bestrider riktigheten av denna förutsättning. Det framgår av 1 § rennäringslagen att renskötselrätten tillkommer den samiska befolkningen och grundas på urminnes hävd. Renskötselrätten är således en kollektiv rättighet. Bärare av rättigheten är hela den samiska befolkningen och rättigheten avser hela renskötselområdet. Det förhållandet att Samebyn utövar rättigheten på det område som i administrativ ordning tilldelats den (Området) ger inte Samebyn den individuella rätt till Området som Samebyn gör anspråk på i målet.
- 13.4.4. Staten bestrider i enlighet med vad som angivits ovan att förutsättningarna för ensamrätt till jakt eller fiske på grund av hävd är uppfyllda, bl.a. därför att det handlat om stora områden och en liten befolkning. Erforderlig koncentration i utövandet, som skulle kunna utesluta markägarens rätt, har därför inte förelagat. Någon ensamrätt för samerna till jakt och fiske på statens mark ovan odlingsgränsen har heller aldrig erkänts av lagstiftaren.
- 13.4.5. Staten bestrider påståendet om att samer ensamma brukat Området för jakt och fiske under mycket lång tid. I praktiken har den bofasta befolkningen (nybyggarna) jagat och fiskat utan någon begränsning på statens mark alltsedan 1600-talet. Det framgår av den beskrivning av förhållandena som gjordes av 1915 års jakt- och fiskeutredning att de formella begränsningar som gjordes av lagstiftaren genom 1912 års jaktlag och den fortgående avvitrningen hade svårt att vinna gehör i den praktiska tillämpningen. Under lång tid har samerna alltså haft konkurrens om jakten och fisket på den statliga marken.

- 13.4.6. Utrymme har sedan 1886 saknats för upparbetande av hävd till jakt och fiske vid sidan av rennäringslagstiftningen.
- 13.4.7. I den mån Samebyns påstående om ensamrätt till jakt och fiske på grund av hävd grundas på att samer eller Samebyn har renskötselrätt eller har bedrivit renskötsel på Området bestrider staten påståendet också med hänvisning till att innehållet i renskötselrätten, även till den del rätten grundas på hävd, är uttömmande angivet i rennäringslagen och inte innefattar ensamrätt till jakt och fiske på renskötselområdet. Domstolen torde vara förhindrad att frångå regleringen i rennäringslagen utan lagprövning.
- 13.5. *Påståendet att upplåtelsereglerna innefattar diskriminering av samerna*
- 13.5.1. Som grund för anspråket på rätt för Samebyn att förfoga över jakt och fiske på Området, ensam eller tillsammans med staten, åberopar Samebyn att den rådande regleringen strider mot diskrimineringsförbudet i 2 kap. 15 § RF och egendomsskyddet i 2 kap. 18 §, ävensom egendomsskyddet i artikel 1, protokoll nr 1 i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna i förening med konventionens diskrimineringsförbud i artikel 14. Staten bestrider påståendet på följande grunder.
- 13.5.2. Ända sedan tillkomsten år 1886 års av den första renbeteslagen har det i lagstiftningen konsekvent hävdats att samernas rätt är inskränkt till sådant nyttjande av land och vatten som fordras för renskötelsens bedrivande. Departementschefen godtog i propositionen påpekandet från tre justitieråd att det var oförenligt med naturen av samernas rätt att samerna kunde upplåta sin rätt till annan. Begränsningen i samernas rättigheter framhölls också av det Särskilda utskottet vid 1886 års riksdag.¹⁶² Åt denna ståndpunkt gav också 1964 års rennärings-sakkunniga uttryck.¹⁶³ Se också Högsta domstolens dom i NJA 1981 s. 1 (239 ff.).¹⁶⁴
- 13.5.3. Det är ostridigt att staten äger marken, att den samiska befolkningen på grund av urminnes hävd har renskötselrätt med avseende på renskötselområdet, samt att renskötselrätten är en nyttjanderätt, låt vara av speciellt slag. Det närmare innehållet i renskötselrätten framgår uttömmande av rennäringslagen.

¹⁶² Se ovan 4.5.20.

¹⁶³ Se ovan 6.4.3.

¹⁶⁴ Jfr ovan 7.3.7.

Det framgår redan av förarbetena till 1886 års lagstiftning att syftet med lagstiftningen var att uttömmande kodifiera samernas rättigheter. Samma synsätt framträder i förarbetena till 1971 års rennäringslag. I skattefjällsmålet fann Högsta domstolen, liksom underdomstolarna, att sameparternas rättigheter uttömmande framgick av rennäringslagstiftningen.

- 13.5.4. Renskötselrätten innefattar varken ensamrätt till jakt eller fiske på renskötselområdet eller någon del därav, eller rätt för den samiska befolkningen att upplåta enskilda, i renskötselrätten ingående befogenheter till tredje man. Det ligger inte någon diskriminering i detta, eftersom renskötselrätten är en nyttjanderätt till annans mark med visst bestämt innehåll, som inte innefattar dessa befogenheter. Samernas rättigheter grundas på deras behov, sådana dessa kommit till uttryck i samband med renskötseln. Med denna utgångspunkt för samernas rättigheter finns inte något utrymme för upplåtelse av deras rättigheter till tredje man. Renskötselrätten med tillhörande rätt att jaga och fiska är en rätt, som varken kan överlåtas eller upplåtas till tredje man.
- 13.5.5. Staten bestrider också att den som förvärvat jakt- eller fiskerätt på annans mark genom hävd skulle ha rätt att utan fastighetsägarens samtycke upplåta motsvarande rätt till annan.
- 13.5.6. Rennäringslagens reglering av upplåtelseätten bygger – på sätt Högsta domstolen fann i NJA 1981 s. 1 - på en avvägning mellan delvis motstridiga intressen, som kan förändras över tiden. Lagändringen 1993, som syftade till en ökning av antalet upplåtelser av rätt till jakt och fiske till tredje man, är ett uttryck för en förnyad avvägning av olika konkurrerande intressen och för ett effektivare utnyttjande av marken. Samernas intresse tillgodoses liksom tidigare och inflytande avgifter tillgodoförs samerna genom att de på föreskrivet sätt fördelas mellan samebyarna och samefonden.

Stockholm som ovan

Hans Forssell

Jonas Löttiger

